

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

**A DEMINUTIVUMOK KONTRASZTÍV VIZSGÁLATA. KÉPZÉSÜK ÉS
HASZNÁLATUK MÓDSZERTANI KÉRDÉSEI A PEDAGÓGIAI
GYAKORLATBAN**

RÁK SÁNDOR

2008

BEVEZETÉS
EÖTVÖS LÓRÁND TUDOMÁNYEGYETEM

Pedagógiai és Pszichológiai Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

RÁK SÁNDOR

**A deminutivumok kontrasztív vizsgálata. Képzésük és használatuk módszertani
kérdései a pedagógiai gyakorlatban**

ELTE PPK Neveléstudományi Doktori Iskola

Iskolavezető: Dr. Bábosik István, D. Sc., egyetemi tanár

Neveléstudományi Kutatások Doktori Program

Programvezető: Dr. Bábosik István, D. Sc., egyetemi tanár

Témavezető: **Dr. Bábosik István, D. Sc., egyetemi tanár**

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETÉS.....	4
A deminutívumok vizsgálatának történeti áttekintése.....	12
A deminutívumok a nyelv expresszív, emotív, emocionális elemeinek rendszerében.....	21
A DEMINUTÍVUMOK ÉS SZÓKÉPZÉS.....	25
Szóképzés.....	25
Az angol nyelv szóképzésnek rövid összefoglalása.....	27
Az orosz deminutívumok helye az orosz nyelv szóképzési rendszerében.....	45
A deminutívumok a magyar nyelvben.....	58
A deminutívumok elsajátítását zavaró tényezők.....	62
PRAGMATIKA, KONNOTÁCIÓ.....	62
A SZÓKINCS FEJLESZTÉSE SZÓKÉPZÉSI ALAPON.....	76
A szóképzés nyelvészeti fogalma az orosz nyelv tanítási rendszerében.....	80
Orosz szóképzési terminológiai minimum.....	82
A derivációs szóbokor.....	87
Elvégzett kísérletek a tanulók szóképzési és lexikai ismereteinek meghatározására.....	105
A lexika oktatásának általános és lingodidaktikai elvei.....	121
Feladatsor a képzett szavak, deminutívumok gyakorlására a potenciális szókészlet fejlesztése céljából.....	129
KÖVETKEZTETÉSEK.....	136
IRODALOMJEGYZÉK.....	139

BEVEZETÉS

A kutatás tárgya az orosz deminutívumok elhelyezése az orosz nyelv szóképzési rendszerében angol, német, orosz és magyar egybevetéssel.

A deminutívumok helye az orosz nyelv oktatásában és tanulásában.

A deminutívumok a nyelv expresszív, emotív, emocionális rendszerében.

Az orosz deminutívumok tanítása a derivációs szóbokor segítségével, a potenciális szókészlet fejlesztése céljából.

A deminutívumok és pragmatika kapcsolata.

A téma aktualitása: Elmondhatjuk, hogy mára a nyelv szerkezetileg, mint formális struktúra, mint az elemek, szintek és viszonyok összessége igen részletesen, és ha nem is teljesen, de átfogóan feldolgozott, meghatározott. Korántsem tehetünk ilyen megállapítást a nyelv, a nyelvi szintek funkcionális feldolgozottságát illetően. A nyelvi szintek funkcionális, kommunikatív irányultságú leírása elválaszthatatlan a nyelv, mint idegen nyelv tanulási, tanítási folyamatától.

Dolgozatomban a szóképzés egyik perifériális, de a beszédben igen hangsúlyosan megjelenő szegmensét, a deminutívok funkcionálását vizsgálom és keresem a módszert az orosz nyelv gazdag deminutív szókészletének elsajátításához a szóképzési rendszer segítségével.

A kutatás célja:

A szóképzési rendszerek egybevetésével tisztázni a deminutívumok helyét a különböző típusú (flektáló, agglutináló, szintetizáló) indoeurópai és nem indoeurópai nyelvekben.

Bemutatni azon nyelvi tényezőket, amelyek a magyar anyanyelvű tanulóknak nehézséget okoznak az orosz deminutívumok képzésében és használatában.

Meghatározni azokat a metodikai és nyelvészeti tudományos elveket, szempontokat, amelyek szükségesek egy gyakorlati feladat komplexum összeállításához, amely elősegíti a deminutívok oktatását és a potenciális szókészlet fejlesztését a derivációs szóbokor alapján. Tehát meghatározni azoknak a feladatoknak a típusát, amelyek segítenek a hallgatóknak a deminutívumok képzésében és használatában.

Munka hipotézis:

Az orosz deminutívumok képzését és használatát blokkolja az anyanyelvi interferencia a magyar, angol és német nyelvű tanulók esetében. Az említett nyelvek az oroszral egybevetve jóval szegényebb deminutív rendszerrel rendelkeznek és ez gátolja a tanulókat ezen nyelvi jelek elsajátításában az orosz nyelv tanulása során.

Az orosz deminutívumok aktív használata a főiskolai orosz szakos hallgatók esetében elsősorban a nyelvterületen eltöltött rövidebb-hosszabb részképzés eredményeként fejlődik látványosan. Amint kísérletünk bizonyította, egy jól összeállított gyakorlat komplexum, a szóképzés elméleti fogalmainak tudatosítása, valamint a derivációs bókör felhasználása a potenciális szókészlet fejlesztése céljából jelentős sikert hozhat a deminutívumok elsajátításában.

A kutatás módszere:

Primer kutatás:

Három orosz szakos főiskola csoporttal végeztünk kísérletet. Az elsőéves csoport (húsz fős kontroll csoport) még nem tanulta a szóképzés című tárgyat. A második csoport (húsz fős kísérleti csoport) másodéves orosz szakos főiskolai hallgatók éppen befejezte a szóképzés című tárgy tanulmányozását és egy feladatsoron gyakorolták a szóképzést. A harmadik csoport (tíz fős speciális kísérleti csoport) felkészültsége azonos a húsz fős másodéves kísérleti csoportéval, de ők hathetes oroszországi részképzésen vettek részt. A felmérés írásban zajlott és a szóképzésre, a deminutív képzésre és használatra oldottak meg feladatokat. Az eredményeket kiértékeltem és statisztikai módszerrel táblázatban mutatom be.

Szekunder kutatás:

A felhasznált irodalom feldolgozásában a deskriptív, komparatív és kontrasztív módszereket használtam. Összehasonlítottam az angol, orosz, német és magyar nyelvben a nyelv ezen elemeinek képzését, bemutatva a hasonlóságokat és eltéréseket. Bemutatom azokat a tényezőket, mint például a suffixumok polifunkciója és homonímája, a deminutív jelentés lexikalizációja, az expresszív emotatív emocionális elemek szövegfüggő aktualizálódása, amelyek megnehezítik az orosz deminutívumok elsajátítását.

Jelen tanulmány a nyelv, illetve a beszéd egy olyan elemével foglalkozik, amely a nyelvtudományban komoly vitákat váltott ki, s napjainkban is igen gyakran eltérő, s néha ellentétes vélemények fogalmazódnak meg vele kapcsolatban. Az orosz, de az egyetemes lingvisztika is a nyelvtudomány megjelenésétől kezdve foglalkozott a deminutívumokkal, a kicsinyítő képzős szavakkal (слова с суффиксами субъективной оценки). S bár a téma – az orosz deminutívumok képzése, használata, jelentésük feltárása, s helyük az orosz nyelv szókészletében – igen gazdag irodalommal rendelkezik, alig találunk átfogó tanulmányt, amely a nyelv ezen elemei oktatásának metodológiai problémáit állítaná a vizsgálódása középpontjába. Pedig az orosz nyelv tanulása folyamatában az egyik legbonyolultabb és legelhanyagoltabb kérdés a szubjektív értékelést kifejező szavak (слова субъективной оценки), a deminutívumok oktatása és elsajátítása. Ha belegondolunk, hogy a deminutívumok az orosz nyelv szókészletének több mint tíz százalékát teszik ki, s a főnevek esetén ez negyven százalék, nehéz megérteni, de talán inkább elfogadni, hogy az orosz nyelv tanulásának pedagógiai folyamatában a nyelv, a lexika ezen elemeiről a metodológia, a nyelvtanítás módszertanával foglalkozó szakirodalom megfeleldez, de legalábbis mostohagyermekként kezeli azt.

E dolgozat szerzőjének, aki orosz szakos tanár, első, egyik legnagyobb nyelvi élménye, amit orosz nyelvterületen első Moszkvai útján szerzett, a deminutívumok hihetetlen, gyakori jelenléte a beszélt orosz nyelvben. Már az indulásnál, a debreceni vasútállomáson elkezdődött a későbbiekben szinte sokkoló élmény a deminutívumok használatának kifogyhatatlan tárházát illetően, amikor is a kalauz azzal fogadott 'Билетик ваш покажите, пожалуйста'. S bár szótárban láttam, irodalmi műben olvastam, soha azelőtt nem használtam a vonatjegyre a билетик kicsinyítő képzős szót a билет helyett. De az élmény a vonaton folytatódott, hisz a kocsikísérő (проводник) akinek feladata volt az utas kiszolgálása teával, az általam elvárt 'Вам принести чай?' helyett a 'Чайку хитите пипить?' kérdést tette fel. Tehát nem a 'чай' hanem a deminutív 'чаёк' illetve annak genitívus singularis 'чайку' alakját használta. Az élmény még hatványozottabban ért Moszkvába érkezésem után, ahol a taxis 'Это ваш чемоданчик?' kérdéssel fogadott. Lassan és nehezen hozzászóktam, hogy 'хлебушко' a kenyér 'чаёк, вино, водичка, водочка' az ital, amit iszom 'двушочка' a

kétkepejkás amivel telefonálok, és 'пирожок' a húsos vagy káposztás pirog, a 'сельдь', az 'селёдка', a 'магазин' az 'магазинчик', az italt 'стаканчик'-ből, 'рюмочка'-ból vagy 'чашечка'-ból iszunk, a húst 'ножик'-kal vágjuk és 'картофель' helyett 'картошка'-t eszünk.

Először úgy éreztem, hogy én egy másik orosz nyelvet, illetve nem az igazi orosz nyelvet tanultam. Azonban mint nyelvész hamar rájöttem, hogy ez ugyanaz az orosz nyelv, de annak egy másik variánsa, változata, a beszélt nyelv. Én pedig az iskolában az írott, irodalmi nyelv változatot tanultam. Moszkvai tartózkodásom elején furcsa volt a deminutívumok eme gazdagsága és tobzódása a nyelvben és néha még mosolyt is váltott ki nálam. Egy idő után fülem természetesnek találta őket, de aktív használatuk lassabban indult el és sokkal hosszabb időt követelt. A nyelvi interferencia, az a tény, hogy a nyelv, a beszéd ezen kategóriája szinte alig van jelen a magyar nyelvben és a felnőtt nyelvhordozók igen ritkán használják őket, blokkolt az orosz deminutívumok használatában.

Az európai nyelvek szinte mindegyikében jelen vannak a deminutívumok, így a magyarban is, de megközelítőleg sem azonos mértékben. Az orosz és olasz nyelv ezen nyelvi elemek számát és használatuk gyakoriságát illetően kiemelkedik a többi nyelv közül. Más nyelvekben, például a magyarban és angolban bár jelen vannak e szavak, de súlyuk, képzésük, használatuk messze elmarad az oroszhoz képest. A német nyelv e szempontból valahol az orosz és magyar között helyezkedik el.

Mint bevezetőm első soraiban említettem, a deminutívumok lingvisztikai vizsgálata, kutatása a nyelvtudomány fejlődésének őskorában elkezdődött, s bár számtalan írás jelent meg e témában, kimerítő feldolgozást a téma nem ért meg. Különösen a XX. század második felében és még erőteljesebben az utolsó harminc évben fokozódott az érdeklődés a nyelvi jelrendszernek ezen területe iránt. Hogy miért vonz a szókészlet ezen csoportja egyre nagyobb figyelmet a lingvisztikai kutatásokban, logikusan következik az utóbbi évtizedek trendjéből, amikor is a nyelvészek az írott nyelv helyett kutatásaik középpontjába a beszélt nyelvet, s annak grammatikai, lexikai, szemantikai sajátosságát állították. Igen, bátran kijelenthetjük, hogy a deminutívumok a beszélt nyelvre jellemző kategória, anélkül hogy tagadnánk jelentőségüket az írott nyelvben, különösen a szépirodalomban.

Azonban bármennyire is nagy az érdeklődés a deminutívumok iránt, a kutatási eredmények gyakran ellentmondanak egymásnak és sok a bizonytalanság. A legtöbb esetben már a megközelítés is ellentmondásos és nem célirányos, hisz a deminutívumokat nem önmagunkban, hanem mint a grammatikai, szemantikai, pragmatikai kutatások alcsoportját vizsgálták, s gyakran a szót magát, vagy a benne részt vevő szuffixális elemet próbálták olyan szemantikai szémával felruházni, amit magából a nyelvi jelből nem lehet levezetni. Nem kerülhették meg a deminutívumok vizsgálatát a nyelv expresszív, emotív, emocionális elemeit kutató nyelvészek.

A deminutívumokat a szakirodalomban általában olyan kategóriaként interpretálják, amely kicsinységet, kedveskedést fejez ki. A legtöbb kutató a deminutívumok alapvető jelentésének a „kicsinységet” tekinti, s a hozzá kapcsolódó emocionális és értékelő konnotációt az alapjelentés pragmatikai kiterjesztésének tartja. (Graandi 2002, Kiefer 2004) Mások a beszédshituációval összekapcsolt pragmatikai jelentést tartják alapvetőnek (Dressler, 1994). Mindenesetre a pragmatikai jelentés fontossága elkülöníti őket a szóképzés összes egyéb típusától és kategóriájától, amint ezt Dressler leírja: „In any event, the importance of pragmatic meanings of diminutives sets them apart from nearly all other types and categories of word formation.” (Dressler, 2007, 4)

Tehát a véleménykülönbség nem abban van, hogy a deminutívumok kifejeznek-e értékelő konnotatív, pragmatikai jelentést vagy sem, hanem hogy melyik az alapvető, az emocionális értékelés vagy az objektív kicsinyítés.

Az értékelés (оценка) az egyik legfontosabb nyelvi kategória, amely közvetlenül részt vesz a nyelvi közlés (megnyilvánulás) szervezésében és a pragmatikai jelentés világos képviselője.

A modern nyelvtudományban az értékelés tanulmányozásának sokféle aspektusa fellelhető, az értékelés fogalmának különböző megközelítésével találkozunk. A kérdés bonyolultsága és sokoldalúsága abból adódik, hogy az értékelés egy sor egyéb elméleti és gyakorlati problémával kereszteződik és van átszőve. Ilyen a

- nyelv és beszéd viszonya
- szubjektivitás és objektivitás a nyelvben
- a tipológia és a lexikai jelentés kérdése
- az expresszivitás és emocionalitás kérdése, stb.

Mind a nyelvészeti, mind a filozófiai és logikai tanulmányokban az értékelés a szubjektum és objektum közötti bonyolult viszonyhoz kötődik.

Gibarova T.O. az értékelést a következőképpen határozza meg: «Оценка – это положительная или отрицательная характеристика предмета, обусловленная её признанием или непризнанием с точки зрения соответствия или несоответствия его качеств каким либо ценностным критериям».

(az érték a tárgy pozitív vagy negatív tulajdonsága, aminek értékét elismerjük vagy nem ismerjük el attól függően, hogy ez a tulajdonság megfelel-e valamilyen értékkritériumnak). (Гибарова Г.Ф. 1996, 180).

Az értékelés, mint a jelentés része felöleli a nyelvi egységek széles skáláját. A fonetika szintjén ez az intonáció. Az értékelő szemantikáról az affixumokkal kapcsolatban beszélhetünk. Viszont a lexika-szemantikai az az alapvető nyelvi szint, amely az értékelés bármely típusát ki tudja fejezni. Az értékelő lexika behatárolásánál sok objektív nehézséggel találkozunk, amelyek az alábbi problémák tisztázatlanságából adódnak:

- az értékelés fogalmának terjedelme
- a nyelvi és beszéd értékelés szétválasztása
- az értékelő elem elkülönítése a szó szemantikai struktúrájában és a szó denotatív és konnotatív értékeléseinek elhatárolása
- az explicit és implicit értékelés megkülönböztetésének módszere a szó lexikai jelentésének struktúrájába.

Bizonyos szavak esetében az értékelő jelentés alkotja a lexikai tartalom alapvető részét. (очеровательный), míg más lexikai egységeknél az értékelő jelentés egyike a jelentésstruktúra komponenseinek.(подхалим, мошенничать).

Az értékelő széma különböző helyet foglalhat el a szémák struktúrájában és ennek megfelelően különböző funkciókat tölthet be, lehet denotatív vagy konnotatív. Ennek alapján az értékeléssel kapcsolatos lexikát két részre oszthatjuk: értékelő lexika és értékelő konnotációt kifejező lexika.

Az értékelést kifejező eszközök között központi helyet foglalnak el azok a szavak, melyeknek teljes értelmi tartalma az értékelés.

A szó értékelő konnotációja megnyilvánulhat inherens és adherens formában.

Апресжан J. D. a lexéma inherens értékelő konnotációjának az általa kifejezett fogalom azon nem lényeges, de állandó tulajdonságait nevezi, amelyek az adott tárgy vagy tényező társadalomban elfogadott értékelését testesítik meg.”ингерентная оценочная коннотация лексемы это несущественные но устойчивые признаки выражаемого ею понятия, которые воплощают принятую в обществе оценку существующегося предмета или факта (Апресжан Ю.Д. 1988, 36)”

Az adherens értékelő konnotáció nem a szó értelmi struktúrájától, hanem a kontextustól és szituációtól függ.

Az adherens konnotatív szavakban az értékelés nem a szó jelentésének komponense, hanem kívülről visszük be a szóba. A deminutívumok a konnotatív lexika csoportjába tartoznak. Szinte teljes az egyetértés abban, hogy a nyelvészetben a deminutív kategória a szóképzés részének tekintendő. Fogadjuk el Cservenkova meghatározását, aki azt mondja, hogy a deminutívumokon az orosz nyelvben továbbképzett névszókát értünk. Tartalmazzák az un. deminutív suffixumot, megőrzik annak a szónak a jelentését, amelyből képeztük őket, azonban attól eltérően, vagy a tárgy valóságos kisebb voltát jelölik, vagy pedig a beszélő szubjektív értékelését fejezik ki. (Червенкова И.В. 1961, 49.).

Mint már fentebb említettük az orosz nyelv a deminutívumok képzését, használatát, a suffixumok sokaságát illetően sokkal gazdagabb a legtöbb európai nyelvnél, nem kis nehézséget okozva ezzel az orosz nyelvet tanulóknak és műfordítóknak. Ha az orosz deminutívumokat egy másik flektáló nyelvvel, a némettel, a szintetizáló angolnal, illetve a nem indoeurópai agglutináló magyarral összehasonlítva vizsgáljuk, rögtön szembetűnik, hogy bár mindhárom nyelv ismeri és használja a deminutívumokat, de megközelítőleg nem olyan mértékben mint az orosz.

x – booklet – Büchlein – könyvecske

x – hillock – Hügelchen – dombocska

Ami a kicsinyítő képzős szavak számát illeti a három nyelv: magyar, orosz és angol inkább egymáshoz áll közel, mintsem az oroszhoz, de közülük is az angol rendelkezik a legszegényebb deminutív rendszerrel. 10.000 oldal irodalmi mű elemzése során az angolban 269 deminutívumot találtak 893 előfordulással, a németben 377-et 1385

előfordulással. Az oroszban egyedül Tolsztoj Karenjina Anna c. művében 462 deminutívumot találtak 799 oldalon.

A deminutívumok vizsgálatának történeti áttekintése

A deminutívumok morfológiai tanulmányozásának kezdete a római időkre nyúlik vissza. Babinotis (1969, 20) idézte Priscian művéből „Diminutivum est, quad diminutionem primitive siu significationis causa proferri....vel urbanitatis causa proferri.....vel adulationis, at maxime puerorum, ut....”Patriciolus”, „Sergiolus”. (A deminutívumok azok, amik mutatják az alapvető kicsinyítést ellentétben a fokozás relatív kicsinyítésével.....A deminutívumokat általában a szükséges jelentésükben használják....vagy finom modorban.....vagy hízelgésre, talpnyalásra és különösen fiúk esetében becézésre, mint Patricius, Sergiolus). Tehát a deminutívumok első használatára a denotatív jelentést említi, s aztán a pragmatikait (udvariasság / behízelgés).

Öhmann, Emil a német deminutív szuffixumok tanulmányozása során megjegyzi, hogy a 17. században bizonyos szuffixumokat csak viccelődésre és gúnyolódásra használtak: „aus scherz oder aus hönischeit wenn man verkleinen, lieblosen und schertzen will” vagy ha valaki kicsinyíteni, becézgetni, vagy viccelődni akar. (Öhmann 1972, 559 – 560)

Sieberer (1950) tanulmánya igen jó példája a pragmatika történelmi elemzésének. Ő azt állítja, hogy a deminutív jelentés lényege nem a denotációs kicsinyítés, hanem az emocionalitás (Gefühlsbetonheit) és a deminutívum kategóriát a szimpátia és együttérzés szavának nevezi (Wortform der Anteilnahme) .

Spitzer a deminutív szuffixum lényegét illetően azt mondja, hogy a kiindulási alap a beszélő hangulata, ez teremti meg a mondat alapját: a kulcs, a játékosan hozzáfűzött szuffixum semmilyen logikai kifejezési szükségletnek nem felel meg, nem kötődik egyetlen specifikus szóhoz sem, ezért mondat deminutívumnak nevezi őket, s saját szavai szerint szeretné őket egy kevésbé grammatikai módon, szubjektív deminutívumoknak nevezni. A szuffixumok mint a zenei kulcsok funkcionálnak, ők határozzák meg az emberi beszéd tonálisát.

„Der Spieltrieb ist eine Stimmung im Sprecher, die die Grundierung des Satzes, die „key”, abgibt: die spielerisch angefügten Suffixe entsprechen ursprünglich keinem logischen

Ausdruckbedürfniss, sie haften nicht am einzelnen Wort, daher ich sie „Satzdiminutiva“ genannt habe und heute vielleicht, weniger grammatisch, „impressionistische Diminutiva“ nennen möchte“. Die Suffixe wirken wie Vorzeichen in der Musik, sie bestimmen die Tonart der menschlichen Rede. (Spitzer 1921, 201)

Alonso az olasz és spanyol deminutívumokat vizsgálva adja a legpragmatikaibb meghatározást. Ő a kicsinység denotatív jelentést alárendeli az emocionális értéknek, amely pontos jelentése a kontextustól, a beszédaktus résztvevőinek attitűdjétől és magától a beszédaktustól függ. (Alonso 1961,167) Gyakorlatilag Alonso megfogalmazta a deminutívumok pragmatikai kutatásának lényegét. A deminutívumok, mint a nyelv emotív, emocionális elemei jelennek meg Rudolph (1990), Klimaszewska (1983,) Holthus – Pfister (1985), Stankiewicz (1989), Schneider (1991) és különösen Volek (1987) műveiben.

Alonso követői közül a leginkább pragmatika orientált nézeteket Gaardner (1966) műveiben találjuk. Tanulmányaiban a deminutívumok és augmentatívumok kutatása során az emotív fogalmak, mint szerénység, ironia, közvetlenség, stratégiai kicsinyítés, eufemisztikus mérséklés jelenik meg.

Ettinger (1974) a deminutívumokat és augmentatívumokat elsősorban a forma, mintsem a jelentés oldaláról vizsgálja, és szerinte a deminutívumok jelentése a denotációs kicsinyítéstől a legkülönbözőbb konnotációig terjed.

Mivel azonban kiindulási témánk az orosz deminutívumok vizsgálata, nézzük meg részletesebben a téma történetét az orosz nyelvészeti szakirodalomban.

Mint már korábban megjegyeztük a kicsinyítő–expresszív jelentésű szuffixális képződményeket, igen gyakran érintik az orosz nyelvtudományban, de átfogó leírás, monográfia a témában nem született. Sem Mandelstam, aki elsőként foglalkozott a témával, s elsőként nevezte e szavakat kicsinyítőképzős szavaknak (слова с уменьшительными суффиксам), sem kortársai műveiben nem találjuk meg a deminutív szuffixumok teljes felsorolását, jellemzését, de bizonyos kérdéseket egyáltalán nem is említenek.

Az „– ик , - к (а) , - ец, - ок” képzős főneveket az orosz nyelvészeti irodalomban először az 1789-ben kiadott Orosz Akadémiai Szótár illeti «умалительные» (kisebbitő) és «приветственные» (üdvözlő, kedvesen fogadó) jelzőkkel.

Hosszú ideig az orosz nyelvészeti irodalom megkülönböztette egyrészt a kicsinyítő, másrészt a becéző, lenéző (megalázó) főneveket. Vosztokov megkülönböztet felnagyító «увеличительные», lágyító «смягчительные», becéző «ласкательные», amelyek a népies köznyelvre jellemzőek, valamint a valóban kicsinyítést «уменьшительные в собственном смысле», ami a hivatalos nyelv «важная речь» jellemzője. (Востоков А. X., 1874)

Pavszkij szerint is a kicsinyítőképzős főnevek kettős céllal jelentek meg az orosz nyelvben. Bizonyos esetekben csak a tárgyak kicsinységét, kevésbé fontosságát jelölik, máskor viszont kisebb érdemet jelentenek. (Павский Г., 1841)

Buszlajev az orosz nyelvészet történetének egyik legnagyobb alakja, bár még nem tudatosan, de a pragmatikai jegyeket is hangsúlyozza, bár ő is vallja az objektív kicsinység és becézés diatómiaiáját a deminutívokat illetően.

„Между представлениями имён существительных должно отличать два рода: одни касаются валичины самого предмета, другие – отношений говорящего к предмету речи и к лицу слушающему.» (Буслаев Ф. И., 1863) (A deminutív főneveknek két csoportját kell megkülönböztetnünk: az egyik a tárgy méretét, nagyságát jelöli, míg a másik a beszélő tárgyhöz, illetve a hallgatóhoz való viszonyt fejezi ki.)

Teljes mértékben osztja Buszlajev nézeteit a deminutívumokról Potyebnya, amit a következő szavakkal fogalmazz meg: «Надо отличать субъективную уменьшительность или увеличительность от ласкательности и пр., в коей выражается личное отношение говорящего к вещи». (Потебня А. А., 1899, 75) (Meg kell különböztetni a szubjektív kicsinyítést és nagyítást a becézéstől, amelyben a beszélő személyes viszonya a tárgyakhoz fejeződik ki.)

Természetesen nem ennyire azonosak a vélemények az objektív kicsinyítést illetően. Az orosz szóképzés történetének egyik nagy alakja Gyementyev például határozottan arra az álláspontra helyezkedett, hogy a deminutívumok soha nem fejeznek ki objektív kicsinyítést tiszta formában. Pljamovataja Gyementyevvel vitatkozva irodalmi példákkal illusztrálja az objektív kicsinyítés funkcióját a deminutívoknál.»Их обогнал человек... – в одной руке он держал ведерко, в другой пачку афиш.... Они дошли до места, где человек с ведерком только что налепил на стену белую небольшую афишу.... При свете фонаря можно было прочесть на офиске «Всем!» «Всем!» «Всем!». Революция в опасности. (Толстой А.Н., Хождение по мукам, кн.1. гл. 43).

«Телегину было приказано занять со своими охотниками лесок, синевший на горке» (ugyanott).

«Зубцы реечек устроены таким образом, что одна из них может только подниматься, а другая – только спускаться. Между подвижными реечками установлена основная неподвижная рейка (Быков В.Д., Гидрометрия М. 1949,75).

De nem csak a szépirodalomból, hanem a műszaki szakirodalomból hozott példákkal is illusztrálják a deminutívumok használatát az objektív kicsinyítés kifejezésére.

«Между верхними концами планок и образцом помещают стальные ромбические призмочки, жестко связанные с зеркальцами» (Машиностроение. Энциклопедический справочник, М. 1948, 22).

«Эти места оврага самые опасные. Здесь дождевой ручеек, текущий на ложбинке, образует водопадик. (Обручев В.А., Основы геологии М. 1947, 13).

Pljamovataja a fenti példákkal kívánja bizonyítani, hogy a vizsgált deminutív szuffixummal képzett szavak objektív kicsinyítést is kifejezhetnek, s az a megállapítás, amit Gyementyev megfogalmazott, nevezetesen, hogy a fenti főnevek mindig valamilyen emócióval színezetten használatosak, csak a nyelv bizonyos funkcionális típusára, mint például a társalgási köznyelvre, a költői nyelvre, szónoki nyelvre stb. vonatkozik.

Pljamovataja az alábbi következtetést vonja le az objektív kicsinyítést illetően:

«если слово с уменьшительным суффиксом возможно и действительно употребляется в лингвистически терминологической, неэмоциональной речи как простое обозначение величины, размера, объёма предмета, то такое слово может быть квалифицировано как уменьшительное, несмотря на то, что в других контекстах оно могло бы получить те или иные экспрессивные значения.» (Плывоватая С. С., 1955, 12)

(Amennyiben a kicsinyítő képzős szó lehetséges és használható logikai terminológiaként, nem emocionális beszédben, a tárgy mérete, alakja és nagysága kifejezésére, akkor az ilyen szót minősíthetjük „kicsinyítőnek” függetlenül attól, hogy más kontextusban kaphatott volna ilyen vagy olyan expresszív jelentést.)

De Pljamovataja erősen korlátozza azon szuffixumok számát, melyek objektív kicsinyítést fejezhetnek ki. Szerinte erre csak az –ик, -ок, -к(а), -к(о)

моторчик

рычажок

пружинка

ведерко

vagy ritkábban а ц(е), -ышк(о), -ышек(-ушек)

зеркальце

корытце

пятнышко

колышек

камушек

képzőkkel alkotott deminutív derivátumok alkalmasak.

Szerinte a deminutív főnév jelentése a motiváló szó és a szuffixum kölcsönhatásának eredménye. És ezen szemantikai kölcsönhatás eredményeként keletkeznek a tisztán kicsinyítő, kicsinyítő – expresszív vagy csak expresszív derivátumok.

A másik sokáig vitatott kérdés az orosz nyelvészeti irodalom története folyamán a kicsinyítő képzők funkciójának megítélése, annak eldöntése, hogy ezen nyelvi elemek szóképző, vagy szóforma képző tulajdonsággal rendelkeznek-e. Új szót képezünk velük vagy ugyanazon szó új nyelvtani alakját.

A XIX. század első felében az orosz nyelvészek úgy gondolták, hogy a kicsinyítő becéző szavak, s a szubjektív értékelést kifejező szavak, - nevezzük őket együtt deminutívumoknak, - nem önálló szavak, hanem az alapszó (motiváló szó) nyelvtani alakja.

A XIX. század második felében a kutatók a kérdés megválaszolásában két egymással szembenálló csoportot alkotnak, s ez a szembenállás folytatódik a 20. sz. első felében is. Scserba akadémikus a kicsinyítő (deminutív) vagy nagyító (augmentatív) szavakat egyértelműen az alapszó grammatikai alakjának tekinti.(Щерба Л.В. 1925). De későbbi műveiben már nem fogalmaz ennyire egyértelműen a kérdést illetően. Sahmatov akadémikus lingvisztikai munkásságában azonos platformot foglalt el Scserbával.(Шахматов А.А. 1916, 248).

Egy másik művében Sahmatov részletesen kifejti álláspontját, mely szerint:”в словах с оценочными суффиксами, эмоционально-экспрессивные оттенки, вносимые этими суффиксами не изменяют основного вещественного значения корня, не выражают самостоятельных представлений, которые были бы совершенно отличны от представления, выраженного соответствующим основным словом” (Шахматов А.А., 1941, 452).

(A kicsinyítő képzős szavakban az emocionális – expresszív színezet, amit a képző visz a szóba, nem változtatja meg a szó alapvető tárgyi jelentését, nem fejez ki olyan önálló fogalmat, amely egészen más lenne, mint a szótó által kifejezett fogalom).

A másik oldalt is olyan neves akadémikusok képviselték, mint Szobolevszkij és Potyebnya. Szobolevszkij ezeket a képződményeket nem az alapszó alakjának, hanem önálló új szónak tekinti.

«Разница между именами простыми и именами увеличительными и т.п. не синтаксическая и уже, конечно, не морфологическая, а лексическая.» (Соболевский А.И., 1892,20)

(A különbség az egyszerű főnevek és nagyító főnevek között nem szintaktikai és természetesen nem morfológiai, hanem lexikai).

Teljesen más alapon és egészen más megfontolásból sorolta Potyebnya a „kicsinyítő – nagyító és „becéző – lenéző” szuffixumos képződményeket a szóképzés kategóriájában.

Szerinte a szó legkisebb megváltoztatása is új szót hoz létre.»...малейшие изменения в значении слова делает его другим словом» (Потебня А.А., 1888, 32).

Mivel ő a paradigma eset alakjait is új szónak tekintette, természetes volt, hogy a deminutív képzős alakokat is így fogta fel.

Kuznyecov professzor a múlt század közepén szintén hasonló álláspontot képviselt és a kicsinyítő képzős főneveket a szóképzés kategóriájába sorolja.

Vinogradov akadémikus a maga sajátos véleményével a deminutívumokról a két szembenálló tábor között helyezkedik el és azokat a szóképzés és formaképzés közötti jelenségnek tekinti.

Egyrészt elismeri a deminutívumok hasonlóságát, közelségét a szóalakokhoz és Sahmatovra hivatkozik ennek megerősítésére, de ugyanakkor az olyan szavakat, mint (водица, водичка) a szóképzéshez sorolja.

Tehát mint a fentiekből látjuk az egész orosz nyelvészeti irodalomban végigvonul a kérdés, hogy a deminutívumokat a szóképzés vagy grammatikai formaképzés körébe sorolják. A nyelvészek többsége szerint a deminutívumok kettős funkciót töltenek be:

1. vagy az alapszó által jelölt tárgy kisebb méretbeli jellegét jelölik, pl.:пружика, рычажок, фонарик, лампочка, коробочка, веревочка, бумажка, дощечка, корешок, колышек, палочка, пятнышко, ранка, шарык, речка, ложбинка, флажок, проволочка, столбик, моторчик, полоска, призмочка, зеркальце, трубочка, машочек, стерженек, кисточка, гвоздик, камешек.
2. vagy expresszív jellegűek, szubjektív értékelést fejeznek ki, ami lehet pozitív vagy negatív. S erre az alábbi példákat adják:братец, сестрица, зимушка, часок, молочко, колбаска, телятинка, капуста, хлебушко, пшеничка,

варенье, товарец, денежки, солнышко, праздничек, муженёк, чаишко, и т.д.

Érvelésük szerint amennyiben a deminutív szuffixum tisztán csak méretbeli kicsinyítést visz az új denotátumba, (палочка, моторчик, пружинка) akkor az így keletkezett formátumot új szónak kell tekinteni. Szerintük az ilyen esetekben a szuffixum megváltoztatja az alapszó jelentését és a szuffixális képződménnyel jelölt tárgy legalább egy objektív tulajdonsággal (az adott esetben méretében) különbözik a nem kicsinyítő képzős párjától. Ugyanezt a véleményt fogalmazza meg az – енок(-онок) képzős főnevekről (котенок, собачонок, поверёнок и т.д.).

Más a helyzet az olyan szavak, mint братец, хлебушко, часок и т.д. esetében, ahol véleményük szerint a szuffixum különleges jelentést visz a szóba, s kifejezi a beszélő viszonyát a beszéd tárgyához, tehát érzelmi színezetet, expresszív jelleget ad a szónak, de nem hoz létre új szót. Ők ezen képződményeket az emocionalitás grammatikai eszközeinek tekintik. De természetesen ők is elismerik, hogy az emocionalitás kifejezésének vannak lexikai eszközei. Ide sorolják azon szavakat, ahol az abszolút szótó (szógyök) a hordozója az emotív jelentésnek (радость, печаль, герой, любовь и т.д.) vagy amikor bizonyos szavak stilizált használatáról beszélnek (шляпа= ernyedt, nem energetikus ember).

Az emocionális értékelést, emotívást kifejező főneveknek ugyanolyan szerepet és funkciót tulajdonítanak, mint a tulajdonnév becézett formáinak (Роман-Рома-Ромочка-Ромик) és ezeket nem ismerik el új szavaknak.

Tehát, ha szóképzést és formaképzést két pólusos rendszerként fogjuk fel, ahogy azt az orosz nyelvészeti irodalomban a 19. században és a 20. század első felében értelmezik, akkor a tiszta expresszív színezetű szavak a formaképzés, azok a szavak pedig, amelyek a tárgyak kisebb méretét jelölik a szóképzés pólusán helyezkednek el. De a legtöbb nyelvész érezte az űrt a két pólus között, annál is inkább, mivel a legtöbb deminutívum esetében együtt jelenik meg az objektív kicsinyítő és a szubjektív értékelő jelentés. Ezt igyekezett feloldani Vinogradov.

A jelen dolgozatnak nem feladata a fenti kérdésben vitatkozni, annál is inkább, mivel az elmúlt évszázad végétől a nyelvészek a deminutívumokat egyértelműen a szóképzés részének tekintik, még akkor is, ha aláhúzzák annak sajátosságát, jelentésük bonyolultságát, megfoghatatlanságát. Mi is fogadjuk el, hogy a deminutívumok a szóképzés kategóriába tartoznak.

A DEMINUTÍVUMOK A NYELV EXPRESSZÍV EMOTÍV EMOCIONÁLIS ELEMEINEK RENDSZERÉBEN

A nyelvészeti szakirodalomban nemegyszer találkozhatunk azzal a megállapítással, hogy majdnem minden szó kaphat érzelmi telítettséget megfelelő kontextusban.

Vinogradov elfogadva, hogy a szavak megbonthatatlan egységet alkotnak egész intellektuális és érzelmi életünkkel azt írja: «предметно-логическое значение каждого слова окружено особой экспрессивной атмосферой, колеблющейся в зависимости от контекста. (Виноградова В.В. 1974, 19).

(Minden szó tárgyi – logikai jelentését egy expresszív atmoszféra veszi körül, amely a kontextus függvényében változik.)

Szinte ugyanezt fogalmazza meg Ullmann, amikor a kontextus szerepét vizsgálja a szó jelentésének konkretizációjában és megállapítja, hogy a szó jelentésének emocionális oldala erősen függ a kontextustól. Szerinte bármely szó kaphat expresszív, emocionális színezetet, megfelelő szövegkörnyezetben.

Megfordítva is igaz ez a megállapítás: az erős érzelmi töltésű szavak bizonyos esetekben neutrálisan is használhatók. (Ullmann 1962, 13).

Vandries Zs. egyenesen azt írja:”Языком человек не только выражает что-либо, он им выражает также самого себя..... За исключением речи технической и особенно речи научной выражение мысли никогда не свободно от какого-либо оттенка чувства». (Вандриес Ж. 1937, 135).

Balli, akit a stilisztika atyjának neveznek – több helyen megjegyzi, hogy az emberi tudatban az emocionális, affektív jelentés mindig összefonódik a tárgyi-logikaival, éppúgy mint a logikában a szubjektív az objektívval.

Nézzük például a „home” szó jelentését. Ez az angol nyelv egyik legemocionálisabb szava. Bizonyos kontextusban erős expresszív, emocionális töltődése van:

„Home sweet home: England, home and beauty:

Home is the sailor, home from the sea”. De ugyanezt a szót megfoszthatjuk az emocionalitástól egy más kontextusban /”Home Office, B.B.C. Home Service.”

Az oroszból is hozhatnánk számos példát arra, hogy a szó mint nyelvi jel emocionális, expresszív eleme a kontextusban vagy a beszédben realizálódik.

«Я не переживу этой радости
Смейтесь надо мной, я глупая,
Шкафик мой родной. Столик мой.»
(Чехов, Вишнёвый сад).

A fenti idézetben a столик, шкафик deminutívumok igen expresszívek, emocionálisak. Az erős érzelmi töltődést, amit a deminutívumokban érzünk a kontextus erősíti különböző eszközökkel. Pl. a két deminutívumot a szerző összekapcsolja a родной erős érzelmi töltésű melléknévvel és ezt fokozza a fordított szórenddel. Az egyeztetett melléknév a jelzett szó után áll. Mindemellett a родной melléknév a шкафик főnévvel összekapcsolódva megszemélyesíti a főnevet, átviszi azt az élő kategóriába.

Az expresszivitás része a nyelvi jelnek, de az emocionális elem csak a beszédben, a kontextusban realizálódik.

Minden nyelv rendelkezik azokkal az eszközökkel, amelyek segítségével fokozhatjuk az expresszivitást és emocionalitást a beszédben és kontextusban.

Nevezzünk meg néhányat ezekből az eszközökből, amelyeknek a deminutívumok is szerves részét képezik.

1. Egyik legfontosabb eszköz a beszéd esetében az intonáció. Ez a kontextusban elsősorban drámákban jelenik meg, amikor a szerző megjegyzést tesz pl.:... (kiáltott fel, duruzsolt a fülébe, mondta ernyedtt hangon).

2. De mint már a fenti angol és orosz példákban is láttuk a szórend igen lényeges az expresszivitás, emotivitás fokozásában.

Посуду поставь в шкаф. (neutrális: Поставь посуду в шкаф)

Отец твой очень мне понравился Твой отец мне очень понравился

angol: „Son of their landlady, he is „Shaw D.:Pygmalion, 63).

Oh, she is a romantic a woman, is my mother, and no mistake” (Shaw B.:
Selected works, 22).

Naive that she was

3. Ismétlések.

orosz: Это было бы очень и очень хорошо.

Он смотрел – смотрел не мог разглядеть никак.

angol: Ye powers! It is the-the-the Pooh! the cat! (Byron, Don Juan 112)-

“I want another bottle of that stuff”, said the colonel shortly.

“I’m awfully sorry”, said Gohn.

“I dropped the other outside’

“I’m frightfully sorry”

“I was attacked by a savage dog”

“I am fearfully sorry” (P.G. Wodehouse, Money for Nothing, 14)

“Well, anyway, you look very fit. Very fit indeed. Frightfully fit.

Remarkably fit. Extraordinarily fit”. (P.G. Wodehouse. Money for Nothing, 28).

4. Elliptikus szerkezetek

Vasútállomáson:»Два до Архангельска».

Boltban: «Покажите синие;»

«А чёрных нет?»

5. A névmások speciális és túlzó használata

(Мы вон те возьмём.)

Naive that she was.

„Ah! Children! You bring them up! You teach them this, you teach them that”

„That hurt, you rotten sadist!”

6. Módosító szavak.

orosz: Ни хлеба ни мяса! Надо в магазин.

Я даже и не мечтаю об этом.

И хорош же он.

angol: «Oh. I don’t know. It’s all very hush-hush”

Ah, well a day’! Alas!

7. Melléknevek szokatlan használata.

orosz: Шкафик мой родной. Столик мой.»

angol: "You were foolish to say so

she is happy to hear the news

She sat silent with shame.

8. Predikatív szerkezetek

«Погода сегодня так себе!

Платья не ах но вполне прилично.

9. Hangutánzó szavak:

хлоп, бат, трах

hush, ouch

Hosszasan sorolhatnánk a listát, de számunkra a lényeg, hogy a deminutívumok is ebbe a körbe tartoznak.

A DEMINUTÍVUMOK ÉS SZÓKÉPZÉS

A szóképzés

Napjainkban a nyelvészek a deminutívumokat egyértelműen a szóképzés részének tekintik, tehát vizsgálatuk csak a szóképzésen keresztül képzelhető el. Ezért röviden nézzük meg mi is a szóképzés és milyen szerepet kapnak benne a deminutívumok.

A szóképzés kettős jelentéssel bír: jelenti egyrészt az új szavak alkotásának folyamatát, szabályait, másrészt a nyelvtudomány azon ágát, amely ezt a folyamatot tanulmányozza. A szóképzést sokféleképpen határozták meg. Kiindulási alapként fogadjuk el Ahmanova O.Sz. meghatározását:

«Словообразование – это образование новых слов путём соединения друг с другом корневых и аффиксальных морфем, а также основ данного языка в разных комбинациях по определённым моделям, включающим чередование звуков, определяющих тот или иной тип соединения». (Ахманова О.С., 1966, 67).

(A szóképzés – az új szavak képzése, melynek során az affixális morféimákat, valamint a szótöveket különböző kombinációkban a hangváltozásokat is magában foglaló meghatározott modellek szerint kapcsoljuk össze).

Amikor a szóképzésről beszélünk, általában a nyelv szókészletének feltöltésére, gazdagítására gondolunk. Ez a szóképzés fő funkciója. Ahogy Sanszkij N.M. mondja a szóképzés nélkül a nyelvnek nem lenne olyan szókészlete, amely megfelelné a társadalom fejlettségi fokának (Шанский Н.М.: 1968, 256.)

A világ megismerésének végtelen folyamata, az új fogalmak keletkezése és a régiek megújulása, az objektív valóság újabb és újabb tárgyának megalkotása és felfedezése megköveteli a nyelvtől, hogy biztosítsa az adott nyelvet beszélő kollektíva számára a szükséges szókészletet a tárgyak, tulajdonságok stb. megnevezéséhez. Mint Rezvina O.G. megállapítja, ehhez már nemcsak a mondatok végtelen számára, hanem a szavak végtelenségére is szükség van. A szóképzés az a mechanizmus, amely a szókészlet végtelenségét biztosítja. (Резвина, О.Г. 1969, 67).

A szóképzés biztosítja a potenciált a végtelen szótárhoz, egy olyan potenciált, amely teljességgel sohasem realizálódik.

A szóképzés szerepe nemcsak az új szavak alkotását jelenti, hanem a nyelvben már meglévő szavak generálását. Lehetetlen biztosan megmondani, hogy mi is megy pontosan végbe a gondolkodásban a beszéd folyamatában. Minden egyes esetben a már létező képzett szavak felidézése, vagy ezen szavak újra megalkotása, generálása a már létező szóképzési modell alapján. Nem tudjuk, hogy az oroszul beszélő felidézi a már korábban elsajátított (слоник) szót, vagy létrehozza, generálja azt a столик szó analógiájára. Lehetséges, hogy a beszéd folyamatában egy olyan szakadatlan szóalkotó folyamat zajlik, amely az esetek döntő részében nem alkot új szavakat.

Egy biztos, a deminutívumok a képzett szavak kategóriájába tartoznak és tanulmányozásukkor nem tekinthetünk el a szóképzéstől. Az idegen nyelv tanulása során nagyobb figyelmet kellene szentelnünk a szóképzésnek, mert még nem kapta meg az őt megillető helyet a potencióális szókincs fejlesztésében, ahogy ezt Dezső László is megfogalmazza. „A szóképzés státusa nyelvészetileg is problematikus, hiszen mind a grammatikához, mind a szókincshez is kapcsolódik. A szóképzésnek nyelvtanaink igen kevés teret szentelnek, jobbra csak a tananyagok perifériáin, üresen maradt helyein helyezkednek el a szóképzést tárgyaló anyagrészek. Ilyen háttérbe szorulása a beszédoktatás helytelen felfogásából és a leíró nyelvészeti tradícióból ered. Igaz, hogy még a produktív szóképzési eszközök sem alkalmazhatók kivétel nélkül, tehát jelentőségük elsősorban nem a beszédalkotás kialakításában, hanem a beszédértésben és az olvasáskészség fejlesztésében van, de itt igen nagy fontosságúak. A szóképzés rendszeres tanítása lehetővé tenné, a passzív szókincset sokkal nagyobbá tegyük.(Dezső, 1979).

Most pedig foglaljuk össze a deminutívumok helyét az angol, orosz, magyar szóképzésben.

Az angol nyelv szóképzésének rövid összefoglalása

Ebben a fejezetben röviden bemutatjuk az angol nyelv szóképzésének rendszerét és szemléltetjük, hogy hol helyezkedik el a deminutívumok képzése a rendszerben. Már első ránézésre sok hasonlóságot fedezhetünk fel az orosz és angol nyelv derivációs rendszere között és a kicsinyítőképzős szavak képzésében is. De az angol deminutívumok képzése, mind a képzők számát illetően, mind a deminutívumoknak a szókészletben elfoglalt arányát illetően messze elmarad az orosz kicsinyítő képzős szavaktól.

Az angol nyelv szókészletének kialakulásában az alábbi szóképzési, szóalkotási módszerek jellemzőek.

1. **coinage**: (köznénvé válás)

invention of totally new terms

a tulajdonnevek vagy márkanevek köznénvként használata

- kleenex
- xerox
- aspirin
- winchester

ld. orosz: ватт, вольт, аспирин

2. **compounding** (szóösszetétel)

combining of two separable forms to produce a single term.

Két szó összekapcsolása, hogy új szót hozzunk létre.

- textbook
- bookcase
- housewife
- toothpaste
- bedroom

- schoolboy

ld. orosz: водопровод,

пароход

премьерминистр

3. **bending** (összeolvadás)

combining of two separable forms to produce a single new term.

Két szó összekombinálása egy új terminus megalkotására.

Általában az első szó első részét a második szó végével kapcsoljuk össze.

- motorist + hotel = motel
- smoke + fog = smog
- breakfast + lunch = brunch
- Hungarian + English = Hunglish

Ld. az orosz: обком, горком, мопед

4. **back formation** : (fordított képzés)

a word of one type (usually a noun) is reduced to form another word of a different type (usually a verb). Egy főnévből elhagyjuk az utolsó morfémat s ezáltal új szót és szófajt, igét hozunk létre.

- edit ← editor
- donate ← donator
- opt ← option

5. **Acronyms**: (rövidítés)

New words are formed from the initial letters of a set of other words.

Az új szavakat több szó kezdőbetűnek segítségével képezzük.

- NATO: North Atlantic Treaty Organisation
- USA: United States of America
- UN: United Nations

- EU: European Union
- radar: radio detecting and ranging
- scuba: self contained underwater breathing apparatus

ld. orosz: ООН: Организация Объединённых Наций

СНГ : Союз Независимых Государств

6. **Conversion:** (szófaji átcsapás, szófajváltás)

A change in function of a word when a noun comes to be used as a verb (category change, functional shift)

Szófajváltás, amikor is egy főnevet, melléknévet vagy igét más szófajú szóként használjuk.

• butter (főnév)	→	to butter bread (ige)
• paper (főnév)	→	to paper the walls (ige)
• bottle (főnév)	→	to bottle wine (ige)
• spy (ige)	→	spy (főnév)
• guess (ige)	→	guess (főnév)
• empty (melléknév)	→	empty the pockets (ige)
• total (melléknév)	→	to total the car (ige)

ld. orosz: портной, рабочий

7. **Clipping** (shortening) „szócsonkítás, rövidülés”

This occurs when a word of more than one syllable is reduced to a shorter form often in casual speech. Egy többszótagú szó megrövidül.

• examination	→	exam
• advertisement	→	ad
• gasoline	→	gas
• professor	→	prof
• fanatic	→	fan
• doctor	→	doc
• ld. orosz: заведующий – зав		

- профессор—проф
- influenza → flu
- omnibus → bus
- history → story

8. Derivation (deriváció, szóképzés)

far more the most common word formation process to be found in the production of new English words. A leggyakoribb és legproduktívabb módja az új angol szavak létrehozásának. A szóalkotás bizonyos morféimáknak „affixumoknak” a szótőhöz (szógyökhöz) ragasztása során történik.

Az affixumok szógyökhöz viszonyított helyük szerint lehetnek:

a.) *Prefixes : „prefixumok”*

A szótő előtt álló morféma

- lead → mislead
- able → unable
- market → hypermarket

ld. orosz: играть –выиграть
красиво—экстра-красиво

b.) *Suffix: „szuffixum”*

A szótő után álló affixum

- foolish → foolishness
- polite → politeness
- book → booklet
- teach → teacher
- nationalise → nationalisation
- treat → treatment

- quick → quickly

ld. orosz : стол—столяр, стол—столлик, лес—лесник.

Van amikor a szó előképzővel és utóképzővel is rendelkezik

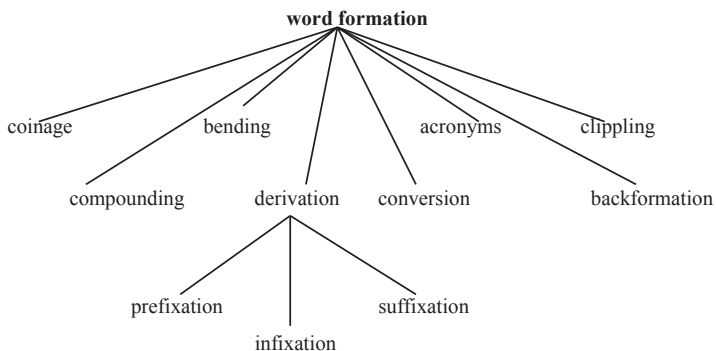
- disrespectful
- unemployment

ld. orosz : бездельность
безработица
невозможность

c.) *Infixes. „infixum”* an affix incorporated inside a word. A third type of affix not, or rarely to be found in English, a szó belsejébe beágyazott affixum.

- Hallebloodylujah
- Unfuckingbelivable

Táblázatba foglalva a következőképpen ábrázolható az angol szóalkotás.

Az angolban éppúgy mint az oroszban, németben és magyarban a szóalkotás legproduktívabb módja a deriváció, amit magyarul szóképzésnek nevezünk, s ezen belül is mind a négy

nyelvben a szuffixáció az új szavak létrehozásának a leggyakoribb módja. Ezek a nyelvek a szuffixumok gazdag rendszerével rendelkeznek, melyek a legkülönbözőbb jelentéselemeket, szemákat viszik a motiváló szó jelentésébe.

Mind a négy nyelvben természetesen a deminutívumok esetében a deriváció, azon belül is a szuffixáció az az eljárás, melynek segítségével megalkotódik ez a speciális szócsoporthoz. A denominális főnévképzés, a deriváció talán leggazdagabb rendszerét képviseli.

Nézzük meg, hogyan néz ki a denominális főnévképzés az angolban és milyen helyet foglalnak el benne a deminutívumok.

Zjatkovszkaja százhatvannégy angol szuffixumot ad meg (Зятковская Р.Г. 1971.). Ezt mutatjuk be táblázatban.

Az első oszlopban a szuffixumok melletti index jelöli a szófajt, amit a szuffixum képez. A harmadik oszlop a képzés irányát mutatja.

1. -able ^a	read-able	V → A
2. -able ^a	profit-able	N → A
3. -able ^a	common-able	A → A
4. -aceous ^a	lili-aceous	N → A
5. -acy ⁿ	ministrel-cy	N → N
6. -acy ⁿ	paramount-cy	A → N
7. -acy ⁿ	conspir-acy	V → N
8. -ade ⁿ	cannon-ade	N → N
9. -ade ⁿ	escap-ade	V → N
10. -age ⁿ	break-age	V → N
11. -age ⁿ	porter-age	N → N
12. -age ⁿ	short-age	A → N
13. -al ⁿ	societ-al	N → A
14. -al ⁿ	remov-al	V → N
15. -an ^a	crocodili-an	N → A
16. -an ⁿ	physici-an	N → N

17. -an ⁿ	politici-an	A → N
18. -ana ⁿ	Shakespear-i-ana	N → N
19. -ance ⁿ	accept-ance	V → N
20. -ance ⁿ	capacit-ance	N → N
21. -ant ^a	descend-ant	V → N
22. -ant ⁿ	attend-ant	V → N
23. -ant ⁿ	libell-ant	N → N
24. -ar ^a	pol-ar	N → A
25. -ard ⁿ	dull-ard	A → N
26. -ard ⁿ	drunk-ard	A → N
27. -ary ⁿ	forest-ry	N → N
28. -ary ⁿ	green-ery	A → N
29. -ary ^a	planet-ary	N → A
30. -ary ^a	contribut-ory	V → A
31. -ase ⁿ	malt-ase	N → N
32. -ase ⁿ	invert-ase	A → N
33. -aster ⁿ	poet-aster	N → N
34. -ate ^v	event-uate	N → V
35. -ate ^v	pacific-ate	A → V
36. -ate ⁿ	doctor-ate	N → N
37. -ate ^a	passion-ate	N → A
38. -ion ⁿ	translat-ion	V → N
39. -ion ⁿ	precis-ion	A → N
40. -ule ⁿ	spher-ule	N → N
41. -cide ⁿ	insect-i-cide	N → N
42. -dom ⁿ	duke-dom	N → N
43. -dom ⁿ	free-dom	A → N
44. -drome ⁿ	air-drome	N → N
45. -ed ^a	profess-ed	V → A
46. -ed ^a	properti-ed	N → A
47. -ee ⁿ	deport-ee	V → N

48. -ee ⁿ	shirt-ee	N → N
49. -een ⁿ	velvet-een	N → N
50. -eme ⁿ	phon-eme	N → N
51. -en ^v	thick-en	A → N
52. -en ^v	threat-en	N → N
53. -en ⁿ	quarter-n	N → N
54. -en ⁿ	bitter-n	A → N
55. -enne ⁿ	tragedi-enne	N → N
56. -er ⁿ	read-er	V → N
57. -er ⁿ	prison-er	N → N
58. -er ⁿ	British-er	A → N
59. -er ⁿ	five-er	Num → N
60. -esce ^v	phosphor-esce	N → V
61. -ese ⁿ	Japan-ese	N → N
62. -esque ^a	pictur-esque	N → A
63. -ess ⁿ	host-ess	N → N
64. -ess ⁿ	govern-ess	V → N
65. -est ^a	mod-est	
66. -ette ⁿ	kitchen-ette	N → N
67. -ifer ⁿ	con-ifer	N → N
68. -fold ^a	six-fold	Num → A
69. -fold ^a	many-fold	A → A
70. -ful ^a	art-ful	N → A
71. -ful ^a	forget-ful	V → A
72. -ful ^a	dark-ful	A → A
73. -ful ⁿ	bucket-ful	N → N
74. -ify ^v	beaut-ify	N → V
75. -ify ^v	intens-fy	A → V
76. -ify ^v	argu-fy	V → V
77. -hood ⁿ	mother-hood	N → N
78. -hood ⁿ	likeli-hood	A → N

79. -i ⁿ	Pakistan-i	N → N
80. -ia ⁿ	inert-ia	A → N
81. -ic ^a	atom-ic	N → A
82. -ic ^a	pacif-ic	V → A
83. -ice ⁿ	coward-ice	N → N
84. -ice ⁿ	serv-ice	V → N
85. -ics ⁿ	electronics	N → N
86. -ics ⁿ	signif-ics	V → N
87. -ide ⁿ	ozon-ide	N → N
88. id ^a	splend-id	
89. -ile ^a	infant-ile	N → A
90. -ile ^a	retract-ile	V → A
91. -ine ^a	river-ine	N → A
92. -ine ^a	cobalt-ine	N → N
93. -ine ⁿ	rap-ine	V → N
94. -ina ⁿ	tzar-ina	N → N
95. -ing ⁿ	happen-ing	V → N
96. -is ⁿ	appendicit-is	N → N
97. -is ⁿ	paralys-is	V → N
98. -ish ^a	child-ish	N → A
99. -ish ^a	bitter-ish	A → A
100. -ism ⁿ	impression-ism	N → N
101. -ism ⁿ	real-ism	A → N
102. -ist ⁿ	carrer-ist	N → N
103. -ist ⁿ	real-ist	A → N
104. -ity ⁿ	national-ity	A → N
105. -ity ⁿ	rascal-ity	N → N
106. -ity ⁿ	between-ity	Prep → N
107. -ive ^a	elect-ive	V → A
108. -ive ^a	impuls-ive	N → A
109. -ize ^v	final-ize	A → V

110.	-ize ^v	signal-ize	N → V
111.	-kin ⁿ	lamb-kin	N → N
112.	-less ^a	heart-less	N → A
113.	-less ^a	resist-less	V → A
114.	-let ⁿ	book-let	N → N
115.	-ling ⁿ	nest-ling	N → N
116.	-ling ⁿ	suck-ling	V → N
117.	-ling ⁿ	fat-ling	A → N
118.	-ly ^a	time-ly	N → A
119.	-ly ^a	clean-ly	A → A
120.	-ly ^a	seem-ly	V → A
121.	-ly ^{adv}	eventful-ly	A → Adv
122.	-ly ^{adv}	second-ly	Num → Adv
123.	-ment ⁿ	enlist-ment	V → N
124.	-ment ⁿ	base-ment	N → N
125.	-ment ⁿ	merri-ment	A → N
126.	-ness ⁿ	helpless-ness	A → N
127.	-ness ⁿ	one-ness	Num → N
128.	-ness ⁿ	grownup-ness	N → N
129.	-ock ⁿ	bull-ock	N → N
130.	-oma ⁿ	sarc-oma	
131.	-oid ⁿ	meteor-oid	N → N
132.	-ol ⁿ	benz-ol	
133.	-oon ⁿ	cart-oon	N → N
134.	-oon ⁿ	spitt-oon	V → N
135.	-ous ^a	danger-ous	N → A
136.	-ous ^a	robust-ious	A → A
137.	-ous ^a	infect-ious	V → A
138.	-ship ⁿ	friend-ship	N → N
139.	-some ^a	delight-some	N → A
140.	-some ^a	bother-some	V → A

141.	–some ^a	gay-some	A → A
142.	–ster ⁿ	team-ster	N → N
143.	–ster ⁿ	young-ster	A → N
144.	–ster ⁿ	throw-ster	V → N
145.	–th ⁿ	bread-th	A → V
146.	–th ⁿ	heal-th	V → N
147.	–itude ⁿ	inexact-itude	A → N
148.	–um ⁿ	ligament-um	N → N
149.	–um ⁿ	sanatori-um	A → N
150.	–ure ⁿ	pleas-ure	V → N
151.	–ure ⁿ	perfect-ure	N → N
152.	–ure ⁿ	moist-ure	A → N
153.	–us ⁿ	polyp-us	N → N
154.	–ward ^{adv}	sea-ward	N → Adv
155.	–ward ^{adv}	down-ward	Adv → Adv
156.	wards ^{adv}	south-wards	N → Adv
157.	–wards ^{adv}	on-wards	Adv → Adv
158.	–ways ^{adv}	end-ways	N → Adv
159.	–wise ^{adv}	long-wise	A → Adv
160.	–wise ^{adv}	any-wise	Pron → Adv
161.	–y ⁿ	smith-y	N → N
162.	–y ⁿ	sweet-ie	A → N
163.	–y ⁿ	discover-y	V → N
164.	–y ⁿ	fault-y	N → A

Ebből a 164 szuffixumból 51 denominalis főnévképző van.

Az 51 denominális főnévképzőből nyolc deminutív képzőt találunk.

N + ule = N

spherule gömböcske

animalcule állatka

N + ee = N

shirtee	ingecske
coatee	kabátocska
bootee	cipőcske
N + een = N	
girleen	lányka, kislány
N + ette = N	
kitchenette	konyhácska
leaderette	vezető cikkecske
cigarette	elvesztette deminutív jelentését
N + kin = N	
lambkin	bárányka
cannikin	kannácska
bumpkin	esetlen/ügyetlen ember
N + let = N	
cloudlet	felhőcske
streamlet	patakocska
statuette	szobrocska
N + ling = N	
manling	emberke
snakeling	kígyócska
princeling	hercegecske
duckling	kiskacsa
N + ock = N	
hillock	dombocska
N + y = N	
daddy	apuka
Dicky	becézett tulajdonnév
Lizzy	becézett tulajdonnév
girlie	kislány
lassie	leányka

A fenti képzők vitathatatlanul alkalmasak deminutívumok képzésére pozitív vagy negatív jelentés árnyalattal.

De Quirk idesorolja az -er, -ster, -eer szuffixumokkal képzett derivátumok egy részét is, melyek pejoratív jelentést hordoznak (Quirk, Randolph – Greenbaum, Sidney – Leech, Geoffry – Svartvik, Jan 1972)amennyiben a motiváló szó személyt jelent

N + er → gangster

N + ster → toickster

N + eer → profíteer

Természetesen ezzel a képzővel ellátott derivátumok között van nem szubjektív értékelést kifejező szó:

roadster

trucker

youngster

De Marchand (Marchand B. R. 1969, 283) is hoz példát hasonló képződményekre

mobster

rhymester

Ugyancsak hordozhat szubjektív értékelést az -ite

N + ite = N

szuffixum, ha helység és személynevekkel kapcsolódik. Általában, mint azt Hansen (Hansen, Barbara – Hansen Klaus – Neubert, Albrecht – Schentke, Manfred 1982, 108) írja.

➤ labourite

➤ socialite

➤ wagnerite

Marchand (Marchand, B: 1969, 196)szerint a – ard képzővel képzett szavak is kifejezhetnek szubjektív értékelést. Ő konkrétan helytelenítő, gúnyolódó árnyalatot érez ezekben a szavakban.

N + ard = N

bastard

coward

A fenti deminutív szuffixumokon és derivátumokon túl még bizonyos vélemények szerint a -dom (bachelor**dom**) – ery (fun**ner**y) képződmények is kaphatnak szubjektív értékelő, elsősorban pejoratív, elítélő, gúnyolódó jelentésárnyalatot.

A főnevek mellett, de mennyiségben tőlük messze elmaradva a melléknevek között találjuk a legtöbb deminutív képzést. Itt a következő képzőket említjük meg:

A + y/ie = N
 sweetie
 brownie

Az –ard szuffixum melléknévhez is kapcsolódhat és a derivátum negatív, pejoratív színezetet kap.

drunkard = részeg
 dullard = buta ember

Ugyancsak kifejezhetünk szubjektív értékelést az –ish szuffixummal a denonimális és deadjektíválás melléknévképzésben.

N + ish = A
 devilish, childish
 A + ish = A
 foolish
 greenish

S végezetül említsük meg, hogy deverbális szuffixális képzéssel is létrehozhatunk deminutív jelentésű szavakat, amelyek az állatok kicsinyeit valamilyen tulajdonságuk alapján jelölik:

V + ing = N

grunt	→	gruntling	=	malac
suck	→	suckling	=	szopós
yea	→	yea	=	kis kecske

A szuffixális szóképzés elemzése során azt látjuk, hogy az angol nyelvben a szóképző szuffixum a motiváló tőhöz csatlakozva az alábbi funkciókat töltheti be:

1. megváltoztatja a motiváló szó szófaját
 - read → reader
 - write → writer
 - friend → friendly
2. a motiváló szó új lexika – grammatikai csoportba megy át.
 - London (nem személy) → Londoner (személy)
3. a motiváló szó új, konnotatív jelentést kap:
 - book → booklet
 - kitchen → kitchenette
4. megváltoztatja a motiváló szó nemét:
 - actor → actress
 - waiter → waitress

Amennyiben a morféma nem tölti be a négy funkció valamelyikét, nem beszélhetünk derivációról.

A szuffixumokat valenciájuk szerint is osztályozhatjuk. Vannak szuffixumok, amelyek csak egy szófajhoz, míg mások több szófajhoz is csatlakozhatnak. Attól függően, hogy milyen szófajú a derivátum, beszélhetünk főnévképző, melléknévképző és igeképző szuffixumokról.

A motiváló szó szófaji hovatartozása alapján létezik denominális, deadjektívális, deverbális, deadverbiális képzés.

A deminutívumok, mint a fentiekben láttuk alapvetően a denominális főnévképzés kategóriába tartoznak, de létezik deadjektívális, valamint deadverbiális deminutív képzés.

Ami pedig a szuffixum funkcióját illeti, az új, konnotatív jelentést visz a motiváló szóba.

Ha a szubjektív – kvalitatív értékelés szempontjából összevetjük az orosz és angol szóképzési és szuffixális rendszert, megállapíthatjuk, hogy az orosz nyelv sokkal gazdagabb szuffixális rendszerrel rendelkezik a deminutívumok képzésére. Ami pedig az augmentatív (nagyító) képzőket illeti, bár számuk az orosz nyelvben is kevés, az angolban e kategória hiányzik.

Az angoltól eltérően, az orosz nyelvben szinte minden konkrét tárgyat jelentő főnévből képezhető deminutívum. Az angolban, mind a képzők száma, mind a képzés gyakorisága igen alacsony.

Még egy érdekességet érdemes megemlíteni az angol deminutívumokat illetően. A deminutív szuffixumok (- kin, -let, -ling stb.) az elvont főnevet képző szuffixumok (-hood, -ness, -ship stb.) és a nőnemű lényt képző szuffixumok (-ess, enme stb.) által alkotott derivátumokat nem képezhetik tovább, mert hozzájuk további szuffixum nem fűzhető.

A deminutív jelentés kifejezésének szuffixális formája már az ógermán nyelvben jelen volt. Wrede, F (F. Wrede 1908) és Polzin, A (A. Polzin 1901) véleménye szerint a deminutívumok az angol és német nyelvben nem germán eredetűek, hanem más nyelvek, elsősorban a latin és a francia hatása alatt jelentek meg és fejlődtek.

Makarcev B. V. (Макачев Б.В 1989) szóvégmutato szótárakból és egynyelvű értelmező szótárakból 915 angol és 945 német deminutívumot gyűjtött ki, s nyolc angol és hat német kicsinyítő képzőt különített el.

Angol:

- el(-le): runnel, knoble
- een: girleen
- ette: flatette
- erel: cockerel
- let: nutlet
- ling: duckling
- ock: hillock
- y(-)ie: birdie, nurse

Német:

- chen: Brötchen
- el: Krümmel
- lein: Tischlein
- ette: Stiefelette

- ling: Körnling
- i: Bubi

A közös eredet eredményeként, mint látjuk, az angolban és németben jó néhány közös deminutív szuffixum található, de nem mind képes új deminutívumok létrehozására. Az angolban a -y (ie), -ette, -let, -ling, a németben a -lein, -chen szuffixumok tekinthetők produktívaknak napjainkban.

Makarcsev a motiváló szó lexika – grammatikai tulajdonsága, azaz szófaji besorolása alapján négy szóképzési modellt különít el az angol és német nyelvben a deminutívumok képzésében.

1. a motiváló szó főnév:

angol: storiette
 sparklett
 spoonie
 wifock
 dustling
német: Flammchen
 Brieflein
 Mutti

2. a motiváló szó melléknév:

angol: deary
 sofling
német: Wildling

3. a motiváló szó ige

angol: wasterel
 yeanning
 cicky

4. a motiváló szó számnév:

angol: firstling

német: Erstling

Meg kell jegyeznünk, hogy a deminutívumok kilencven százaléka a esetében a motiváló szó főnév. Amíg a németben a motiváló szó lehet derivátum, addig az angolban kizárólag csak tőszókból képezhető deminutívum.

Pl.: Schreiberchen, Christkindchen

Az orosz deminutívumok helye az orosz nyelv szóképzési rendszerében

Az orosz nyelv nagyon gazdag szóképzési rendszerrel rendelkezik, melyben a morfológiai, szintaktikai és szemantikai elemek és szintek egyaránt képviselve vannak. Nézzük meg röviden az új szavak képzésének módjait, és hogy, hol helyezkedik el, és milyen szerepet játszik a deminutívumok képzése a rendszeren belül.

A szóképzés módjai

1. Сложение – szóösszetétel – compounding

Новые слово создаются путём соединения двух или нескольких основ или слов в самостоятельное слово.

(Két vagy több szótó vagy szó összekapcsolásával új önálló szót hozunk létre.)

A orosz a szóösszetételen belül három változatot különböztet meg:

a) основосложение – szóösszetétel

В одно слово объединяются полные основы разных слов (két szótó kapcsolódik össze és alkot új szót o, e, и, y interfíx vagy kötőhang segítségével.

пчеловод- méhés - bookkeeper

пароход – gőzhajó – steamship, steamboat

землетрясение – földrengés - earthquake

однорукий – egykarú - onearmed

сантиметр – centiméter - centimetre

полуостров – félsziget peninsula, headland

б) словосложение

разные слова объединяются в одно слово (különböző szavak egyesülnek egy új szóba)

вагон-ресторан – étkezőkocsi – dining car
премьер-министр – miniszterelnök – prime-minister

с) Сложносuffixальный способ

Сложение сопровождается суффиксацией. (A szóösszetétel szuffixációval jár együtt.)
рукоделие – kézimunka - handwork
громкоговоритель – hangosbemondó - loudspeaker
кофемолка – kávédaráló – coffee-grinder
трудолюбивый – szorgalmas – hardworking

2.Аббревиация rövidülés/rövidítés

Новое слово образуется на базе усечённых отрезков слов.
(Az új szó a motiváló szavak darabjaiból képződik).

а) слоговой тип

сложносокращённое слово создаётся путём соединения
первых слов (Az új szót motiváló szavak első szótagejai alkotják.
горком (городской комитет)
колхоз (коллективное хозяйство)
ld. angol comecon

б) звуковой тип

Новое слово состоит из начальных звуков мотивирующих
слов (Az új szót a motiváló szavak első hangja alkotja)
вуз (высшее учебное заведение)
ТАСС (Телеграфное Агентство Советского Союза)
ld. angol radar, scuba
ld. angol NATO

c) буквенный тип

(Az új szót a motiváló szavak első betűi alkotják.)

Сложное слово состоит из начальных букв мотивирующих слов

СНГ (Союз Независимых Государств – FÁK)

МГУ (Московский Государственных Университет)

ld. angol USA, EU

d) смешанный тип

Сложное слово состоит из начального слова первого слова и начальных звуков других слов. (Az új szót az első szó első szótagja és a többi szó első betűje alkotja.)

село (сельское потребительское общество)

e) переплетение

Новое слово состоит из начального слога первого слова и конечного слога последнего слова.

(Az új szót az első motiváló szó kezdő szótagja és az utolsó szó záró szótagja alkotja).

мотель (моторизованный отель)

ld. angol motel

3. Конверсия –

Переход слов из одной части речи в другую. Слово приобретает семантические, морфологические и синтаксические свойства другой части речи.

(A szó egyik szófajból átmegy a másik szófajba és az új szófaj szemantikai, morfológiai és szintaktikai tulajdonságait veszi fel.)

рабочий

жаркое (жаренное мясо)

портной

ld. angol: paper – to paper

bottle – to bottle

4. Слияние (сращение)

Это лексико-синтаксический способ словообразования, при котором происходит слияние (сочетания) слов в одно самостоятельное слово (A szavak új szóvá olvadnak össze).
сумашедный (с ума шедный)
быстрорстворимый (быстро растворимый)

5.лексикализация lexikalizáció

Одно слово расщепляется на два или более слов.Посредством лексикализации возникают слова-омонимы.
(Egy szó kettéhasad két vagy több új szóra, s ennek következtében homoním szavak jönnek létre).

Mint látjuk deminutívumok esetében lép fel a lexializáció, mint a szóképzés egyik módszere.

ld. angol hamlet

6. Переход собственных имён существительных в нарицательное имя существительное. (A tulajdon nevek köznévvé válása)

вольт

рентген

ватт

ld. angol: xerox, winchester

7.Сокращение – rövidülés - clipping

зам заместитель

зав заведующий

фак факультет

ld. angol prof. ad.

8.Контаминация (сращение)

к корню прилагательного мотивирующего словосочетания прибавляется суффикс –к(ка).(A motiváló szó szerkezet melléknévi tagja –k(a) képzőt kap.)

публичка публичная библиотека

зачётка зачётная книжка

вечёрка вечерняя газета

раздевалка раздевальное помещение

9. Аффиксация – affixáció

Az affixumokkal történő szóképzés a legproduktívabb szóalkotási eljárás a mai orosz nyelvben. Az affixumok típusának megfelelően több alcsoportot különböztetünk meg.

a.) префиксация

Minden szófajból lehet képezni új szót, és a derivált szó ugyanabba a szófajba tartozik mint a motiváló szó.

идти доидти

солить пересолить

счастье несчастье

прибыль сверхприбыль

модный супер-модный

всегда навсегда

б) суффиксальный способ

Messze a legproduktívabb derivációs eljárás, s az orosz szavak többsége e módszerrel képződött.

A szuffixumok segítségével képezhetünk a motiváló szóval azonos szófajú szavakat és a motiváló szótól eltérő szófajú szavakat.

стол	столяр
стол	столик
тёплый	теплота
учить	учитель
смелый	смело
ld. angol – teach –teacher	

A szuffixális szóképzés számunkra a legérdekesebb és legfontosabb, hiszen a deminutívumokat e módszer segítségével alkotjuk.

Vizsgáljuk meg részletesen a kicsinyítő képzőket és a deminutívumok képzését. Egyetlen szótárban, az Обратный словарь русского языка (Советская энциклопедия, Москва, 1974) szóvégmутató szótárban mintegy 3000 deminutívum található. De még nagyobb számot kaptunk volna, ha néhány értelmező szótárból és kétnyelvű szótárból is elvégeztük volna a gyűjtést, ahogyan ezt tette B.V. Makarcsev, aki 915 angol és 945 német deminutívumot talált több szóvégmутató, egynyelvű és kétnyelvű szótár feldolgozása során (Макарчев, Б.В., 1974). Nézzük meg részletesebben hogyan oszlik meg ez a 3000 deminutívum a szavak neve és a kicsinyítő szuffixumok alapján. Rögyinkina harmincegy deminutív képzőt állapít meg.

I. A hímnemű motiváló szavakból képzett deminutívumok és képzők

Ez a legnagyobb számú csoport, 1442 deminutívumot találtunk. Ezek megoszlása a képzők szerint.

1. -ик: 306 (21,2%)

2.	-ок:	300	(20%)
3.	-ек:	240	(16,6%)
4.	-ец:	132	(9,2%)
5.	-чик:	223	(15,5%)
6.	-онок	252	(17,5%)
	-ёнок		
7.	-очек		
	-ёчек		
8.	-ичек		
9.	-ушек		
	юшек		
10.	-к(а)		
11.	-енык(а)		
12.	-ушк		
13.	-очк	1442	(100%)
	-ечк		
	-ишечк		
14.	-к(о)		

II. Nőnemű főnevekből képzett deminutivumok és képzők

Számuk alig marad el a himneműekétől, s ebben a csoportban található a legproduktívabb kicsinyítőképző, a -к(а), amely az összes nőnemű deminutivumok 71,9 %-át képi.

Képzők szerinti megoszlás:

1.	- к(а)	942	(71,9 %)
2.	- ц(а)	27	(2,2 %)
3.	- очк(а)	116	(8,9 %)
	- ечк(а)	26	(2 %)

4.	- ичк(а)	9	(0,7 %)
5.	- ушк(а)	75	(5,7 %)
	- юшк(а)	15	(1,2 %)
6.	- оньк(а)	14	(1,1 %)
7.	- еньк(а)	21	(1,6 %)
8.	- урк(а)	3	(0,2 %)
9.	- иньк(а)	57	(4,5 %)
		1309	(100 %)

A legproduktívabb к(а) képző rendelkezik a leggazdagabb homonímával, amit a későbbiekben be is mutatunk.

III. Semleges nemű motiváló szavakhoz járuló deminutívum és képzői

A semleges nemű kicsinyítő képzős szavak száma messze elmarad a hímnemű és nőnemű deminutívumoktól.

1.	- иц(е)	63	(32 %)
2.	- ц(е)	38	(19,3%)
	- ц(о)	23	(11,7%)
3.	- ышк(о)	18	(9,2%)
4.	- ечк(о)	17	(8,6%)
5.	- к(о)	16	(8,1%)
6.	- ушк(о)	-	
	- юшк(о)		
7.	- ик (о)	22	(11,1%)
8.	- ечушк (о)		
		197	100 %

Néhány megállapítást tehetünk a számok alapján. A legkevesebb szuffixummal (8) a semlegesnemű deminutívumok rendelkeznek., a legtöbbel a hímneműek (14).

Abszolút számban az első nyolc képzőben nincs semlegesnemű deminutív szuffixum. Legegyenletesebb a szuffixumok megoszlása a semlegesnemű deminutívumok esetében.

A deminutívumok képzése igen gyakran morfológiai és hangtani változásokkal jár együtt. Különösen a második ragozású (a-ra végződő) és a harmadik (ь-re végződő) főnevek esetében jelentős a hangtani változások száma. A morfémahatárokon végbemenő regresszív morfonológiai modifikációk a motiváló szótó utolsó mássalhangzója és a szóképző formáns találkozásánál akkor lép fel, ha a motiváló szó г, к, х, ц, н hangra végződik. A modifikáció alapvetően a kemény-lágy mássalhangzó váltakozást jelenti, pl.: к/ч, ц/еч, г/ж, ц/ч, х/ш stb. Ellentétben a nyelvészek többségével Zemszkaja E.A. és Janko-Trinyickaja is megjegyzi, hogy bizonyos esetekben fordított változás »обратное направление чередований» megy végbe (Земская, Е.А, 304). Meg kell azonban jegyezni, hogy ez a változás (lágy—kemény) nem következetesen jelenik meg, s elsősorban a nazálisra végződő szótó esetén következik be. (Янко – Троницкая, Н.А. 1968, 89)

ld. басня басенка

de деревня деревенка

A morfológiai modifikációt illetően Vinokur, G.O. és Potyiha, Z.A. a вазавозочка típusú képzés esetében az o,e hangot kiejtés könnyítőnek nevezi s nem a képző részének. (Винокур 1959, 419, Потиха, З.А. 1970, 380).

A következő táblázat azokat a morfológiai változásokat mutatja, melyek nőnemű főnevek által motivált deminutívumok képzése során lépnek fel.

	Variáns	morfológiai modifikáció	akcentológiai modifikáció	A képzett szavak száma a szövégmутató szótанuló
2. ragozású nőnemű főnevek				
1.	квартира		-	278
	квартирка	-		
2.	пуля		-	26
	полька	-		
3.	слеза		-	3
	слёзка	-		
4.	траншея		-	28
	траншейка	-		
5.	сосна	0/e	+	24
	сосенка			
6.	тыква	o/o	-	8
	тыкова			
7.	сабля	0/e	-	8
	сабелька			
8.	пробка	к/оч	-	336
	пробочка			
9.	плюшка	к/еч	-	98
	плюшечка			
10.	дорога	г/ж	-	20
	дорожка			
11.	горчица	ц/ч	-	23
	горчичка			
12.	черепаха	х/ш	-	21
	черепашка			
13.	мука	к/ч	+ -	20
	мучка			

14.	овца	ц/еч	+	1
	овечка			
15.	пуговица	ш/0	-	3
	пуговка			

3. ragozású nőnemű főnév a motiváló szó

1.	пистоль- пустошка	-	-	8
2.	лошадь-лошадка	д'/д	+	17
3.	постель-постелка	-	-	14
4.	гармонь-гермошка	н'/ш	-	3
				939

Megjegyzések az orosz szóképzéshez

Általában az idegen szavak egyik nyelvben sem kaphatnak deminutív szuffixumot, de az oroszban ez is nem ritkán előfordul, különösen, ha az idegen eredetű szó már meghonosodott a nyelvben.

анекдот – анекдотец

аллея-аллейка

балкон-балкончик

вагон- вагончик

Ez tulajdonnevek esetében is megfigyelhető

Долли-Долленька

Филип-Филька, Филлошенька

Szót kell ejtenünk az irradiációról (az alapszó besugárzásról), amikor is a motiváló szó jelentése gátolja a deminutív képzést. Az alapszó nem kapcsolható össze becézéssel, kedveskedő jelentéssel, pl.: смерть, война, голод, болезнь.

Előfordul azonban, hogy negatív jelentésű szó deminutív képzőt kap:

ворь – ворюга
чёрт-чертик
горе-горюшко
бандит-бандитик

Ritkán földrajzi nevek is kaphatnak deminutív képzőt.

Урал-Уралчик
Волга-Волженька

A képzők hominímiája mellett gyakran találkozunk szinoním deminutív képzéssel, azaz egy motiváló szóból több deminutívum képezhető különböző deminutív képzőkkel.

зубик
зуб зубук
зубчик
зубец

ручка
рука ручечка
ручѐнка

Különösen a szeretett családtagot jelentő alapszóból képzhető több szinoním deminutívum.

дочка
доченька
дочь дочурка
дочуря
мама
маменька
мать мамочка

мамуля

мамуся

A deminutívum általában megőrzi a motiváló szó nemét, még ha formailag ez nem is tűnik ki.

дом – домышко

город – городышко

заяц зайчишка

Akad viszont példa arra is, amikor a deminutív főnév neme eltér a motiváló főnév nemétől.

оладья (nn) - оладушек (hn)

яруга (nn) - яружек

помидор (hn) - помидорка (nn)

апельсин (hn) - апельсинка (nn)

сувенир (hn) -сувенирка (nn)

A deminutívumok általában ellenállnak a továbbképzésnek, azaz újabb szóképző suffixumok nem fűzhetők hozzájuk. Ugyanakkor a deminutív suffixummal tovább képezhetők és erősebb szubjektív értékkelő derivátum jön létre. Ilyen esetekben szóképzési lánc első képzett szavában gyengül a deminutív jelentés.

минута - минутка - минуточка

ветвь - ветка - веточка

книга - книжка - книжечка

сын - сынок - сыночек

глаз - глазок - глазочек

шнур - шнурок - шнурочек

Ha összehasonlítjuk az orosz és angol szóképzést, első látásra feltűnik a két rendszer hasonlósága. Szinte ugyanazokat az eljárásokat, módszereket alkalmazza a két nyelv a szavak alkotására. Méginkább igaz ez a megállapítás a kicsinyítő képzős szavakra, azzal a kiegészítéssel, hogy az angolban, mind a képzők száma, mind a képzett deminutívumok száma jóval kevesebb mint az oroszban.

A deminutívumok a magyar nyelvben

A deminutívumok a magyar nyelvben is megtalálhatóak, de mind számukat tekintve, mind használatuk és gyakoriságuk alapján messze elmaradnak az orosz kicsinyítő képzős szavaktól. A szuffixumok száma és a képzés módja is jóval egyszerűbb mint az orosz nyelvben. A magyar nyelvben is a denominális főnévképzésben alkotjuk a legtöbb deminutívumot a -k(a), -csk(a) képzőkkel. Képzésük, mint a táblázatból is látható, a termékeny főnévképzés csoportjába tartozik.

A strukturális magyar nyelvtan (Kiefer, 2000) a deminutívumok képzését a denominális főnévképzésben a következőképpen helyezi el:

Termékeny főnévképzés

- a.) –sÁg: szép+ség, jó+ság
menedzser+ség, szupermen+ség
- b.) –(V)s: postá+s, fazekek+as, bolt+os
- c.) –ítás: intim+ítás, dekoratív+ítás
- d.) –kA: ember+ke, tányér+ka
- e.) –(V)cskA: tej+ecske, láb+acska
- f.) –i: Fer+i, Kat+i, ov+i, csok+i
- g. –Ás: tanul+ás, felel+és
- h.) –Ó: tanít+ó, nevel+ő

A két képző közül a –csk(a) a termékenyebb, de nem feltétlenül zárják ki egymást. Néha egy motiváló szóhoz mindkét képző kapcsolódhat, például: tálacska, tálka, levelecske, levélke.

A képző választást a motiváló szó morfológiai tulajdonsága határozza meg. A –k(a) képzőt nem használjuk az egyszótagú, valamint a zárhangokra végződő többszótagú szótövek esetén:

láb+acska

kut+acska

fog+acska

oszlop+ocska

A többi mássalhangzónál mindkét képző lehetséges:

asztal-ocska, asztal-ka

citrom-ocska, citrom-ka

A magánhangzóra végződő szavak is –csk(a) képzőt kapnak:

folyó-cska

bögré-cske

gyűrű-cske

A kicsinyítő képzők szabályai

a. $N + ((V)cskA)_N \rightarrow (N + ((V)cskA)_N)_N$

Feltétel: N konkrét főnév.

b. $N + (kA)_N \rightarrow (N + (kA)_N)_N$

Feltételek:

- (a) N konkrét főnév;
- (b) N több szótagú;
- (c) N nem végződik –a/-e-re;
- (d) N nem végződik zárhangra.

A melléknévek esetében nincs szabály a –k(a) és –csk(a) képzők használatára:

aprócska,	lassúcska,	butácska,	okoska,	dolgoska,	csinoska,	kővérke,
szépecske,	szomorúcska,	hosszúcska,	soványka,	szomjaska,	aranyoska,	
lustácska,	ostobácska,	bolondocska,	fürtöske,	édeske,	kedveske,	pöttömke,
részegecske,	öregecske,	nagyocska,	törpike,	álmoska,	szőszike,	szegényke,
görbécske,	gyengécske,	betegecske,	lázaska,	koszoska,	sápadtka,	csendeske,
bambácska,	tisztátska,	frissecske	fáradtka			

vékonyka, magaska, alacsonyka,
széleske, keskenyke, vidámka, éheske,

Itt is érvényesül az a morfonologikus szabály, hogy magánhangzóra végződő motiváló szótó esetén csak –csk(a) képző lehet.

A deminutívumok képzését korlátozó megszorításokról Kiefer azt írja, hogy az elvont tulajdonságokat, vagy nagy méretet jelentő melléknevek egyáltalán nem kaphatnak kicsinyítő képzőt, ezzel is mutatva, hogy a képzők alkalmazását szemantikai megszorítások korlátozzák.

A magyar nyelvben a szóalkotás ritkább módjai közé tartozik a szócsonkítás, szóferdítés, szóhasadás.

A szócsonkítás (clipping) vagy szórövidítés a nyelvújítás divatos szóalkotási módja volt. Olykor az idegen nyelvből átvett szó is már egy rövidített változat volt: labor, busz. Mint láttuk a szóalkotásnak ez a módja az angol, orosz és német nyelvben is jelen van. A magyar annyiban különbözik az angoltól és oroszról, hogy a csonkított szót nagyon gyakran -i, -ike kicsinyítő képzővel is megtoldja. Különösen a diáknyelvben terjedt el többek között a tantárgyak nevének rövidítése: törti, főci, tesi.

Napjainkban is divatos a szóalkotás ezen módja, különösen a fiatalok körében és a bizalmas nyelvben.

iskola – suli	pizsama - pizsi
trabant - trabi	kollégium – koli
futball – foci	doktor – doki
dolgozat – doli	szolárium – szoli
kolbász – kolbi	uszoda – uszi
léggömb – lufi	szabadság – szabi
sütemény – süti	cigaretta – cigi
óvoda – ovi	korcsolya – kori
bizonyítvány – bizi	csokoládé - csoki

Nemcsak főneveket, hanem mellékneveket és képezhetünk szócsonkítással:

édes – édi

szocialista – szoci

dagadt – dagi

unalmas – uncsi

szimpatikus – szimpi

pufók – pufi

proletár – proli

direktor – diri

Bizonyos esetekben szupletív töből képződik az 'i' szuffixummal ellátott deminutívum:

tehén – boci

orr – nózi

medve – maci

Bizonyos esetekben nincs motiváló szó. Itt analógián alapuló képzésről van szó:

kégli, rezsi, hami, pisi

Előfordul, hogy a szócsonkítással képzett deminutívumok tovább képezhetők –k(a), -k(e) deminutív képzőkkel:

boci – bocika

maci – macika

süti – sütike

nózi – nózika

öcsi – öcsike

pufi – pufika

husi – husika

ropi – ropika

csoki – csokika

Előfordul – igaz, ritkán – hogy hasonló eljárással igéket képzünk: tantikál, szundikál, gögicsél, pisikél.

A deminutívumok elsajátítását zavaró jelenségek

A képzők homonimiája, polifunkciója

Az orosz deminutívumok elsajátítását a nyelvtanulás folyamatában számos tényező nehezíti. Említettük már, hogy az anyanyelv nem rendelkezik gazdag deminutívum rendszerrel (pl. magyar, angol, német), ez blokkolja a tanulót az orosz deminutívum tanulásában és használatában. De az anyanyelvi interferencia mellett jónéhány egyéb tényező is gátolja, fékezi a nyelvi jel ezen elemeinek elsajátítását. Egyik ilyen tényező a szuffixumok homonimiája, vagy polifunkciós jellege. A deminutív képzők táblázatában láttuk, hogy a –κ(a) képző magasan a legproduktívabb a deminutívumok képzésében, ez az a képző, amelyet a szuffixum gazdag homonimiája és a polifunkciója következtében zavarja a tanulót és akadályozza ezen szavak képzését és tanulását. Vizsgáljuk meg, hogy a deminutív képzés mellett milyen szóképzési funkcióban használatos a –κ(a) képző. Különösen a deverbális főnévképzésben mutat a –κ(a) képző nagy aktivitást. Szinte minden új derivátum a motiváló szó jelentését hordozza. A derivátum és a motiváló ige jelentése viszonyában három folyamat játszódik le: a jelentés kitágulása, specializációja és szűkülése. Annak függvényében, hogy a derivátum jelentése mennyire tér el a motiváló ige jelentésétől a képzett főneveket két csoportra oszthatjuk:

- I. deverbális –κ(a) képzős főnevek, melyek teljesen egészében megőrzik a motiváló ige jelentését.
- II. deverbális –κ(a) képzős főnevek, melyek részlegesen őrzik meg a motiváló ige jelentését. Ezen belül két alcsoportot különböztethetünk meg.
 1. a derivátum nem kap kiegészítő jelentést
 2. a derivátum legalább egy, de inkább több kiegészítő jelentést kap.
(a cselekvés eredménye, helye, eszköze, módja).

Az alábbiakban bemutatjuk, hogy milyen derivációs jelentést visz a –κ(a) szuffixum a derivátumba.

- I. a cselekvés szubjektuma
торговать-торговка
болтать-болтушка
квакать-квакушка

служить-служба

2. a cselekvés megnevezése

чистить-чистка

сделать-делка

подшить-подшивка

вырубить-вырубка

резать-резка

строить-стройка

3. A cselekvés eszköze

сеять-сеялка

взбивать-взбивалка

мочить-мочалка

тереть-тёрка

точить-точалка

4. a cselekvés tárgya

похлебать-похлебка

накидать-накидка

5. a cselekvés helye

беседовать-беседка

курить-курилка

сушить-сушилка

6. a cselekvés eredménye

заварить-заварка

шутить-шутка

получить-получка

записать-записка

7. közös nemű főnevek (cselekvő) képzése

недоучить-недоучка

сладоесть-сладоежка

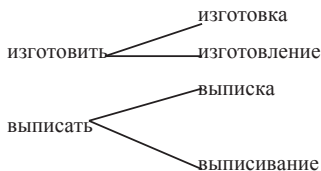
8. Pluralia tantum

плавать-плавки

выжимать-выжимки

Érdeemes megjegyezni, hogy a poliszemikus, több jelentéssel bíró igék esetében nem minden jelentésből lehet –к(а) képzős főneveket képezni.

Bizonyos esetekben a –к(а) képzős főnévvel párhuzamosan ugyanabban a jelentésben más képzővel is képezhetünk új szót azonos jelentéssel.

A deverbális főnévképzéshez hasonlóan ezen képződményeket gyakran használjuk a szingulatív jelentés kifejezésére. Nagyon sok esetben az egyes számú alak nem fejezi ki határozottan az „egy darab” jelentést

pl.: Дайте мне свёклу

Принеси морковь.

A fenti anyagnevek nem fejezik ki a mennyiséget. Ahhoz, hogy a mondat tartalma érthető legyen, hozzá kell tennünk a mennyiségre utaló szavakat, pl. одну штуку. Ugyanazt kifejezhetjük szóképzéssel a –к(а) képzővel.

морковь-морковка

конфета-конфетка

малина-малинка

укроп-укропка

рябина-рябинка

A –к(а) képzős derivátumok harmadik csoportja amikor egy szókapcsolatban, elsősorban jelzős szókapcsolatban a melléknévhez csatolt –к(а) képzőt helyettesíti a főnevet megőrizve a szókapcsolat jelentését. Ezt nevezhetjük szemantikai kondenzációnak.

вечерняя газета – вечерка

публичная библиотека – публичка

зачётная книжка – зачётка

A nőneműség kifejezésére is leggyakrabban a –к(а) képzőt használjuk.

пионер-пионерка

лентай-лентайка

сосед-соседка

студент-студентка

PRAGMATIKA, KONNOTÁCIÓ

A deminutívok, mint említettük kifejezik a beszélő viszonyát egyrészt a beszéd tárgyához, másrészt a beszélő társhoz, tehát a beszélő tudatosan, vagy nem tudatosan hatást gyakorol a kommunikációs partnerre.

Ezen a ponton a deminutívumok használata a pragmatika körébe lép.

A „pragmatika” terminológia sokféle képpen jelenik meg a modern nyelvtudományban, s mind tartalmát mind hatásait illetően, szerteágazódnak a vélemények a nyelvészeti szakirodalomban.

A pragmatika gondolata a XX. század hatvanas, hetvenes éveiben nyert teret a nyelvtudományban, Pearce Ch., és Carnap R., valamint Morris Ch. filozófiai szemiotikai koncepciója indította fejlődésnek.

Morris, Ch. vezette be a pragmatika fogalmát.(Morris Ch.1938, 59). Az őket követő időszak pragmatikai kutatásai mind az általa megfogalmazott definíció mentén haladtak és a pragmatikán, mint a nyelvi jelek és a nyelv használójának a viszonyát értették. Ebben a relációban, a pragmatika összefüggésben/kapcsolatban van mindazon pszichológiai, biológiai és szociológiai jelenségekkel, amelyek a nyelvi jel funkcionálásában jelen vannak.

A pragmatika ezen felfogása teret engedett egy sor olyan elmélet megjelenésének, ami a jelenségek és problémák széles körét a grammatika koncepciójába sorolta, a tisztán nyelvészeti kérdésektől az extra lingvisztikai problémákig, amennyiben az a nyelv szerepét a szociális viszonyok tükrében mutatta be.

A pragmatika hasonló megfogalmazásával találkozunk Bierwisch műveiben, aki a nyelv funkciójának és a kommunikációban betöltött szerepének tanulmányozásakor figyelmét a társadalmi ráhatás szabályaira és struktúrájára koncentrálja és elszakad a tiszta nyelvészeti vizsgálattól.

A vizsgálódások középpontjában nem a nyelv felépítése, szerkezete és funkcionálása jelenik meg. Be kell látnunk, hogy a nyelvészet ezen területének a vizsgálatai eredménytelenek a kognitív pszichológia, a kulturális antropológia, a filozófia, a logika és a szociológia adatai és segítsége nélkül.

Klaus szerint az információ átadásakor a feladó abban érdekelt, hogy a vevőnél meghatározott reakciót ill. érzéseket váltson ki.

Ezzel a véleménnyel találkozik van Dijk T.A. felfogása, aki a pragmatikán a hallgató belső állapotának megváltoztatására irányuló nyelvi ráhatást ért. (van Dijk T.A. 1981,40)

A pragmatika fenti értelmezése a ráhatás jellegének tanulmányozásán alapszik. Ezen kutatások fókuszában a különböző szintű nyelvi egységek grammatikai funkciójának a realizációja jelenik meg a legkülönbözőbb szövegekben (reklám, propaganda stb.)

Mások kutatásaikban a lingopragmatikai vizsgálódások funkcionális aspektusát és szövegfüggő jellegét hangsúlyozzák. (Заботкина В.И. 1991.)

Egyre inkább teret nyer az a gondolat, hogy a nyelvet leírni, megmagyarázni csak kontextusban, azaz funkcionálisan lehet. Ezt egyértelműen fogalmazza meg Arutyunova. "Прагматика – область исследования в семиотике и языкознании, в которой изучается функционирование языковых знаков в речи." (Арутюнова Н.Д. 1990, 389). (A pragmatika a szemiotikai és a nyelvtudomány azon területe, amely a nyelvi jelek funkcionálását tanulmányozza a beszédben.)

A pragmatikai kutatásokban a kontextus nem korlátozódik arra a szövegre, amelyben a nyelvi egység megjelenik. A szöveg pragmatikai elemzésében figyelembe kell venni azokat a körülményeket, amelyekben megvalósul a közlés, azaz a külső körülmények összességét, amelyek jelen vannak a beszélő tudatában, a beszédaktus pillanatában: kinek- miről-,hol-,mikor-,miért-,hogyan.

Kosanszkij G. V. a pragmatika taglalásában fejti ki véleményét a közlés objektív és szubjektív jellegét illetően.

«Любая информация передаваемая конкретным субъектом в конкретных обстоятельствах, является одновременно объективной (сообщение о некотором факте) и субъективной (оценка существующего факта). Именно этот субъективный

момент, , эмоции, свесозможные оценки включаемые в содержание речи, ориентированной на конкретного партнёра есть прагматика.» (Кошанский Г.В., 1975, 231)

(Bármely információ, amit egy konkrét szubjektum konkrét körülmények között átad egyszerre szubjektív és objektív, és éppen ez a szubjektív elem, emóció, s mindenféle értékelés, amit a beszéd tartalmába építünk, és konkrét partnernek címzünk, képezi a pragmatikát).

A szakirodalomban a pragmatika értelmezésének elég széles skáláját találjuk.

Leech G.N. a nyelvhasználat tudományának tekinti a pragmatikát.(Leech G.N.1983, 234)

Parret H.a pragmatikát a nyelv kontextuális tanulmányozásaként taglalja. (Parret H. 1980,92)

Paris D. a pragmatikán a nyelv olyan kutatását érti, amely a kutatást a célok, módszerek, körülmények megvalósulásának szempontjából vizsgálja.(Paris D. 1988, 579)

A beszédaktus tanulmányozása (Серль Дж-Остин Дж)

Arutyunova N.D. az alábbiakban fogalmazza meg a pragmatika elméletét:

«Прагматика-это теория, изучающая различные параметры литературной коммуникации, а также и любого текста в его динамике, соответственного с «я», творящего текст человека.(Арутюнова Н.Д. 1981б 330).

(A pragmatika az az elmélet, ami az irodalmi kommunikáció különféle paraméterét, a szöveget dinamizmusában, a beszélő „én” viszonyában tanulmányozza.

Sztyepanov J.S. a nyelvi egységek pragmatikus tanulmányozásában alapvető momentumnak tekinti a célirányultságot és a cél különböző módszereit. (Степанов Ю.С. 1981, 328).

A fenti vélemények és meghatározások alapján, - amelyek közül egyik sem nyert teljes elfogadottságot -, az alábbi megállapításokat tehetjük a pragmatikát illetően.

A pragmatika a nyelvtudomány ága, "amely a nyelvi egységek kiválasztásának, használatának szabályait, valamint azok hatását a kommunikáció aktusának résztvevőire vizsgálja összefüggésben a kommunikációs folyamat körülményeivel, a közlés céljával és a beszélő szándékával.

Ugyancsak többféle megközelítést találunk a nyelvészeti szakirodalomban a szemantika és pragmatika viszonyára.

Míg egyesek a szemantikát szembeállítják a pragmatikával, mások e két jelenséget egységben vizsgálják.

Petrov V.V. a következőképpen fogalmazza meg véleményét a kérdést illetően:

„Семантика и прагматика отличаются по объёму исследований, форме теоретических обобщений и цели. Объектом исследования семантики являются смысловые инварианты, а прагматика занимается изучением именно конкретных ситуаций употребления». (Петров В.В. 1985, 475)

(A szemantika és pragmatika különböznek egymástól a kutatási terület, az elméleti általánosítások formája és a cél viszonylatában. A szemantikai kutatás tárgya a jelentés invariánsok, a pragmatika viszont a nyelvhasználat konkrét szituációinak tanulmányozásával foglalkozik).

Jelen dolgozatnak nem feladata e kérdés megoldása, de véleményem szerint nem is lehet egyértelműen eldönteni ezt a kettősséget. Az nem vitatható, hogy bármely nyelvi szintet vizsgálhatunk vagy a szemantika vagy a pragmatika szempontjából, de mindkét megközelítésben is.

Elfogadjuk azt a véleményt, hogy igen szoros a kapcsolat a szemantika és a pragmatika között. Mindkettőnek megvan a saját kutatási tárgya,- a szemantika esetében a nyelvi egységek jelentése tiszta formában, a pragmatika esetében ezen nyelvi egységek használatának körülményei a szubjektumhoz való viszony -, de a kölcsönös kapcsolatuk nyilvánvaló.

Szusov M.A. a közlés pragmatikai tartalmának nyolc elemét különbözteti meg, s ebből hét azonos a szó pragmatikai elemével. (Сусов И.П. 1986,9)

1. компонент оценки

az értékelés komponense

2. компонент социального статуса, профессиональной и этнической принадлежности, возраста, пола, территориальной локации, временной локации, тональности ситуации общения, роловых отношений

A szociális státusz komponense:

- szakmai etikai hovatartozás
- kor
- nem
- területi elhelyezkedés
- időbeli elhelyezkedés
- a közlés szituáció színezete (hivatalos, nem hivatalos)
- szerepvizonyok

3. компонент, координирующий общие знания говорящих о социальных, психологических составляющих компонентов ситуации.

Azon komponens, mely a beszélő általános ismereteit koordinálja a szituáció szociális és pszichológiai összetevőiről.

4. эмоционально-оценочный компонент
emocionális –értékelő komponens

5. стилистический компонент
stilisztikai komponens

6. компонент модальности
a modalitás komponense

7. внутренняя ремтичность

Vizsgálatunk szempontjából az 1. és 4. komponenseket emelnénk ki, hisz ezen elemek kapcsolják a deminutívumokat a pragmatikához.

Asurova D.U. a nyelvi egységek pragmatikai és stilisztikai sajátosságainak komplex jellegét hangsúlyozza és szétválasztja a két aspektust. Ő a nyelvi jel stilisztikai jellemzőin az értékelést (оценочность), kifejezőképességet (выразительность) és az emotivitást (эмотивность) érti.

A nyelvi jel tanulmányozásának pragmatikai aspektusa a nyelvi jelek használati okait, céljait és funkcionálását vizsgálja a kommunikáció folyamatában .(Ашурова Д.У. 1991,97).

Feltételezhetjük, hogy a pragmatikának és a stilisztikának is megvan a saját kutatási tárgya, amelyek igen gyakran kereszteződnek. De a pragmatika kerete szemben a stilisztikával túlnő a tiszta nyelvi tényezők keretén és átmegy az extralingvisztikai szférába.

Makarov M.L. ezt így fogalmazza meg:

«Именно прагматическая установка определяет выбор функционального стиля сообщения, наиболее эффективных стилистических средств для осуществления замысла субъекта речи и оказания требующего речевого воздействия на слушающего. Стилистика обслуживает прагматику, представляя в её распоряжение языковые средства, возможность выразить одну и ту же мысль, одну и ту же интенцию».(Макаров М.Л. 1990, 52).

(A pragmatika határozza meg a közlés funkcionális stílusának a megválasztását, a leghatékonyabb stilisztikai eszközök kiválasztását a beszéd szubjektuma tervének megvalósításához, a hallgatóra való ráhatás eléréséhez. A stilisztika a pragmatikát szolgálja, rendelkezésére bocsátja a nyelvi eszközöket és lehetőséget nyújt ugyanannak a gondolatnak, ugyanannak az intenciónak a kifejezésére).

Más megközelítésben taglalja Szolganyik G.J a pragmatika és a szó jelentésének viszonyát. „В значении каждого слова выделяется ядро, в котором преобладает рациональное и которое воплощает стабильные, устойчивые, неизменные признаки и периферию,

воплощающую несущественные признаки, связанные прежде всего отношением говорящего к обозначаемому» (Солганик Г.Я. 1987,17).

(Minden szó jelentésében van egy mag, amelyben túlsúlyban van a racionális és amely az állandó, stabil, nem változó jegyet testesíti meg, s egy periféria, ami azon lényegtelen jegyek hordozója, mely a beszélő viszonyát fejezi ki a denotátumhoz).

Szerinte ebbe a perifériális területbe koncentrálódnak a modális, értékelő és emocionális tulajdonságok, olyan tulajdonságok, amelyeket a nyelvészek többsége a szó pragmatikai jellemzőinek tart.

Hasonló véleménnyel találkozunk Lyons J. kutatásában. Ő a jelentés három típusát különbözteti meg:

1. deskriptív
2. szociális
3. expresszív

S bár ő nem használja a pragmatikai jelentés terminológiát, a szociális és expresszív jelentés számára azonos a pragmatikai jelentéssel.

A nyelvészek többsége a pragmatikai jelentést a nyelvi konnotációval kapcsolja össze. Ld. Kiszjelva L.A. Tyelija V.J., Komisszarov V.N., Olszanszkij J.G., Szkiba V.P.

Érdemes tehát megnéznünk a pragmatikai jelentés és a konnotáció viszonyát a szó jelentésének struktúrájában.

Először is határozzuk meg a konnotáció fogalmát.

Idézzük Ahmanova meghatározását a lingviztikai terminológiai szótárból.

„Коннотация – это дополнительное содержание слова (или выражения) соответствующие семантические или стилистические оттенки, которые накладываются на его основное значение, служат для выражения разного рода экспрессивно-эмоционально-оценочных обертонов и могут передать высказыванию торжественность, игривость, фамильярность». (Ахманова О.С. 1966, 607)

(A konnotáció a szó (vagy kifejezés) olyan kiegészítő jelentése, tartalma, ami elkíséri a szemantikai és stilisztikai jegyeket, s mintegy ráakódva a szó tárgyi jelentésére különféle expresszív- emocionális - értékelő árnyalatot fejez ki, és a közlésnek ünnepélyességet, játékoságot és közvetlenséget ad).

Ez a meghatározás a konnotáció kettős jellegét hangsúlyozza, mivel a konnotáció tartalmaz nyelvi és extralingvisztikai elemeket.

A nyelvi konnotációt illetően legalább olyan gazdag a vélemények palettája, mint a pragmatikát illetően. De bármilyen szerteágazó és sokszor ellentétes megállapításokkal találkozunk a konnotációt, a konnotatív jelentést illetően, a nyelvészek többsége elismeri a konnotáció másodlagos, kiegészítő jellegét a szó denotatív jelentéséhez viszonyítva. A konnotáció a szó denotatív jelentésével összefüggő asszociatív elképzelések, emóciók és értékelések összessége. Ezek a konnotatív „értelmi díszítések” a szó tárgyi jelentésének potenciális energiabázisán keletkeznek, azon összefüggések alapján, amelyeket a szó szemantikája képes létrehozni. Az így keletkező kiegészítő jelentésárnyalatoknak nem csak a jelentésbeli pontosításban van szerepük, de az ember tudatán és tapasztalatán áthatolva értékeljük őket.

Ezzel kapcsolatban Maszlov V.A. a következőt fogalmazza meg:

„Коннотация не есть просто суждение о мире, а суждение об отношении к нему.»(Маслов В.А. 1989,120)

(A konnotáció nem a világról szóló ítélet, hanem a világhoz való viszonyról szóló ítélet).

Éppen ebben áll a pragmatika és konnotáció kereszteződése, átfedése. Összeköti őket a szó jelentésének tulajdonsága, az értékelő, emocionális paraméterekben.

Mind a pragmatika, mind a konnotáció, a szó expresszív emocionális oldalával állnak kapcsolatban.

Az orosz és angol szóképzés pragmatikai, funkcionális aspektusának tanulmányozása a mai napig nem kapta meg a megérdemelt hangsúlyt.

A szó lexikai jelentésében közösen jelennek meg a kognitív és pragmatika elemek. Egyes lexikai elemekben a kognitív rész van túlsúlyban (pl. reader), míg más elemekben a pragmatikai (pl. blackie, swinish). Nehezíti a kérdést, hogy a pragmatikai jelentés igen gyakran kereszteződik a konnotációval, hisz végeredményben mindkét esetben a beszélő viszonya a valósághoz fejeződik ki. Azonban a két kategória nem ugyanaz. A pragmatika fogalma szélesebb. A pragmatikai komponens nemcsak a beszéd szubjektumának szándékát jelöli (emocionalitás, értékelés, expresszivitás), hanem a kommunikáció körülményeit (szociális státusz, kor, nem, etnikai jegy, stb.) is.

Pragmatikai aspektusa implicit vagy explicit formában minden lexikai egységnek van. A képzett szót az alapszóval egybevetve világossá válik annak sajátossága. Ez abban áll, hogy a képzett szó a jelentését egy másik, a nyelvben már meglévő szóra, a motiváló szóra utalva fejezi ki. A motiváló és motivált szó jelentése közötti viszonytípus a szóképzési jelentést testesíti meg, ami beépül a derivátum jelentésébe. A képzett szó pragmatikai jelentéséhez hozzájárul a motiváló szótó és a szóképző formáns összekapcsolódásának jellege. Például az 'overdecorate' ige a pragmatikai neutrális 'decorate' igéből képződik. (magyar jelentése: feldíszíteni.) Az 'over' prefixum melynek jelentése 'too much' (túlságosan, túl) ad a derivátumnak pragmatikai negatív jelentést.

A szuffixum a képzett szó jelentésének onomasziológiai bázisa, a motiváló szó pedig az omonasziológia jegye. Sok vitát váltott ki a nyelvészek körében annak eldöntése, hogy melyik elem a fő a kettő közül.

Ami a kicsinyítőképzős szavakat illeti, megállapíthatjuk, hogy az általános invariáns értékelő jelentést a képző hordozza, de ennek aktualizációja, konkrét realizációja a szótótól és a beszélő denotátumhoz fűződő viszonyától függ. Például az -y/ie képzős deminutívumban a képző hordozza a szó pragmatika jellegét (emotivitás, értékelés), de a jelentés aktualizálódása csak a belső, vagy külső kontextusban történik meg. A cuppie (wealthy, middle-class devotee of yacht-racing) szónak lehet pozitív és negatív realizációja. Ez tükröződik az alábbi szövegben:

Following America's full sail to victory in the America's Cup, a new social group has emerged... Relaxing with a regular broadside of champagne corks at the exclusive New York Club, these nautical newcomers to the style scene somewhat self-consciously refer to themselves as 'cuppies'.

The US efforts to regain it (the American Cup races) were launched on an ocean of hype which attracted to the sport many cuppies who couldn't tell a spinnaker from a spanner but loved the glamorous, jet-setting milieu in which the races took place.

The US efforts to regain it (the American Cup races) were launched on an ocean of hype which attracted to the sport many cuppies who couldn't tell a spinnaker from a spanner but loved the glamorous, jet-setting milieu in which the races took place.

Az angol nyelvben kevés olyan szuffixum van, amely egyértelműen kifejezi a képzett szó pragmatikai jelentését.

Az alábbi szuffixumok tisztán pejoratív jelentést hordoznak.

- ster: gangster
drugster
rhymster
- ard: stinkard
drunkard
- ese: novelese

A deminutív szuffixumok jelentése csak a szövegben aktualizálódik.

Érdekes a főnévhez járuló '-ish' képző. Sok nyelvész véli felfedezni benne a pejoratív pragmatikai jelentést. Azonban mint Jespersen megjegyzi, ezekben az esetekben már a motiváló főnév tartalmazza a pejoratív jelentést. (Jespersen, 1954)

- full → fullish
- snob → snobbish
- swine → swinish

Ezt bizonyítja, hogy a 'waterish', 'saltish', 'bookish', 'childish' szavaknak nincs pejoratív jelentése. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a neutrális derivátumok is kaphatnak emocionális-értékelő konnotációt, amely lehet pozitív vagy negatív.

Például:

'childish' – neutrális

„Is that way I remember? Is my childish memory the only link she has got with life – with truth?” (A. Christie: Sleeping Murder)

„Her childish mouth curved spitefully.” (A. Christie: A Holiday for Murder)

'childish' – konnotatív

„Magdalene spoke with an effect of childish appeal.” (A. Christie: A Holiday for Murder)

„It was childish of him to lose his temper over something unimportant.” (A. Christie: A Holiday for Murder)

Bizonyos deminutív szuffixumok (-ette, -let, -ling) csak a „kicsi, kis méretű” kognitív jelentéssel bírnak. Mivel azonban a „kicsi, piciny” fogalom implikálja a szubjektív értékelő viszonyt (kicsi = kedves, gyöngéd, vagy kicsi = jelentéktelen, nem fontos), így minden deminutívum jelentésében implicit formában jelen van a pragmatikai komponens.

Az egyik vagy másik pragmatika jelentés (becéző vagy lenéző) realizációját aligha lehetne a szuffixum szemantikájával magyarázni.

A fentiekből mindenképpen levonhatjuk azt a következtetést, hogy a deminutívumok elválaszthatatlan kapcsolatban állnak a pragmatikával.

A SZÓKINC S FEJLESZTÉSE A SZÓKÉPZÉSI ALAPON

A deminutívumok elsajátítása a nyelvtanulási folyamatban a szókincs, a lexika fejlesztésének részeként jelenik meg. De csak az utolsó évtizedekben és nem a teljesség igényével jelentek meg tanulmányok szóképzés oktatásának gyakorlatáról, módszereiről, a szókincs bővítése céljával. Az orosz módszertanosok a szóképzés oktatás metodikájának kidolgozásában. A.N. Tyihonov, V. V. Lopatyin, J. S. Uluhanov, E. A. Zemszkaja, E. S. Kubrjakova, D. N. Smeljev, E. L. Ginzburg, N. N. Sanszkij, A. J. Mojszejev, P. A. Szoboleva stb. elméleti lingvisztikai eredményeire támaszkodnak.

Megjegyzendő, hogy hosszú ideig a szóképzés rendszerét a szóképzési típusok összességének tekintették, s csak az 1900 –as évek vége felé jelentek meg az első művek, amelyek azt szóképzési bokrok rendszereként írják le és a benne részt vevő szavak formális szemantikai viszonyát emelik ki.

„...В жизни гнезда исключительно важную роль играет именно семантика. Она лежит в основе многих прицессов, происходящих в гнезде, и в существенных чертах определяет специфику гнезда как единицы сорвообразовательной системы языка . (Тихонов, АН, 1974, 35).

(A szóképzési bokorban a szemantika különös jelentőséggel bír. A szemantika az alapja sok olyan folyamatnak, ami végbemegy a szóbokorban és alapvetően meghatározza a szóbokornak, a nyelv szóképzési rendszerének sajátosságát.)

A képzett szó szemantikai vizsgálata – az utóbbi években sorra jelentek meg a szóképzési szemantikai vizsgálatok (lásd Tyihonov A.N. (1982, 1971, 1974), Uluhanov J.S (1977), Kubrjakova E.S. (1981), Jancenyencskaja M. J (1979, 1983) – mintegy összekapcsolja a szóképzést a lexikával.

Eklátás példája ennek Kerevkova Z.G. (1985) aki a derivációs szóbokrokat lexikai mikro rendszernek tekinti, vagy Jermakova O.P. (1977), aki a képzett és tagolható szavak szemantikáját vizsgálja. Az ő elméleti kutatásai eredménye nélkülözhetetlen az orosz nyelv, s általában az idegen nyelv oktatásának módszertana szempontjából.

Hogy a szóképzés mekkora szerepet játszik a nyelv szókészletének kialakításában elegendő megemlíteni, hogy az Ozsegov szótár szókészletének harmincöt százaléka, a főnevek ötvenhat százaléka és az új szavak kilencvenöt-kilencvennyolc százaléka képzett szó. Nem lehet tehát elégszer elismételni, hogy a szóképzés szabályainak tanulmányozása egyik legfontosabb láncszem a lexika rendszerének megismerésében és elsajátításában, mivel aránylag csekély számú szóképző elem szolgál az emberi gondolatok és érzések végtelen számú szavakba öntésének építő anyagaként.

Tehát a szóképzés és szókincs tanításának kölcsönhatása, egysége az orosz, német és angol nyelv tanításában nem kérdőjelezhető meg.

S bár a nyelvészeti kutatások nagyon sokszor a nyelvtudomány ezen két ágának a különbözőségét emelik ki, a nyelvtanítás módszertanában mind az orosz mind a német és angol nyelv esetében nyilvánvaló és elengedhetetlen a szóképzés és a lexika tanításának összekapcsolása.

A szóképzés törvényszerűségeinek tudományos alapokon történő tanulmányozása a nyelvtanulónak lehetővé teszi a potenciális szókészlete szélesítését.

Потенциальный словарный запас представляет собой словуюкупность неизученных лексических единиц, значение которых может быть самостоятельно понятно учащимися в процессе чтения или аудирования без словаря на основе реального словарного запаса учащихся и специальных навыков языковой догадки. (Тришина Л.В.1977, 4).

(A potenciális szókészlet az ismeretlen lexikai egységek azon csoportja, amelynek jelentését a tanuló önállóan, szótár nélkül kitalálja és megérti az olvasás vagy beszéd folyamatában a már reálisan létező szókincse alapján.)

Kondratyeva V.A., Lissner megfigyelései alapján arra a következtetésre jutott, hogy az orosz szóképzés alapos ismerete a szavak jelentésének megértését tizenötszörösré emeli.

Tyihonov A. N. megjegyzi, hogy a szóképzés szabályainak ismerete, s e szabályokra épülő órai foglalkozások lényegesen javítják a szó struktúrájának, szemantikájának és helyesírásának megértését és segíti a tanulót a lexika, helyesírás és morfológia tanulmányozásában (Тихонов А.Н.1971, 11).

A szóképzés törvényszerűségeinek ismerete, azok tudatos használata fejleszti a logikus gondolkodást, szerepet játszik a nyelvi látókör szélesítésében, a nyelvi és beszéd készségek

kialakításában és gazdagításában, segíti a tanulókat mind a receptív mind a produktív szókészlet növelésében, hisz a receptív és produktív szókincs közötti határ nem állandó, statikus, hanem folyamatosan változik.

A tanulók hibáinak elemzése, s a velük való beszélgetésekből kiderült, hogy a képzett szót igen gyakran azért nem értették meg, mert nem tudtak azonos gyökű szót találni az egybevetéshez, s nem ismerték fel a szóképzési modellt és annak komponenseit. A tanulók nem voltak képesek az olvasás vagy beszéd közben felismerni, meghatározni azokat az elemeket, amelyek rávezették volna őket a jelentésre.

Mindenképpen foglalkozni kell ezen nehézségek megszüntetésének kérdésével. – Ez a képzett szavak szemantikájának áttekintését, a szóképzés szabályainak tanulmányozásán keresztül jelenti. Idézzük újra Tyihonovot "Теоретические достижения науки о словообразовании не нуждаются в доказательствах. Они бесспорны. Однако результаты их не используются в должной мере для практических нужд. Они слабо отражены в учебниках по русскому языку. (Тихонов А.Н.1971,11).

(A szóképzés elméleti eredményei vitathatatlanok s nem szorulnak igazolásra, de az eredményeket nem használják fel a gyakorlatban megfelelő mértékben, s alig vannak jelen a tankönyvekben).

A tankönyvekben kevés a gyakorlat a különböző szóképzési modellekre, s az azonos gyökű szavakra.

Az egyik alapvető módszer a szavak szemantizálására, a szó jelentésének megértésére és magyarázatára a szó összetevőinek elemzése, a komponens elemzés módszere. A komponens elemzés módszere a szó jelentésének, mint olyan struktúrának a megértését jelenti, amelyben az elemek egy meghatározott hierarchiában helyezkednek el. A komponens elemzés segítségével a szót összetevőire szedjük, s más szavakkal egybevetve vizsgáljuk.

Mint már fentebb említettük, az orosz nyelv szókészletének óriási hányadát a képzett, vagy motivált szavak alkotják. De ugyanez a helyzet a németben, angolban és magyarban is.

Képzeljük el micsoda lehetőség, fegyver kezünkben a szóképzés során a komponens elemzés az új lexikai egységek elsajátításának érdekében. S mindez alig tükröződik a tankönyvekben.

Még egy érdekes megfigyelést érdemes megemlíteni az orosz módszertani kutatásokat illetően. Bár egyre több mű jelenik meg a szóképzés területéről, azok többsége a szóképzési típusok oktatásában és a különböző szófajok képzésében merülnek ki. Ennek oka, hogy a legutóbbi időkig a nyelvészek és metodológusok a szóképzés rendszerén a szóképzési típusok összességét értették.

Alig van olyan mű, mely a szemantikát érinti és az orosz szóképzéssel, mint a potenciális szókészlet fejlesztésének lehetőségével foglalkozik, s ha akad is mind a szóképzési típusra épül. Ezt fogalmazza meg L.V. Trusina amikor azt írja, hogy jelenleg nem létezik az orosz szóképzés oktatásának olyan céltudatos rendszere, amely az orosz nyelvet tanulóknak potenciális szókészletének forrása lehetne.

В настоящее время отсутствует целенаправленная система обучения русскому словообразованию как источнику формирования потенциального словарного запаса нерусских учащихся. Одной из причин является неразработанность в теоретическом отношении, отсутствие соответствующей системы упражнений». (Трушина Л.В.1977,8)

(A mai napig hiányzik az orosz szóképzésoktatás célirányos rendszere, amely az orosz nyelvet tanulóknak potenciális szókészletének forrása lehetne. Ennek egyik oka, hogy még nem dolgozták ki ennek elméletét és hiányzik a gyakorlati feladatsor.)

Összefoglalva tehát a nyelvészetben már megfelelő mennyiségű tapasztalat halmozódott fel a szóképzési rendszer, mint derivációs szóbokrok rendszerének tanulmányozásához és a képzett szavak szemantikájának tanulmányozásához, mind szóképzési, mind lexikai szempontból, de ez az anyag még hiányzik az orosz nyelv oktatásának metodikájában. A tanulóknak gyakorlati készségeinek kialakításához és fejlesztéséhez szükségük van egy megfelelő elméleti bázisra, ismeretre.

A szóképzés nyelvészeti fogalmai az orosz nyelv tanítási rendszerében.

Össze kell válogatni egy elméleti anyagot, egy olyan minimum fogalmi gyűjteményt, amely szükséges és elegendő a gyakorlati nyelvtanuláshoz. Ha figyelembe vesszük, hogy gyakorlati képzésről van szó, s a feladat a szóképzés tanítása a szóképzés bázisán, a bevezetendő elméleti anyagokkal szemben az alábbi követelményeket fogalmazhatjuk meg.

1. Legyen terjedelmében korlátozott, de még elegendő ahhoz, hogy segítségével elsajátítsuk az orosz nyelv szóképzési rendszerének törvényszerűségeit.
2. A kiválasztott fogalmak magyarázata legyen egyszerű és világos.
3. Nem tartalmazhat tudományban még vitatott, bonyolult elemeket, melyek zavarhatják a szóképzési rendszer törvényszerűségeinek és sajátosságának a megértését.

A fenti feltételek és tényezők alapján az alábbi elméleti fogalmakat javasoljuk kiválasztani.

-	szóképzés	словообразование
-	morféma	морфема
-	affixum	аффикс
-	előképző	префикс
-	szuffixum	суффикс
-	flexio (végződés, jel)	флексия
-	szótő	корень
-	interfix	интерфикс
-	képzett szó	производное слово/дериват
-	kiindulási szó (alapszó)	производящее слово
-	széma	сема
-	motivált szó	мотивированное слово
-	motiváló szó	мотивирующее слово

- szóképzési modell	словообразовательная модель
- szóképzési lánc	словообразовательная цепь
- derivációs szóbokor	словообразовательное гнездо
- azonos gyökű szavak	однокоренные/родственные слова
- összetett szó	сложное слово

Bár a lista első látásra túlsúlyosnak tűnik, de figyelembe vettük, hogy ezen fogalmak többségével a tanulók már korábbi iskolai tanulmányaik során megismerkedtek. (pl.:

morféma

szógyök

szuffixum

szótő

flexio (végződés)

prefixum (előképző)

Néhány megjegyzés a kiválasztáshoz:

A listában szerepel a „morféma” fogalma. A tanulók általában nem először találkoznak e fogalommal és a legtöbb gyakorlatot rá hivatkozva állítottuk össze.

Nem kívánunk foglalkozni a képzett (производное) és motivált (мотивированное слово), illetve a kiindulási (производящее слово) és motiváló (мотивирующее слово) fogalmak azonosságával, illetve különbözőségével. A nyelvészek egész sora egyébként szinonimaként használja a két fogalmat. Lásd Lopatyin V.V., Uluhanov J.S., stb. Szükséges a fenti fogalmak pontos tisztázása, meghatározása és erre a célra érdemes felhasználni a meglévő grammatikai szótárakat. S mivel az orosz nyelvről van szó, mindenekelőtt az orosz nyelvészeti terminológia szótárak használata indokolt.

Mi a fogalmak definiálására az alábbi terminológiai szótárakat használtuk fel:

1. Розенталь Д.Э., Теленкова М.А.: Словарь-справочник лингвистических терминов. Пособие для учителей. Издание второе, исправленное и дополненное. Москва, «Просвещение», 1976.
2. Маризо Ж. Словарь лингвистических терминов Москва, Изд-во иностранной литературы, 1960.
3. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Издание второе, стереотипное. Москва, «Советская энциклопедия 1969.
4. Русский язык. Энциклопедия – Под ред. Филин Ф.Н., Москва, «Советская энциклопедия 1979.

Természetesen a szóképzési fogalmak meghatározásában és definiálásában felhasználtuk a szakirodalmat, különös tekintettel az általános nyelvészetre és az orosz szóképzés bizonyos aspektusaira.

Orosz szóképzési terminológiai minimum

Affixum: A szógyökönkívül az összes morféma gyűjtő neve. Segédmorféma, a szó kiegészítő jelentéseit hordozó rész neve. A szógyökhöz viszonyított helyük szerint ill. funkciójuk szerint csoportosítjuk őket.

A szóban elfoglalt helyük szerint az alábbi affixumokat különböztetjük meg:

Prefixum: a szógyök előtt álló affixum az orosz nyelvben (приставка) néven is ismert. Például:

megelőz

overtake

überholen

(продать)

Suffixum: a szógyökök után, a végződés előtt álló affixum

tanár

teacher

Lehrer

(учитель)

Flexio:(végződés): a szó legvégső morfémája, a grammatikai viszonyok kifejezője.

tanárok

teachers

Lehrern

(учителя)

Interfix: két szótövet összekötő affixum az összetett szavakban

самоход.

Sehenswürdigkeiten

Szógyökök: / abszolút szótő/ A szó kötelező morfémája, a jelentés hordozója. A rokon értelmű szavak (szóbokrok) legkisebb, tovább nem osztható része.

Morféma: A szó legkisebb jelentéssel bíró része.

Motivált szó: A szógyökön kívül más szóképző affixumot tartalmazó szó, melynek jelentését a formailag egyszerűbb motiváló szóból tudjuk levezetni.

Motiváló szó: a motiváló – motivált relációban a formailag és szemantikailag egyszerűbb szó.

Szótő: a szónak a flexio levágása után maradt része, a szó lexikai jelentésének hordozója.

Képzett szó: (derivált szó, származék szó) Egy másik formailag egyszerűbb szóból affixum segítségével képzett szó.

Rokon értelmű szó (azonos gyökű): Ugyanazt a szógyököt tartalmazó szavak.

Széma: A szó jelentésének, szemantikájának legkisebb egysége.

Szóképzés: (deriváció) A nyelvtudomány ága, az új szavak alkotását, a képzett szavak szerkezetét és sajátosságait tanulmányozza.

Szóképzési modell: A képzett szavak felépítésének szerkezete, ahol is a motiváló szó azonos szófajhoz tartozik, s ugyanazon affixummal ugyanazt a jelentést visszük az új szóba.

Szóképzési lánc: Azonos gyökű szavak olyan sora, amelyek egymás utáni derivációs viszonyban vannak. A lánc első eleme gyökszó s az összes azt követő szó egy -egy magasabb szóképzési fokozatot képvisel.

Derivációs szóbokor: Az azonos gyökű szavak csoportja, melyek egymással szóképzési viszonyban vannak.

Összetett szó: Olyan szó, amely szerkezetében kettő vagy több tö van.

A továbbiakban megvizsgáljuk, hogyan használhatjuk a derivációs szóbokrot az orosz nyelv oktatási egységeként. Tyihonov A. N. rámutat, hogy egy szóképzési bokrot alkotó szavak nem mindig egyneműek, vannak közöttük kevésbé használatos, archaikus, stilizált szavak stb. (Тихонов А.Н.1974,35)

Nyilvánvaló, hogy az orosz, mint idegen nyelv tanításában szűkíteni kell a kört és valamiféle minimum szótárt, minimum szóképzési modellt és minimum derivációs szóbokrot kell kialakítanunk. Ebből következik, hogy a derivációs szóbokrot abban a formájában, ahogy Tyihonov A. N. szóképzési szótárában megtalálható nem használhatjuk az oktatás egységeként az orosz, mint idegen nyelv tanításának módszertanában. Az orosz nyelv oktatásának módszertanában Seyman L.A. (Шейман Л.А.) vezette be a minimális derivációs szóbokor fogalmát. Ő ezen 2-4 azonos gyökű szóból álló lexikai csoportot ért, amelyek egymástól csak a suffixális szóképzésben különböznek.(Шейман Л.А.1971,17).

A derivációs szóbokor

A deminutívumok oktatásban s a szókincs deriváción alapuló gazdagításában egy ilyen minimum derivációs szóbokor szótár hasznos és szükséges lenne. Tyihonov A.N. szóképző szótára kiváló és a teljes szóképzési koncepció megtestesítője, amely felöli a derivációs szóbokrok egész rendszerét és az orosz nyelv szókészletének hatalmas részét, de ez nem nyelvoktatási céllal, nem a pedagógiai gyakorlat számára készült. Álljon itt egy példa Tyihonov szóképző szótátárából.

писать

писать-ся

пис-ыва-ть

пис-ну-ть

писа-ниѣ-е

борз-о-писание см. борзый

быт-о-писание см. быт

икон-о-писание см. икона

лет-о--писание см. лета

прав-о-писание см. правило

рук-о-писание см. рука

священи-о-писание см. святой

скор-о-писание см. скорый

чист-о-писание см. чистый

писа-тель

писател-ишк-а

писател-ств-о

писател-ниц-а

писател-ск-ий

быт-о-писатель см. быт

горе-писатель см. горе

писарь

писар-ёк

писарёч-ек

писар-ёнокк

писар-ишка

писар-ишк-а

писар-их-а

писар-ш-а

писар-ств-о

писар-ск-ий

писа –ск-ой

писа -к(а)

писач-к-а
 писец
 -ов-ый
 пис-чик
 пись-м(о)-
 письм-ец-о
 письм-ц-о
 писем-ц-о
 письм-ишк-о
 письм-ен-а
 письм-ов/ник
 письм-енн(ый)
 письменн-о
 письменн-ость
 древн-е-письменный 1 см. древний
 млад-о- письменный см. молодой 1
 школьн-о- письменный см. школа
 бес-письм-ени(ый)
 бесписьменн-ость
 до-пись-енн-ый
 письм-о-вод-ец см. вести
 письм-о-води-тель см. вести
 письмоводитель-ш-а
 письмоводительств-а
 письмоводитель-ск-ий
 письм-о-вод-н-ый см. вести
 письм-о-вод-ств-о см. вести
 письм-о-нос(-ец) см. нести 1
 письмонос-к-а
 письм-о-сортивоч-н-ый см. сорт
 древн-е-письм-енн-ый 2 см. древний
 стар-о-письм-енн-ый 2 см. древний
 стар-о-письм-енн-ый см. старый 1

пис-ул(я)
 писуль-ка -
 писулеч-к-а -
 писа-нн-ый, прич.-прил.
 ниже/писанн(ый) см. низкий
 нижеписанн-ое, сущ.
 пиш-ущ(ий), причю-прил.
 пишущ-ие, сущ.
 мелко-пишущий см. мелкий
 сам-о-пишущий см. сам
 счѣтн-о-пишущий см. считать 1
 писа-н(ый)
 писан-ое, сущ.
 писан-ин-а
 писан-к-а
 не-писан(ый)
 неписан-о
 пис-ч(ий)
 писч-е-бумаж-н-ый см. бумага
 писа-ль/н-ый
 в-амсать
 вписать-ся
 впис-ыва-ться 1
 впис-ыва-ть
 вписывать-ся 2
 вписыва-ниј-е (вписывание)
 впис-к-а
 вписа-ни-ый, прич.-прил.
 вы-писать
 выписать-ся
 выпис-ыва-ться 1

предписа-ниј-(предписание)

при-писать

при-писать-ся

припис-ыва-ться 1

припис-ыва-ть

приписывать-ся 2

приписыва-ниј-е (приписывание)

при-пис-к(а)

приписоч-к-а

приписыва-ниј-е (приписание)

припись

припис-ник

припис-ной 1 прил.

приписн-ой II. сущ.

про-писать

про-писать-ся

про-пис-ыва-ться 1

про-писыва-ть

прописывать-ся 2

прописыва-ниј-е (прописывание)

пропис-к(а)

пропис-н-ой 1

прописоч-н-ый

прописа- ниј-е (прописание)

пропись

пропись-ю, наречь

пропис-н-ой 2

рас-писать

расписать-сы 1 Поставть подпись

распис-ыва-ться 1

распис-ыва-ть

расписывать-ся 2
 расписыва-ниѣ-е (расписывание)
 распис-к(а)
 расписоч-к-а
 роспись
 распис-н-ой
 рас-писать-ся II Увлечѣся писанием
 с-писать-ся
 списать-ся
 спис-ыва-тъся I
 спис-ыва-тъ
 списывать-ся 2
 списыва-ниѣ-е (списывние)
 спис-ок
 списоч-ек
 списоч-н-ый
 спис-чик
 списа-тель
 списа-нн-ый, прич.-прил.
 у-писать I, см. уписать II
 уписать-ся
 упис-ыва-тъся I I уписываться см. уписать II
 упис-ыва-тъ уписывать II см. уписать
 уписывать-ся I 2
 басн-о-пис-ец см. басня
 борз-о-пис-ец см. борзый
 ваз-о-пись см. ваза
 вирш-е-пис-ец см. высокий
 высот-о-пис-ец см. высокий
 гладк-о-пись см. гладкий
 звук-о-пись см. звук
 икон-о-пис-ец смю икона
 икон-о-пись см. икона

иконопис-н-ый
клин-о-пись см. клин
клинопис-н-ый
лёт-о-пись см. лета
летопис-ец
летопис-н-ый
кино/летопись см. кино
машин-о-пись см. машина
машинопис-н-ый
маш/бюро см. бюро 1
од-о-пис-ец см. ода
прав-о-пис-н-ый см. правило
рук-о-пись см. рука
рукопис-н-ый
сам-о-пис-к-а см. сам
сам-о-пис-ец см. сам
свет-о-пись см. свет 1
светопис-н-ый
скор-о-пись см. скорый 1
соропис-ец 1
соропис-чик
соропис-н-ый
скор-о-пис-ец 2 см- скорый I
скор-о-пис-чик 2 см- скорый I
скор-о-пис-н-ый см- старый I
стён-о-пись см. стена
стенопис-ец
стенопис-н-ый
сыр-о-пис-н-ый см. сырой
тайн-о-пись см. таить
тайнопис-н-ый
чист-о-писа-тель см. чистый

Egy ilyen, a teljes orosz szókészletet átfogó szóbokor szótár túl nehéz és kezelhetetlen a nyelvtanuló számára.

Nagy szükség van, az orosz nyelvet tanulók számára készített gyakorló derivációs szóbokor szótárra, de jól meg kell válogatni azokat a kritériumokat, amelyek alapján a szavak és a szóképzési bokrok bekerülnek a szótárba.

Ami a szavakat illeti, az archaikus, ritkán használt lexikai egységeken túl is minimalizálni kell a szókincset, de a Tyihonov A. N. szóképzési szótárában szereplő 12621 szóképzési bokrot és a benne elhelyezett száznegyvenezer szót is mintegy tizedére kell szorítani.

Az orosz nyelv lexikájának oktatása a szóképzés alapján, a képzett szavak szemantikai alapú elsajátítása lehetővé teszi, hogy fejlesszük a beszédképességet, hisz az igen szoros kapcsolatban van a szó szemantikájának tudatos elsajátításával. mind a receptív, mind a reprodukív beszédtevékenységben.

A képzett szó szemantikájának kettős jellege - egyrészt kapcsolata a külső világgal, aminek egy tárgyát, jelenségét nevezi meg, másrészt kapcsolata a szóbokor többi tagjának szemantikájával, - azt bizonyítja, hogy a képzett szavak derivációs jelentését nem vizsgálhatjuk a lexikai jelentésüktől függetlenül.

A képzett szó tanulása a szemantikán keresztül feltételezi, hogy a nyelvtanítás metodikájában megtaláljuk azokat az elemeket, a jelzések azon rendszerét, melyek segítenek a képzett szó jelentéséhez eljutni.

Ezekből az elemektől hármat különböztetünk meg:

1. A képzett szó kapcsolata az azonos gyökű szavakkal.
 - a derivált és motiváló szó kapcsolata
 - a képzett szó kapcsolata a szóbokor többi tagjával
2. A képzett szó vizsgálata az azonos struktúrájú szavak szintjén
3. A képzett szó idiomatikus jellege

Ez kontextusban jelenik meg.

A képzett szó egyik alapvető sajátossága a szemantikáját illetően a motiváltsága. Ez a motiváltság megjelenhet egy szón belül és a szavak között. A szavak közötti motiváltság a képzett szavakra jellemző, amelyek szemantikai jegyei a motiváló és képzett szó közötti viszonyban rejlenek. A képzett szót egy másik szó, vagy más szavak segítségével magyarázzuk. Úgy jelenti az objektív valóság egy tárgyát, vagy jelenséget, hogy sajátos asszociatív kapcsolatra támaszkodik, egy másik tárgyra vagy jelenségre utal. A képzett szó a jelentését illetően a szémák sajátos összege, s ezek a benne részt vevő elemek, morféimák jelentéséből, illetve a motivált szó idiomatikusságából tevődnek össze. Ezért vizsgálódásunkban a derivált szót mindig az azonos gyökű szavakkal, mindenekelőtt a motiváló szóval, másrészt a szóbokor többi tagjának a figyelembevételével kell vizsgálunk. Ugyancsak szükséges a derivált szó vizsgálata az azonos szerkezetű szavakkal egybevetve, mivel így élesebben jelenik meg az affixumok jelentése.

A derivátum vizsgálatának harmadik oldala az affixumok jelentésének figyelembevételével történik. S az oktatási gyakorlatban a képzett szó szemantizációjában e három oldal szoros kölcsönhatásban jelenik meg.

A kutatási feladat a deminutívum, a szó jelentés összetevő elemeinek tanulmányozásakor megköveteli azok analízisét, s feltételezi az egyes elemek elkülönítését és a velük történő operatív tevékenységet. A nyelv gyakorlati elsajátításának a tanulmányozása viszont az analitikus úton széttagolt egységek szintézisét feltételezi.

Tehát, az azonos gyökű szavak szemantikai tanulmányozásakor a kutatók elsősorban az alapszó és képzett szó szemantikai viszonyát vizsgálják, mivel a legszorosabb kapcsolat a motiváló motivált viszony.

Tyihonov A.N. tömören fejezi ki ezt a viszonyt:

„Семантика производящего слова является тем фундаментом, на котором воздвигается семантика производного слова.» (Тихонов А.Н., 1982, 7)

(Az alapszó szemantikája az az alap amelyre épül a képzett szójelentése.)

Az orosz nyelvészeti irodalomban számos szerzővel találkozunk, akik munkásságában központi helyet foglal el, vagy jelentős szerepet játszik az alapszó és derivált szó szemantikai

kölcsönhatásának vizsgálata. A teljesség igénye nélkül az alábbi neveket említjük meg: Tyihonov A.N., Smeljev D.N., Szoboljeva P.A., Jankó- Trinyinckaja, N.M. , Kubrjakova E.Sz., Panov M.V., Zemszkaja E.A. Arutyunova N.D, Potyiha Z.A.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az azonos gyökű szavak szemantikai kölcsönviszonya nem korlátozódik az alapszó - képzett szó viszonyára, annál sokkal szélesebb és mélyebb. A képzett szó nem mindig van közvetlen kapcsolatban a motiváló szóval a jelentését illetően. Nagyon sok olyan eset van, amikor a képzett szó szemantikailag nem a motiváló szóval áll szoros kapcsolatban, hanem a szóbokor más azonos gyökű tagjával.

A lexika tanulmányozása a szóképzés alapján csak úgy lehetséges, ha számba vesszük és megvizsgáljuk a derivációs szóbokor legkülönbözőbb elemei közötti szemantikai viszonyt, mivel a képzett szavak jelentős részénél láthatóan vagy rejtve a legváltozatosabb azonos gyökű szavak szeméi vannak jelen.

A szóképzési viszony, a motivációs viszony a szóbokorra jellemző viszonyrendszernek csak egy részét képezi, bár ez a rész a viszonyok lényege. A derivációs szóbokron belül a kapcsolatok és összefüggések rendszere ennél sokkal bonyolultabb. Ezt Tyihonov a következőképpen fogalmazza meg:

”Мотивационными следует считать любые отношения однокоренных слов, если одно из этих слов можно истолковать через другое, несмотря на то, что они не образуют словообразовательный пары.» (Тихонов А.Н.,1971,2).

(Motivációnak kell tekinteni az azonos gyökű szavak bármely viszonyát amennyiben az egyik szót a másikkal magyarázhatjuk, még akkor is, ha a szavak nem alkotnak szóképzési párt.)

Jancenyenckaja M. N. is aláhúzza a különbséget a lexikai és szóképzési motivációs viszonyok között, azaz a szavak szemantikai és formális kapcsolata között, és meggyőzően bizonyítja az azonos gyökű szavak szemantikai és formális kapcsolatát a derivációs szóbokrokban és albokrokban.

Hosszú időn keresztül a szóképzést kutató nyelvészek vizsgálódásuk tárgyának elsősorban a szóképző morféma szemantikáját, s a szóképzési típus, illetve modell szemantikáját állították, és a derivátumokat nem az azonos gyökű, hanem az azonos struktúrájú szavak szintjén elemezték. A szóképzést a szóképzési típusok és modellek összességének tekintették, és részletesen kidolgozták e modelleket, megadták az affixumok kimerítő klasszifikációját ,

szófajonként leírták az affixumok lehetséges szemantikáját, leírták a szóképzési típusokat a szemantikájukkal.

Az orosz nyelvészeti irodalomban különösen Lopatyin V.V., Uluhanov J.S., Potyihha S.A., és Sanszkij N.M. műveiben találkozhatunk a szóképzési modellek, típusok és affixumok leírásával. Ezek igen értékes művek a nyelvtudomány számára.

A nyelvtanulók számára a szóképző affixumok és szóképzési típusok (modellek) jelentését a szógyök (abszolút tö) szemantikájával való kapcsolatban is vizsgálni kell, figyelembe véve a képzett szó idiomatikus jellegét, mivel ezen elemek az egész szó jelentésének felbontott elemei. De mint az orosz nyelvészek egész sora (Jermakova O.A., Zemszkaja E.S., Smeljev D.N., Miloszlavszkij J.G. stb.) megállapítja: a képzett szó jelentése általában nem az alkotó részek jelentésének összege, nem lehet a szó jelentését maradéktalanul az alkotóelemek jelentéseire osztani. A képzett szó jelentése az alkotóelemek jelentésén túl tartalmaz egy idiomatikus elemet, ahogy a kutatók többsége nevezi.

Ennek az idiomatikus jelentésnek az elsajátítása a legnehezebb kérdés az orosz nyelv oktatásának és tanulásának folyamatában, hiszen minden ország, nép és nyelv fejlődésének specifikuma rányomja a maga bélyegét a szemantikára, az asszociációs viszonyok különböző típusaira. Ezt viszont nagyon nehéz megragadni, elsajátítani. Ez okozza a legtöbb nehézséget a képzett szó szemantikájának elsajátításában.

A derivátumoknak a fentiekben tárgyalt kétfajta vizsgálata - az azonos gyökű szavak, ill. az azonos struktúrájú szavak viszonyában - szolgáltatja az alapot a képzett szó idiomatikuságának elemzéséhez. Ezt a szemantikai analízis teszi lehetővé, mivel az idiomitás a formálisan kifejezett szémák alapján fejlődik ki, a szógyökök által behatárolt és az affixumok által pontosított szemantikai mezőn jön létre.

A szemantikai analízis mellett a képzett szó idiomitásának vizsgálata a kontextusban valósul meg. Tehát a szöveg a képzett szó szemantikája megértésének, elsajátításának fontos közege.

A képzett szó fent bemutatott oldalainak vizsgálata

- az azonos gyökű szavakkal egybevetve (mind a motiváló-motivált mind a derivációs szóbokor viszonyában),
- az azonos struktúrájú szavakkal egybevetve, azaz a szemantikai analízis,

- az idiomitás vizsgálata a szémák analízise, a kontextus alapján,

alkotja a bázist a képzett szó megértéséhez, tanulásához, a lexika tanulmányozásához a szóképzés szintjén.

Amikor az orosz lexikának a szóképzés alapján történő tanítása és tanulása leghatékonyabb módszereit kutatjuk, a lingvisztika eredményein túl feltétlen támaszkodnunk kell a tananyag elsajátításának pszichológiai sajátosságaira. Az idegen nyelv tanulása és az idegen nyelv elsajátítása egy bonyolult pszichológiai folyamat két egymással szoros kapcsolatban álló oldala.

A metodikusok munkájukban mindig is támaszkodtak a pszichológiai kutatások eredményeire. Ez jól tükröződik Rubinstein S.L., Vigotszkij L.S., Leontyev A. N., és Galperin P.J. stb. munkáiban

Amikor a potenciális szókészlet gazdagításának problémáját vizsgáljuk a képzett szavak alapján, s ebből következően a szóképzés szükségességét a lexika oktatásának szintjén, tisztáznunk kell a szó felfogásának, s jelentése megértésének sajátosságát.

Vigotszkij és Leontyev koncepciója szerint a tevékenység pszichológiai struktúrájában két síkot különböztetünk meg: a tartalmi, és ez játssza a vezető szerepet, és a processzuális síkot. Az olvasás a pszichológia szempontjából a beszéd receptív formáját képviseli és két egymással kölcsönös kapcsolatban álló, egymástól elválaszthatatlan folyamatban testesül meg: az olvasás technikája és az olvasott megértése.

Klicsnikova Z.J. pszichológiai szempontból a következőképpen határozza meg az olvasást „Чтение процесс восприятия и активной переработки информации, графически закодированной по системе того или иного языка, и выделяются в этом процессе два основных неразрывно взаимосвязанных отличительных признака: а) процесс приятия напечатанного или написанного в тексте и б) процесс осмысления читаемого» (Клычникова З.И.1983, 276)

(Az olvasás az adott nyelv rendszere alapján grafikailag kódolt információ felfogásának és aktív átdolgozásának folyamata. Ebben a folyamatban két egymástól elszakíthatatlan

momentumot különböztetünk meg: 1.a szövegben leírt vagy legélt felfogásának folyamata 2. az olvasott megértésének folyamata.)

A pszichológusok többsége osztja a véleményt, mely szerint a szöveg felfogásának egysége a szó. Hogy mi is megy végbe a szó felfogása során ezt Folomkina J.N. a következőképpen fogalmazza meg:

«Происходит соотношение полученного зрительно-слухомоторного комплекса с определенным значением путем сравнения сенсорной информации с соответствующим эталоном (следовым образцом) в памяти читающего» (Фоломкина И.М. 1983-197).

(A szó felfogása után a kapott, meghatározott jelentéssel bíró látás – hallás motorikus komplexum egybevetődik az olvasó emlékezetében a neki megfelelő etalonnal).

De a gyors felismerés csak akkor lehetséges, ha a szót jól ismeri az olvasó és gyakran találkozott vele. A ritkábban előforduló szavakat lassabban ismeri fel. E szavak esetében, szükséges a szó összes elemének látása, és elhangzásának elemzése. Ennek a véleménynek ad hangot Klicsnikova is:

«После идентификации зрительного образа и внутренней артикуляции воспринимаемого слова идут поиски в области его языкового значения» (Клычникова З.И. 1983. 286).

(A felfogott szó grafikai alakjának és belső artikulációjának identifikációja után indul meg a keresés a szó nyelvi jelentése terén).

A kutatók megjegyzik, hogy a nyelv hordozójának emlékezetében a képzett szavak nem önálló egységek (etalonok) formájában őrződnek meg eltérően a nem képzett szavaktól, hanem létrejönnek (generálódnak) az emlékezetben lévő motiváló szó (kiindulási szó) és az ismert derivációs séma, modell alapján.

«Производные слова воссоздаются на основе возникшего в памяти производящего слова и знакомого образца – схемы, знакомой модели.» (Головин Б.Н. 1967,49)

Tehát az emlékezetben tárolt szóképző modellnek köszönhetően a megértett szavak száma jóval nagyobb az emlékezetben tárolt szavak számánál. A nyelv hordozójának van egy potenciális szókészlete, amely ezen az alapon keletkezett. Az idegen nyelv esetében a

potenciális szókészletet ki kell alakítani, és gazdagítani kell. Az idegen nyelv elsajátításának pszichológiai adatai arról tanúskodnak, hogy a beszédértés és létrehozása ugyanazon pszichológia mechanizmus alapján történik. A különbség az, hogy a megértésben a szóforma kívülről adott és a feladat ennek értelmezésében, dekódolásában áll, s a szó létrehozása (generálása) a gondolattól a forma irányába megy.

Tehát végbemegy egy kódolási és dekódolási folyamat. Hogy ezt a folyamatot megértsük, meg kell vizsgálnunk a szóképzés pszicholingvisztikai sajátosságát, s a szó felfogásának, jelentése megértésének természetét. A szerzők többsége vallja, hogy a nyelvben, - ami társadalom története folyamán kialakult kódok bonyolult rendszere - az alapelem a szó.

Ezt egyértelműen fogalmazza meg Lurija A. P.

„(Усваивая значение слова, мы усваиваем общечеловеческий опыт, отражая объективный мир с различной полнотой и глубиной. Значение есть устойчивая система обобщений, стоящая за словом, одинаковая для всех людей, причем эта система может иметь только разную глубину, разную обобщаемость, разную широту охвата обозначаемых им предметов, но она обязательно сохраняет неизменное «ядро» - определенный набор связей (Лурija A. P. 1979,53).

{A szó elsajátításának folyamatában elsajátítjuk azt az össznépi tapasztalatot, ami különböző mélységben tükrözi az objektív világot. A jelentés a szó mögött álló állandó olyan általánosítások rendszere, amely azonos minden ember számára, amely az általa jelölt tárgyak különböző mélységét, szélességét jelölheti, de feltétlen megőrzi a változatlan „mag”-ot, a kapcsolatok meghatározott rendszerét.}

A képzett szavakban, melyek struktúrájában tükröződik generálásuk folyamata, a megalkotásukra irányuló gondolati munka folyamata, már le van fektetve a jelentésük dekódolásának segítsége. Ugyanakkor a szó jelentésének megértése, ami a beszédfolyamat dekódolásának kiindulási, s látszatra legegyszerűbb eleme, valójában egy nagyon bonyolult pszichológiai folyamat. Azon okok egyike, amely az adott folyamatot bonyolulttá teszi a lexika és grammatika szintjén a homonímia A szuffixumok homonímiája (ld. a nőnemű-K (a) képzős szavakat) nehezíti a megértést

A szó, mint jel felfogásának folyamata az individuális tudatban szoros kapcsolatban van a nyelvi és enciklopédikus ismeretekkel. A nyelv hordozója számára a szó felismerése, identifikációja a szó azonnali bekapcsolását jelenti, mind az enciklopédikus ismeretek, mind a nyelvi ismeretek megfelelő rendszerébe, s mindez egy emocionális-értékelő markírozással jár együtt.

Minden az ismeretet érintő művelet, a szó megértésének gondolati folyamatában két elv szerint történik:

- a generalizáció elve biztosítja a szó megértését azáltal, hogy a szót egy sokkal általánosabb fogalomhoz viszonyítja.
- a differenciáció elve elkülöníti más olyan fogalmaktól, melyek előtörnek a tudatban az asszociáció törvénye szerint.

Az utóbbi években a szemantikai kapcsolatok területén végzett pszicholingvisztikai kísérletek adatai azt mutatják, hogy az összes szó, ami az ember emlékezetében őrződik paradigmaticusan és syntagmaticusan kölcsönös kapcsolatban áll egymással.

A szavak közötti asszociatív kapcsolatok átitatódnak más viszonyokkal, az azonos, hasonló és ellentétes jelentésű szavak közötti viszonyal, az azonos morfémaikat tartalmazó szavak viszonyával stb.

Különböző feltételek hatására a nyelv hordozójánál egybefolynak bizonyos asszociációk, létrejön a szavak közötti ilyen vagy olyan kapcsolat.

Tehát, célszerű a szavakat az értelmi kapcsolatok szerint csoportosítani, a lexika hatékonyabb tanulása és tanítása érdekében. Ebben az esetben a tanítás intenzitása emelkedik, az irányított folyamat ráépül a lexikai egységek megjegyzésének és megőrzésének természetes folyamatára. Ezáltal megtakarítjuk azt az energiát, ami a szavak szokásos rendben történő megőrzésének csoportosításához szükséges.

Az egyik ilyen csoportosítás a derivációs szóbokor tanítású célú interpretációja. A vizsgált szemantikai mező a szóbokor azonos gyökű szavainak szemantikai kapcsolata.

A pedagógiai gyakorlatban a szóképzési bokr feladata, hogy feltárja a szavak közötti szemantikai kapcsolatot, a tanulókat az általuk ismert azonos gyökű szavak csoportosítására orientálja, s hogy a megfelelő készségek fejlesztésével a tanulók önállóan tudjanak ebbe a rendszerbe számukra új képzett szavakat illeszteni. Pl. képesek legyenek megmagyarázni olyan szavakat, mint „писмышко, подводный”, az azonos gyökű és azonos szerkezetű szavak ismeretére támaszkodva.

Az idegen nyelvet tanulók esetében az azonos gyökű és azonos struktúrájú derivált szavak asszociatív szemantikai kapcsolatát ki kell alakítani, és fejleszteni kell. Mindenekelőtt rendszerezni kell a tanulók emlékezetében azokat a szémákat, amelyek megfelelnek a derivált szavak gyök és affixális morfémainak, s megtanítani a tanulókat, hogy ezen szémák segítségével eljussanak a derivált szó jelentéséhez.

A szavak sikeres felfogása és generálása (létrehozása) lehetetlen a morféma igénybevétele nélkül. Az elvégzett kísérletek eredményei, és a beszélgetések a tanulókkal azt mutatják, hogy a morféma keresésében a véletlenszerű külső jegyekre támaszkodnak, nem ismerik a morféma megfelelő szémát, s gyengén igazodnak el a szó derivációs struktúrájában. Mindez szükségessé teszi, hogy a tanulók emlékezetében létrehozzunk egy segítő-elemek rendszerét, a morféma megfelelő szémák rendszerét, amelyek kimeríthetetlen forrásként szolgálnak a képzett szavak alkotásához, a derivációhoz.

Mint ismert, a beszédtevékenység minden aktusa egy olyan cselekvést képvisel, amely valamilyen tartalom jelrendszerben való kifejezésére, illetve a jelformában kifejezett tartalom felfogására, dekódolására irányul. Éppen ezért a nyelvoktatás és ezen belül az orosz nyelv oktatás metodikájának egyik fontos kérdése a beszéd egységei, mint a kifejezési sík, ill. a tartalmi sík elemeinek elsajátítása.

Az egyik ilyen beszédegység a szó elsajátításának kérdése a hangzás, jelentés és funkció egységében jelentős helyet foglal el sok nyelvész, pszichológus és metodikus munkásságában, mivel a lexika elsajátítás szabályainak megfogalmazása és a lexika tanítás rendszerének kialakítása egyik legnehezebb kérdés a nyelvoktatás módszertanában. A nyelvészek, pszichológusok és metodikusok a lexikai rendszer egészét vagy valamely részét, egy mikroszisztémát vizsgálnak különböző megközelítésben és tanulmányozzák azon tényezőket, melyek szerepet játszanak ezen szisztéma elsajátításában.

A lexikai mikroszisztémák egyike a szóképzési bokr, amely mind a szóképzési, mind a lexikai rendszernek része, s jelentős szerepet játszhat a tanulók szókészletének fejlesztésében, az új szó szemantikájának elsajátításában.

Cserjomuhina G.A. a szó szemantikájának elsajátítási folyamatát bizonyos mechanizmusok kölcsönhatásának tekinti. Ezek közül a legfontosabbak:

- 1) az egész szó megértésének mechanizmusa
- 2) a szó elemekre, morféimákra tagolásának mechanizmusa
- 3) a nyelvi egység megértésének és generálásának mechanizmusa

Ezek a mechanizmusok nyomon követhetők a nyelvtanítási ill. nyelvtanulási folyamatban. A szó elsajátításának legelső szintje a szónak, mint egész egységnek a visszatükrözési mechanizmusa. A derivált szó ezen a szinten mint nem képzett szó jelenik meg, mivel a nyelvtanuló nem érez rá azokra az elemekre, amelyek megtalálhatók a számára ismert azonos gyökű (rokon értelmű) és azonos struktúrájú szavakban. A tanulók számára a nehézséget nem csak a tőhangváltós szógyökök jelentik. A pedagógiai gyakorlat azt mutatja, hogy a tanuló által ismert szógyökök, ha nincs is benne magánhangzó vagy mássalhangzó változás, de van mellette affixum, vagy összetett szóban áll, számára ismeretlenként jelenik meg. (Черемухина Г. А. 1978, 58)

A szó szemantikájának elsajátításában a második szint a szó alkotó elemeire, morféimákra bontása, amennyiben ehhez a tanuló rendelkezik a szükséges szókészlettel és a szóképzési modellek ismeretével. A gyakorlat azt mutatja, hogy a nyelvtanulóknál ez a szint csak a szóképzési analízis és szintézis kifejlesztése után jelenik meg, a nyelvtudás egy magasabb szintjén. Még a főiskolai és egyetemi orosz szakos hallgatók egy része is a képzett szót nem derivált szóként fogták fel, azaz megrekedtek a szó megértésének első szintjén. Negyven hallgatóból kettő nem tudta meghatározni a *пепельница*, *кофейник* jelentését, pedig mind a *пепель*, *кофе* azonos gyökű szó mind a *мельница*, *чайник* azonos affixumot tartalmazó szó ismert volt számukra. A *пепельница*, *кофейник* szót a személy rubrikába jelölték. De különösen sok volt a tévedés a deminutívumok esetében. A hallgatók azonos kategóriába sorolták a *стаканчик* és a *газетчик* a *малинка* és a *картинка* szavakat, számukra ugyanis mint már fentebb említettük az affixumok homonímiája nagyon zavaró tényező. Ezt részletesen bemutattuk a –к(a) képzős derivált szavak esetében

A szó elsajátításának harmadik szintje nem jelenik meg a külső beszédben, hanem a belső beszéd sajátossága, és a nyelvtudás legmagasabb szintjére jellemző.

A fentiekben bemutatott és leírt módszer - a lexika tanítása derivációs alapon - feltételezi a gyakorlatok rendszerének kidolgozását, amelyek a derivációs analízis, és szintézis készségének fejlesztésére irányul, s ezek segítségével szélesíteni tudjuk a tanulók potenciális szókészletét a képzett szavakon keresztül.

Mint korábban már említettük, a tanulók potenciális és aktív szókészletének gazdagítása, szélesítése a szóképzés segítségével szoros kapcsolatban van az emlékezet, a memória és pszichológiai törvényszerűségeivel.

A pszichológusok az emlékezetet, a memóriát, a pszichikai tükrözés formájaként értelmezik, amely az emberi tapasztalat rögzítését, megőrzését (raktározását) és felidézését zárja egységbe. (Психология и методика обучения второму языку: Механизмы переноса речевых навыков и умений, Москва, 1971. 86.c.)

A memória talán a legizgatóbb tárgyak közé tartozik, amelyeket a modern agy kutatás jelenleg tanulmányoz. Nem is kellene hangsúlyoznunk, milyen alapvető a memória nemcsak a tanulás és a nyelv, hanem igen széles értelemben véve a szellemi fejlődés vonatkozásában. A memória egyike a tudat döntő tulajdonságainak. A memória nélkül nem tudnánk az agyunkat használni a szavak tárolására és felidezésére, s ennél fogva nem lenne nyelv.

„Memory is perhaps among the most fascinating subjects now being studied in modern brain research. One should not have to emphasize how basic memory is in relation not only to learning and to language but to education in a very broad sense. It is one of the crucial attributes of mind. Without memory we could not use our brains to store and recall words and we would therefore have no language.” (Memory, Learning and Language. Edited by William Feindel. University of Toronto Press, 1960,19).

Az emlékezetnek két formáját különböztetjük meg az akaratost és nem akaratost. Az akaratos vagy szándékos emlékezet a tudatos, célirányos rögzítést segíti. A szándékos és nem szándékos emlékezést vizsgálva a pszichológiai és metodikai irodalomban az egyik legjelentősebb tényezőnek a nyelvtanulásban és általában a tanulásban a kort jelölik meg. A felnőttek között az emlékezet fejlettsége, kapacitása 19 éves korban a legnagyobb.(Перпов

Я.И. Возрастные и индивидуально типические особенности памяти взрослых (1973, 24).

Természetesen nem minden nyelvtanuló 19 éves. Olyan gyakorlatrendszert kell felépítenünk, amely minden olyan felnőtt nyelvtanuló számára megfelel, akik szereztek ismereteket és élményeket a szóképzésről az iskolai tanulmányaik során

Az emlékezet mechanizmusai a rendszer szintjén jelennek meg, és a rendszer alapján kell oktatási mikrorendszereket létrehozni, köztük szóképzési mikrorendszert, amelyben az alapvető lánc a derivációs szóbokor. Természetesen a lexika tanítása a deriváción keresztül feltételezi, hogy a tanulókat megismertessük az orosz nyelv szóképzésének szabályaival. De ez csak olyan tanulók esetében hatékony, akik már anyanyelvükön bizonyos szóképzési ismeretekkel és megfelelő orosz nyelvi előképzettséggel rendelkeznek. A szóképzés törvényszerűségeinek elsajátítása segít a logikus gondolkodás fejlesztésében és elősegíti a nyelvszerzeti látókör kiszélesítését, ezáltal a lingvisztikai és beszédképességek, képességek fejlesztését. A szóképzés a nyelv és a beszéd egyik legalkotóbb rendszere, mivel korlátozott számú szóképző elem szolgál az emberi gondolatokat és érzéseket kifejező végtelen számú már megalkotott és még meg nem alkotott szó generálására.

A nyelvi képességen, készségen a metodikusok Lopatyin V.V. szavaival élve a következőt értik:

«Индивидуально-психологические особенности интеллектуальной и речевой деятельности, отвечающие требованиям учебной деятельности, и обуславливающие при прочих равных условиях успешность овладения языком как учебным, предметом: относительно быстрое, легкое овладение знаниями, умениями, навыками в области родного и иностранного языков.» (Лопатин В.В. 1979-320).

(Az intellektuális és beszédtevékenység azon individuális pszichológiai sajátosságait, ami megfelel a tanulási folyamat követelményeinek és biztosítja a nyelv, mint tananyag tanulásának sikerességét: az ismeretek, a tudás, és készségek, gyors és könnyű elsajátítását mind az anyanyelv, mind az idegennyelv esetében).

A beszédképesség sok kis részből tevődik össze és pszichológiai, pedagógiai szempontból a feladat a hiányzó részek pótlása, feltöltése a megfelelő módszerek és fogások megválasztása a

beszéd és nyelvi képesség kialakítására és fejlesztésére és ehhez megfelelő gyakorlatok összeállítása.

Következtetések

- 1.) A hallgatók (nyelvtanulók) aktív és potenciális szókészlete kialakítása és fejlesztése a derivált szavak szintjén megköveteli a lexika szóképzésen alapuló vizsgálatát és tanítását. A gyakorlat arról tanúskodik, hogy a tanulók ha ismeretlen derivált szóval találkoznak nem mindig tudják őket összekapcsolni sem az azonos gyökű rokon értelmű, sem az azonos struktúrájú szavakkal.
A beszédképesség a nyelvi képesség megnyilvánulásainak eredménye a beszédben. De a képesség és a készség a helyesen megszervezett tevékenységben formálódik és fejlődik az élet folyamán a tanulás és fejlődés határára.
- 2.) Az orosz szóképzés szabályainak elsajátítása elősegíti a derivált szavak megértését, szemantikájuk megragadását.
- 3.) A derivált szó szemantikájának sajátossága, annak kettős természete kívánatossá teszi, hogy a kérdést a derivációs szóbokron belül vizsgáljuk és a szóbokrot a lexika tanítás, tanulás céljára felhasználjuk.
- 4.) Hogy a derivált szó szemantikáját jobban tisztázzuk, meg kell azt vizsgálnunk, nem csak a rokon értelmű szavak tükrében, hanem a kontextusban is.

Elvégzett kísérletek a tanulók szóképzési és lexikai ismereteinek meghatározására

Ahhoz, hogy kialakítsuk az orosz nyelvet tanulók oktatásának kísérleti metodikáját mindenekelőtt a kísérletben részt vevő hallgatók tudás és készség szintjét kell meghatározni a lexika és szóképzés területén. Fel kell mérnünk, hogy mennyire képesek a tanulók az ismeretlen derivált szó szemantikáját meghatározni, megérteni, amennyiben a szó összetevői, alkotó elemei ismeretek számukra.

Ezt a kísérletet 50 orosz szakos első-, másod-, és harmadéves főiskola hallgatóval végeztük el. Az 50 hallgató három csoportból állt. Az első csoport (kontrollcsoport) 20 fő még nem tanulta a főiskolán az „Orosz szóképzés” című tárgyat, és nem gyakorolta a deminutívumok képzését és használatát. A második csoport (kísérleti csoport) 20 fő már befejezte ezen diszciplína tanulmányozását és speciális feladatsort oldott meg a deminutívumok képzésére és használatára. A harmadik csoport (speciális csoport) 10 fő tanulmányaikat illetően megegyezik a kísérleti csoporttal, de azon túl hathetes oroszországi részképzésen vett részt. Természetesen a kontrollcsoportba tartozó hallgatóknak (I. éves hallgatók) is voltak korábbi, elsősorban középiskolában tanult ismeretei és emlékei a nevezett fogalmakról. A másodéves hallgatók esetében még friss volt az ismeret, és ez az eredményben is tükröződik. Természetesen a harmadik speciális csoport érte el a legjobb eredményt a szóképzés ismeretében és a deminutívumok, a kicsinyítőképzős szavak alkotásában és használatában. Vitathatalan, hogy a kicsinyítőképzős szavak elsajátításában, valamint produktív használatában a nyelvterületen eltöltött időnek szinte behozhatatlan jelentősége van.

A kísérlet célja az volt, hogy keresztmetszetet kapjunk a kísérletbe bevont hallgatók lexikai, szóképzési elméleti és gyakorlati ismereteiről, valamint a számukra ismeretlen derivált szó szemantikájának megértéséről. Felmértük, hogy milyen hatása volt a speciális gyakorlatoknak a hallgatók szókészletének, derivációs ismeretének, ezen belül is a deminutívumok használatának fejlesztésében.

A kísérlet az alábbiakat foglalta magába:

a. elméleti síkon meghatározni

- mennyire képesek a hallgatók felidézni a szóképzés és morfémiák területén korábban megszerzett elméleti ismereteket
- képesek-e meghatározni, vagy saját szavaikkal leírni ezeket a fogalmakat és tudják-e példával illusztrálni.
- meg tudják-e határozni a viszonyt, a különbséget a kiindulási és képzett szó, a motiváló és motivált szó között.

b. gyakorlati síkon meghatározni

- képesek-e a szavakat morféimákra tagolni
- képesek-e megtalálni a derivált szóhoz az alapszót
- képesek-e megkülönböztetni a homoním szótöveket
- képesek-e megkülönböztetni a homoním szuffixumokat
- képesek-e összehasonlítani a motiváló szó és motivált szó szemantikai struktúráját
- képesek-e összeállítani derivációs szóbookrot
- képesek-e megmagyarázni a képzett szót az alapszó vagy a derivációs szóbookor más szavainak segítségével

A kísérlet a fenti szempontoknak megfelelően két részből állt. Az első részben feltérképeztük a hallgatóknak az orosz nyelv morféimikája, szóképzése területén meglévő elméleti ismereteiket. Ehhez a következő nyelvészeti fogalmak magyarázatát kértük a tanulóktól, példákkal illusztrálva:

словообразование - szóképzés

аффикс - affixum

префикс - előképző

корень - szógyök (szabad szótő)

суффикс - szuffixum (képző)

основа - szótő

производное слово - képzett szó (derivált szó)

производящее слово - alapszó (kiindulási szó)

мотивированное слово- motivált szó

мотивирующее слово- motiváló szó

словообразовательное гнездо - derivációs szóbokor

словообразовательная цепочка - szóképzési lánc

морфема - morféma

A második rész arra irányult, hogy meghatározzuk milyen tudással és készségekkel rendelkeznek a tanulók a számukra ismeretlen képzett szavak, derivátumok megértésében. Elsősorban izolált szavakat kapcsoltunk be a kísérleti anyagba, amit kiegészítettünk szövegekkel, fordítással és fogalmazással. Az ismeretlen képzett szavak a hallgatók számára ismerős affixális és gyök morfémákat is tartalmaztak.

A kísérleti anyag kb. 10-30%-a a tanulók számára ismert képzett szavakat tartalmazott. Itt pontos határt, százalékot nem lehet megadni, mivel a kísérletben részt vevő hallgatók egyénenkénti pontos lexikai kompetenciájáról nem volt és nem is lehetett hiteles felmérésünk, adatunk. Ismert szavak elkerülhetetlenül kerültek volna a kísérleti anyagba, hisz nem rendelkeztünk pontos térképpel a hallgatók receptív és produktív szókincséről, s ezek a szavak tették lehetővé, hogy ellenőrizzük , milyen készségekkel, tudással rendelkeznek a hallgatók a megadott szavak jelentésének magyarázatához a motiváló szó, illetve az azonos gyökű szavak segítségével.

A második, gyakorlati ismeretet mérő rész a következő típusú feladatokat tartalmazta:

- nevezze meg adott derivátumhoz az alapszót
- csoportosítsa a képzett szavakat az affixum által a szóba vitt szemák alapján
- gyűjtsön azonos gyökű rokon értelmű szavakat a megadott képzett szóhoz
- magyarázza meg a képzett szó jelentését
- állítson össze derivációs szóbokrot a megadott szavakból
- fordítsa le az alábbi szöveget, s ha szükségesnek érzi használjon deminutívumokat
- írjon fogalmazást a megadott témáról
- találja meg a derivált szavakat a megadott szövegben, és határozza meg az affixumok jelentését

A hallgatókat arra kértük, hogy a szavak magyarázatát, ha lehetséges a motíváló és más azonos gyökű szavak segítségével végezzék, de megengedett volt a szemantizálásban a szinonímák, antonímák használata, vagy a szövegbe helyezés.

I. feladat

Mivel az első feladat elméleti jellegű volt a magyarázatot a hallgatók orosz vagy magyar nyelven is megadhatták, ahogy kényelmesebbnek és pontosabbnak érezték. Az első részben a szóképzés, deriváció, affixum, prefixum, suffixum szógyök/szabad szótő, szótő, képzett szó/derivált szó, alapszó, motívált szó, motíváló szó, derivációs szóbokor, szóképző lánc, morféma meghatározását kellett a tanulóknak leírni és példákkal illusztrálni. A meghatározandó fogalmakat orosz és magyar nyelven is megadtuk. A válaszok eredményét az 1. számú táblázat mutatja.

1. ábra									
A szóképzési fogalmak ismerete									
	Helyes válasz			Helytelen válasz			Nem válaszolt		
	1. csoport	2. csoport	3. csoport	1. csoport	2. csoport	3. csoport	1. csoport	2. csoport	3. csoport
словообразование	8	17	8	7	2	2	5	1	-
szóképzés	3	14	7	2	2	1	13	4	2
аффикс	4	13	4	9	4	5	7	3	1
affixum	-	14	8	3	3	2	13	3	-
префикс	8	16	8	9	3	1	3	1	1
prefixum	6	14	8	8	5	1	6	1	1
корень	6	13	6	5	4	2	9	3	2
szógyök	3	15	7	5	3	1	12	2	2
суффикс	10	16	9	3	3	1	7	1	-
suffixum	12	19	10	4	1	-	4	-	-
производное слово	5	18	9	6	1	-	9	1	1
képzett szó	3	17	9	8	2	-	9	1	1
производящее слово	2	15	6	7	3	2	11	2	2
alapszó	1	11	6	6	4	3	13	5	1
мотивированное слово	-	11	5	4	4	3	16	5	2
motivált szó	-	10	5	2	6	4	18	4	1
мотивирующее слово	-	8	3	9	7	4	11	5	3
motiváló szó	-	9	1	5	3	5	15	8	4
словообразовательное гнездо	-	5	3	4	3	4	16	12	3
derivációs szóbokor	-	3	1	1	4	2	19	13	7
основа	3	14	7	4	3	1	13	3	2
szótő	2	12	7	3	6	2	15	2	1
морфема	4	15	8	5	3	1	11	2	1
morféma	5	16	9	6	2	-	9	2	1
словообразовательная цепочка	1	12	6	3	4	3	16	4	1
szóképzési lánc	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Mint látjuk, lényeges különbség van a három csoport között, de mindhárom csoportban előfordultak hasonló hibák.

A nyelvészeti, szóképzéssel kapcsolatos fogalmak szinte ismeretlenek voltak az első éves hallgatók számára. Legtöbbször a szóképzés /deriváció fogalmat határozták meg teljesen vagy

részben, de ez talán azzal is magyarázható, hogy e szónak a jelentése kicsit a szó szerkezetében tükröződik. Ami témánk szempontjából érdekes az affixumra egyetlen elsőéves sem adott deminutív szuffixumot példaként, viszont másodéves csoportban két deminutív szuffixumot regisztráltunk.

A feladat második részének eredményei többé-kevésbé adekvát képet nyújtanak arról, hogy milyen szinten van az első-, másod- és harmadéves orosz szakos hallgatók ismerete, készsége az általuk ismeretlen ill. részben ismert képzett szavak szemantikájának felismerését illetően.

Meg kell jegyezni, hogy a kísérletben felhasznált szavak a hallgatók számára készült tankönyvekből kerültek ki.

2.feladat:

Ebben a feladatban a tanulók a képzett szavakat táblázatba csoportosították aszerint, hogy a szuffixum milyen jelentéselemet, szémát visz a motivált szóba. A következő szémákat adtuk meg: személy, tárgy, szubjektív értékelő, cselekvés, állapot, egyéb. E szémákat nem önkényesen választottuk, hanem a 17 kötetes orosz szótár (Словарь современного русского литературного языка в 17 томах, Москва-Ленинград, А.Н. СССР 1950-1965) ezen szémákkal markirozza a szavakat. Ebben a feladatban az alábbi szavakat adtuk:

домышко

городок

добрата

ложка

покупка

кофейник

стаканчик

зубец

спинка

деревище

утёнок

выключатель

A lista 12 szót tartalmaz, amelyből hat deminutívum. A listába beletettünk egy olyan szót, «спинка» amelyet a jelentéstől függően két csoportba is sorolhattak a hallgatók: abba a csoportba, ahol a képző a „tárgy”, vagy a „szubjektív értékelő” jelentést viszi a derivátumba. S volt egy olyan szó «утёнок», amelyben a képző olyan szémát visz a származék szóba, amelyet nem adtunk meg a felsorolásában, nevezetesen az „állatok kicsinye”.

2. ábra

A derivátumba a szuffixum által bevitt séma							
		személy	tárgy	cselekvés	állapot	kicsinyítő értékelő	más
домышко	1. csoport	-	11	-	1	6	-
	2. csoport	-	5	-	-	13	-
	3. csoport	-	2	-	-	8	-
городок	1. csoport	-	6	-	-	12	-
	2. csoport	-	2	-	-	18	-
	3. csoport	-	-	-	-	10	-
добрата	1. csoport	2	3	1	7	6	-
	2. csoport	-	2	-	12	3	-
	3. csoport	-	1	-	8	1	-
покупка	1. csoport	1	5	4	4	4	-
	2. csoport	-	3	10	2	3	-
	3. csoport	-	1	7	-	1	-
стирка	1. csoport	-	9	3	1	5	-
	2. csoport	-	1	10	-	6	-
	3. csoport	-	1	6	-	3	-
кофейник	1. csoport	4	9	1	-	3	-
	2. csoport	-	11	-	-	7	-
	3. csoport	-	9	-	-	1	-
стаканчик	1. csoport	4	6	-	-	5	-
	2. csoport	1	5	-	-	11	-
	3. csoport	-	1	-	-	9	-
зубец	1. csoport	6	6	-	-	5	-
	2. csoport	2	7	-	-	10	-
	3. csoport	-	1	-	-	8	-
спинка	1. csoport	-	12	1	-	-	-
	2. csoport	-	4	-	-	14	-
	3. csoport	-	2	-	-	8	-
деревище	1. csoport	-	10	-	1	4	1
	2. csoport	-	7	-	-	10	2
	3. csoport	-	2	-	-	7	1
утёнок	1. csoport	3	4	-	1	7	1
	2. csoport	-	6	-	-	10	3
	3. csoport	-	3	-	-	5	2
выключатель	1. csoport	10	6	-	-	-	1
	2. csoport	4	11	-	-	-	1
	3. csoport	2	8	-	-	-	-

Az 2. feladat megoldásának eredményét a 2. táblázat mutatja, s azt kell megállapítanunk, hogy mindhárom csoportban magas a hibaszázalék, ami elsősorban a képzők analógiája és szinonímiája hatására következik be. Például a к(а) képzős szavakban nem tudták elkülöníteni a különböző homoním funkciót. Volt aki a покупка szót deminutívumnak tekintette és a зубец szóban a személy számát vélte felfedezni, nyilván a продавец, купец hatására. A «спинка» szót csak négy másodéves és két harmadéves hallgató sorolta mindkét csoportba (tárgy, szubjektív értékelő) a többiek csak a „tárgy” számát érezték a szóban. Volt olyan tanuló, aki 12 szóból tízet sorolt a szubjektív értékelő csoportba. A legváltozatosabb az утенок besorolása volt, hisz szerepelt a „személy”, „tárgy”, szubjektív értékelő és egyéb kategóriában.

3. feladat

Ebben a feladatban a hallgatóknak meg kellett találni az alapszót a képzett szavakhoz. A következő származékszavakat adtuk meg

покраснеть
утенок
подберёзовик
малинка
кофейник
подводный
стирка
покупка
напиток
увидеть
сделать
переделать
побелиить
словечко

A feladat megoldásának eredményét a 3 táblázat ábrázolja. A hibák nagy része a folyamatos befejezett igeismeretnek hiányából származik. Nagyon sok esetben a hallgatók nem a motiváló szóval, hanem a szóbokor valamely más tagjával állították derivációs párba a képzett szót. Pl. a побелить ige motiváló szavának a legtöbb hallgató a белый melléknevet, míg a сделать szót többen а дело szóval állították derivációs viszonyba. А покупка és стирка szó esetében előfordult а покуп*, стир* nem létező morféma is, ami arról tanúskodik, hogy a tanulók egy része nem tudja a szavakat morfémákra bontani.

3. ábra												
Megtalálni a motivált szót												
	Megtalálták a motiváló szót			Más azonos gyökű szót			Helytelen motiváló szót írtak			Nem írtak motiváló szót		
	1. csoport	2. csoport	3. csoport	1. csoport	2. csoport	3. csoport	1. csoport	2. csoport	3. csoport	1. csoport	2. csoport	3. csoport
покраснеть	3	11	5	8	5	2	5	2	2	4	2	1
утенок	4	15	7	-	-	-	2	2	1	14	3	2
подберёзовик	7	14	8	5	2	1	4	2	1	4	2	-
малинка	11	16	10	-	1	-	4	-	-	5	3	-
кофейник	6	11	6	6	5	2	2	-	1	8	2	1
подводный	10	16	10	5	2	-	2	-	-	3	2	-
стирка	7	14	8	5	1	-	-	3	1	8	2	1
покупка	6	15	7	6	2	2	4	1	2	4	2	1
словечко	10	14	8	1	1	1	2	2	-	7	3	1
напиток	5	12	7	4	3	2	6	2	1	4	3	-
увидеть	12	18	10	2	2	-	-	-	-	6	-	-
сделать	14	19	10	1	1	-	-	-	-	5	-	-
побелить	7	12	6	10	6	4	-	-	-	3	2	-
подоконник	6	11	8	-	-	1	10	6	-	4	3	1

4.feladat

Ebben a feladatban a hallgatóknak azonos gyökű rokonértelmű szavakat kellett keresniük a megadott szavakhoz. A következő származékszavakat adtuk meg:

братец
полет
шутка
перестройка
звоночек
дом
ошибаться
сказка
слово
дом
выход
шутить
снежинка

A kapott eredményt a 4. táblázatban látjuk. Az eredmény azt mutatja, hogy a másod- és harmadéves hallgatók mintegy kétszer több azonos gyökű szót találtak, mint az elsősök. Az elsősök közül senki nem írt rokon értelmű szót a снежинка szóhoz, valószínű nem ismerték a jelentését, s egyetlen szóval sem tudták derivációs kapcsolatba hozni. Összességében 1-2-3 azonos gyökű szót tudtak felidézni minden megadott derivátumhoz, kivéve az учитель, és сказка szavakat. Az eredmény alapján megállapíthatjuk, hogy a hallgatók kevés szóképzési gyakorlat oldanak meg a lexika bővítése során, s az azonos gyökű szavakat egymástól elszakítva, elszigetelve tárolják emlékezetükben. Ami a hallgatók által felsorolt rokon értelmű szavak minőségi összetételét illeti, mintegy hatvan százalékban ugyanazokat a szavakat asszociálták, s ritkán jutnak tovább három rokon értelmű szónál.

4. ábra													
Azonos gyökű (rokonértelmű) szavak gyűjtése													
		полёт	письмышко	выход	братец	перестройка	звоночек	сказка	снежинка	шутка	слово	ошибаться	дом
0 szó	1. csoport	2	-	-	1	2	2	4	8	5	4	-	4
	2. csoport	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	3. csoport	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1 szó	1. csoport	6	6	4	8	1	5	6	7	9	7	12	4
	2. csoport	4	0	-	4	-	-	4	4	5	3	7	2
	3. csoport	-	-	-	1	-	1	1	2	-	1	2	2
2 szó	1. csoport	8	5	12	7	8	7	2	2	5	5	7	7
	2. csoport	7	-	7	7	4	11	1	5	4	7	4	12
	3. csoport	2	2	2	2	1	3	2	2	1	2	5	7
3 szó	1. csoport	2	4	2	4	4	4	8	3	1	4	1	5
	2. csoport	5	8	3	9	3	6	6	9	8	7	8	5
	3. csoport	2	-	3	7	1	2	3	5	8	2	3	1
4 szó	1. csoport	2	3	2	-	5	2	-	-	-	-	-	-
	2. csoport	4	12	10	-	13	4	9	4	3	3	1	1
	3. csoport	6	8	5	1	8	4	4	1	1	5	-	-

5. feladat

Ebben a feladatban a hallgatóktól a derivált szavak jelentését kértük szemantizálni orosz nyelven.

малинка

стирка

покупка

подберёзовик

покраснеть

кофейник

учёный

книжечка

учитель

котёнок

покрасить

Az 5. táblázat mutatja a feladat eredményét. A tanulók fele nem tudja adekvát módon megmagyarázni a szavak több mint felének jelentését, de körülbelül hetven százalékban ismerték a szavakat, mert magyarul a szavak hetven százalékának helyes jelentését megadták. Az eredmény arról tanúskodik, hogy a hallgatóknak nincs gyakorlatuk az idegen nyelvű szemantizálásban, s nincs gyakorlatuk a lexikografikai források, például egynyelvű szótárak használatában. Valamint újra megerősítést kaptunk abban is, hogy tanulóink nem képesek a származék szó jelentését az alapszó és szóképző morféma segítségével értelmezni.

5. ábra												
A derivátum jelentésének magyarázata												
	rokonértelmű szavak segítségével			rokonértelmű szavak nélkül			példákkal			magyarul		
	1. csoport	2. csoport	3. csoport	1. csoport	2. csoport	3. csoport	1. csoport	2. csoport	3. csoport	1. csoport	2. csoport	3. csoport
малинка	7	8	3	-	4	4	-	-	-	11	16	2
стирка	3	6	5	-	4	2	-	-	-	4	12	-
покупка	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
домик	11	20	10	-	-	-	-	-	-	24	20	-
котёнок	8	15	8	-	-	-	-	-	-	14	20	-
покрасить	7	12	-	2	4	-	-	-	-	15	17	-
книжечка	8	14	9	-	-	-	-	2	1	12	18	-
покраснеть	3	7	5	-	2	1	-	-	-	6	12	-
кофейник	3	6	4	-	2	1	-	-	-	7	9	-
подберёзовик	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Nézzünk néhány példát a szó jelentésének hibás magyarázatára.

малинка – маленькая малина

стирка – женщина, которая стирает ,помещение где стирают

покупка – товар, который купили в магазине маленькая вещь,
которую купили

подберёзовик – цветок под берёзой, маленькая берёза

покраснеть – стать красным, покрасить на красный цвет

кофейник – тот, кто продает кофе, посуда для кофе

A helytelen megoldások egy részénél a hallgatók beazonosították a szógyököt (abszolút szótöt), de a szuffixumnak a derivátumban tükröződött számáját a homonímia lásd стирка, покупка zavaró jelenléte miatt nem jól értelmezték. De a покраснеть példa újra azt jelzi, hogy a hallgatók egy része nem tudja a szót morfémákra tagolni.

Megállapíthatjuk, hogy a hallgatók szókészletének a szóképzés szintjén történő szélesítése, gazdagítása során több gyakorlatot, feladatot kellene megoldaniuk a homoním szógyökök (abszolút szótövek) gyors felismerésére és megkülönböztetésére. A подберёзовик szó meghatározása azt igazolja, hogy a kísérletben részt vevők többsége nem érti a képzett szó idiomatikus sajátosságát. Ezért a foglalkozásokon érdemes az anyanyelvvel párhuzamot vonni, mert így jobban ráérez a tanuló a hasonlóságokra és különbségekre és ez segít a szó idiomatikus jellegének megértésében.

6.feladat

Ebben a feladatban azt vizsgáltuk, hogyan tudnak a hallgatók derivációs szóbokrot létrehozni. Ez a feladat bizonyult a legnehezebbnek tanulóink számára. Legalábbis az eredmények itt voltak a leggyengébbek. A hallgatók többsége nem tudta összeállítani a derivációs szóbokrot,

s teljesítményük csak egy- két derivációs szópár bemutatására futotta, s csak kb. 4%-nak (egy hallgatónak) sikerült a derivációs szóbokor összeállítása. Az eredményt a 6. táblázat mutatja.

A következő szavakból kellett derivációs szóbokrot létrehozni:

южный

южанка

юго-восточный

юг

южаним

по-южному

юго-запад

южнорусский

юго-восток

южнославянский

южнобережный

юго-западный

Csak egyetlen hallgató tudta összeállítani a szóalakot.

A gyenge eredmény azt bizonyítja, hogy a hallgatók gyakorlati nyelvkönyvébe olyan feladatot szükséges beépíteni, amely a képzett szó szemantikáját a derivációs szóbokor többi elemével összehasonlítva vizsgálja.

7. feladat

A tanulók az alábbi magyar szöveget fordították orosz nyelvre.

Fordítás

A mi kis házunk

Egy kis városban lakunk az ország É-L-i részén. A kis rövid utca mindkét oldalán apró házak sorakoznak, melyek piros tetejét messziről látják a városba érkező turisták.

A mi házikónk egy 18. századi kis kápolna és egy vörös téglából épült modern épület között áll.

A ház mögötti kis kert elsősorban a pihenést szolgálja, de nemrég apu elültetett néhány facsetetét. anyukám próbált virágot ültetni, de családuk kis kedvence, Buksi kutya nem tartja tiszteletben anya munkáját. Igaz legutóbb a nővérem kislánya, aki nálunk töltött egy hetet, tépte ki a piciny tulipánokat és szegfűket, s ha apa nem veszi észre a kis fák sem érték volna meg a nyarat.

Természetesen a kis unoka egy mosolyával meglágyította nagymama és nagypapa szívét, s a büntetés a „Te rossz gyermek!” mondattal lezárult.

Szobám piciny ablaka a kertre néz és tavasszal gyakran óráig gyönyörködök az első kis virágokban és az eresz alatti fészekben kikelt kis fecskékben.

Következtetések:

A kísérleti adatok eredményeiből az alábbi következtetéseket lehet levonni.

Az első éves orosz szakos főiskola hallgatóknak van fogalmuk a morfémika és az orosz szóképzés bizonyos sajátosságáról, de szinte képtelenek ismereteiket a gyakorlatban használni. A másodéves hallgatók sem mindig kamatoztatják a jobb elméleti tudásukat a gyakorlatban. Ez a tény is alátámasztja annak szükségességét, hogy a lexika tanításában a gyakorlati órákon jobban aknázzuk ki a szóképzés adta lehetőségeket. A vizsgált hallgatók egy része egyáltalán nem képesek az ismeretlen képzett szó jelentését azon ismert szémákból levezetni, amelyeket a szót alkotó morfémák visznek a szóba.

A szóképzés tanulmányozása a lexikától különválasztva nem segíti a hallgatókat a képzett szavak szemantikájának elsajátításában.

A kísérlet adatai azt igazolják, hogy a képzett szó strukturális vizsgálatokor a hallgatók:

- nem tudják a szavakat helyesen morféimákra bontani
- nem találják meg a származék szóhoz a motiváló szót
- megadott szavakból nem tudják összeállítani a derivációs szóbokrot
- az ismeretlen képzett szó felismerése folyamán, sok esetben nem helyesen fogják fel a szó strukturáját és formailag hasonló szavakkal kapcsolják őket össze.

Mindez természetesen igaz a deminutívumok esetében is. A deminutívumok elsajátítása csak szóképzési alapon, az orosz főnevek denominális főnévképzési rendszerén belül lehetséges, s ehhez egy jól kidolgozott feladatsor kell.

A kísérlet megmutatta, hogy hallgatóink a derivált szavak szemantikájának elsajátításakor (tanulása folyamatában) keverik a homoním szógyököket, keverik a homonim affixumokat, nem tudják helyesen kikövetkeztetni az ismeretlen képzett szó jelentését azokból a számákból, melyeket a szót alkotó elemek, morféimák visznek a szóba. A hallgatók többsége még az ismert derivátumok jelentését sem tudta megmagyarázni és nem tudták a motivált és motiváló szó szemantikai strukturáját egybevetni és elemezni.

A fenti megállapítások felvetik, egy olyan komplex feladatsor kidolgozásának igényét, amely segíti a hallgatókat a képzett szó szemantikai sajátosságának megértésében és felkészíti őket arra, hogy a beszédtevékenységükben helyesen értelmezzék a derivátumokat és helyesen szemantizálják őket.

A lexika oktatásának általános és lingodidaktikai elvei

A lexika oktatása az idegen nyelv oktatás központi része, a nyelvvoktatás egész rendszerének fontos láncszeme, a metodikai feladatok hatékony megoldását elősegítő általános didaktikai, lingodidaktikai és specifikus elvekre támaszkodik.

Vizsgáljuk meg e három elvet kutatási témánk tükrében az orosz lexika szóképzési alapon történő oktatása ill. a tanulók potenciális szókincse gazdagítása szempontjából.

Az általános didaktikai elvek közül a téma szempontjából az alábbiakat emelhetjük ki:

- az elmélet és gyakorlat egységének elve
- a tudományosság elve
- a szisztematikusság elve
- az érthetőség elve
- a fokozatosság és folyamatosság elve
- perspektivitás elve
- a tudatosság elve
- az aktivitás elve
- a tartósság elve

Az idegen nyelv elsajátítása feltételezi, hogy a tanuló bizonyos ismereteket szerez az adott nyelv sajátosságairól és felhasználja ezeket az ismereteket a tevékenységében. Az orosz nyelv elsajátítása, mely nyelv szóképzésének legnagyobb részét a képzett szavak alkotják megköveteli, hogy a tanulók megismerjék az orosz szóképzés sajátosságát, az azonos gyökű (tövé) szavak strukturális szemantikai kapcsolatát. Ez az ismeret segíti őket a képzett szavak hallás, illetve olvasás közbeni megértésében, a derivált szavak helyes használatában a beszédtevékenységükben. Tehát a tanulók elméleti ismerete segíti őket a tanulási feladatok megoldásában s alkalmazzák azt a társadalmi tevékenységükben. – ez az elmélet és gyakorlat egységének elve.

A tudományosság elvét Babanszkij M. T. így határozza meg:

Принцип научности требует, чтобы содержание обучения являлось строго научным, объективным отражающим современное состояние и соответствующей отрасли научного знания и учитывающим тенденции и перспективы его развития (Бабинский Ю.К. 1977,217)

(A tudományosság elve megköveteli, hogy az oktatás tartalma szigorúan tudományos legyen és objektívan tükrözze a megfelelő terület tudományos ismeretének mai állapotát s vegye figyelembe a fejlődés tendenciáját és perspektíváját).

Témánk esetében ez azt jelenti, hogy azon feladatok rendszere, mely a szókincset a derivációs alapon gyakoroltatja a lexikológia és szóképzéstan legújabb eredményeire támaszkodik. Az utóbbi esetében a kutatók egyre nagyobb figyelmet szentelnek a derivációs szóbokorhoz tartozó szavak strukturális szemantikai kapcsolatának.

A szisztematikusság elvét jelen dolgozatban úgy értelmezzük, hogy a lexika felépítésének szisztémája, rendszere a szó lexikai jelentésének megértésében nem csak a szavak tárgyi, fogalmi, paradigmatis, szintagmatis és pragmatikus tulajdonságait, viszonyát jelentik, hanem a derivációs viszonyt is. Ez a derivációs viszony azt jelenti, hogy a tanulóknál ki kell alakítani a különálló lexikai egységek közötti strukturális–szemantikai viszony megértésének a készségét. A szisztematikusság elvét Babanszkij a következőképpen határozza meg: ”Принцип системности требует, чтобы знания, умения, навыки формировались в определённом порядке, в системе: каждый элемент учебного материала связывается с другими, последующее опирается на предыдущее и готовит к усвоению нового”. (Бабинский 1977,33)

(A szisztematikusság elve megköveteli, hogy az ismeretek, tudás és készségek meghatározott rendben, szisztémában formálódjanak, amelyben a tananyag minden eleme kapcsolatban van a másikkal, a későbbi az előzőn alapul és előkészíti az új elsajátítását).

Az érthetőség elve kutatásunk szempontjából azt jelenti, hogy az orosz nyelvet tanulóknak nem kell az orosz lexika és szóképzési rendszer teljes terjedelmével megismerkedniük, hanem az anyag kompresszióját, minimalizálását kell elvégezni úgy, hogy az megfeleljen a tanulók

felkészültségének és nyelvi szintjének. Tehát olyan gyakorlatokat adjunk a hallgatóknak, amely nem haladja meg a hallgatók képességét, felkészültségét.

A fokozatosság és folyamatosság elve azt jelenti, hogy a szókincs derivációs alapú tanulásában támaszkodni kell a tanulók meglévő lexikai és szóképzési ismereteire és a fokozatosság lépcsőit betartva ismertessük meg a hallgatókat a képzett szó szemantikájának specifikumával

- az azonos szerkezetű szavak
- az azonos gyökű (tövé) szavak
- az alapszó
- és a derivációs szóbokor többi tagjának

viszonyrendszerében, kapcsolatában.

A fokozatosság elvéről Ganelin S. I. az alábbi megállapítást teszi:

«Принцип преемственности подразумеваем как опору на пройденное и такое использование и дальнейшее развитие имеющихся у учащихся навыков, умений знаний при котором в сознании учащихся создаются разнообразные связи, раскрываются основные идеи курса, взаимодействуют старые и новые знания в результате чего у них образуется система прочных и глубоких знаний (Ганелин Ш.И. 1961,48).

(A fokozatosság elve feltételezi a támaszkodást a megtanultra, a tanulók ismeretének és készségének olyan felhasználását és továbbfejlesztését, amelynek eredményeként a tanulók tudatában különböző kapcsolatok jönnek létre, kölcsönhatásba lép a régi és új ismeret, s ezáltal kialakul a tartós és mély ismeretek rendszere).

A perspektivitás elve azt jelenti, hogy az oktatásban nem csak az egyes foglalkozások, feladatok célját tartjuk szem előtt, hanem azt is, hogy mit fogunk oktatni a jövőben, s hogyan szolgálja a jelen feladat a hallgatókat azon jövőbeni tananyag elsajátításában, amely a jelenlegivel kapcsolatban áll.

A mi esetünkben a szókincs deriváción alapuló tanítása segít az orosz helyesírás, morfológia, szintaxis tanulásában, segíti a tanulókat az orosz beszéd tevékenységben, olvasásban a

gondolatok és érzések helyes kifejezésének elsajátításában, hiszen a lexika az a bázis, amelyre ráépül a grammatika és a beszédtevékenység különböző formái.

A tudatosság elve a szóképzésen alapuló szókincstanításban azt jelenti, hogy a derivátum szemantikai specifikumának és az orosz szóképzés legelterjedtebb módjainak pontos ismerete nélkül a tanulók által ismert szavak, morfémák izolált haszontalan elemekké válnak számukra. Csak a fenti specifikumok, sajátosságok tudatosítása, vezethet el a megszerzett ismeretek tudatos alkalmazásához.

Az aktivitás elvén olyan tanulási tevékenységet értünk, amelyben a tanulók az anyagot nem passzívan fogadják be, hanem támaszkodnak a gondolkodás aktív voltára, az asszociatív kapcsolatokra, az ismeretre, a korábban megtanultakra. Ez a derivációs alapú szótanulásban azt jelenti, hogy a tanulók a tanulási folyamat kezdetétől igyekeznek felhasználni a már birtokukban lévő és az új ismereteket a tanulási folyamatban és más olyan gyakorlati és társadalmi tevékenységben, amely kapcsolatban van a képzett szó szemantikájának helyes elsajátításával és a derivátumok helyes használatával a beszédtevékenységben.

A tartóság elve, vagy tartós elsajátítás elve megköveteli a foglalkozások, tanulási folyamat olyan szervezését, mely biztosítja azon feltételek és körülmények összességét, melyek alapján a hallgatók a jövőben szabadon felidéznek emlékezetükben a korábban megtanultakat és azt a gyakorlati céljaikban felhasználják.

A fenti általános didaktikai elvek szolgálnak alapul azon lingodidaktikai elvek kiemeléséhez, melyek a leglényegesebbek a deriváción alapuló lexika tanulás és a tanulók potenciális és aktív szókészletének gazdagítása szempontjából.

Ezek a lingodidaktikai elvek a következők:

- az aktív kommunikáció elve
- a motiváltság elve
- a problémafelvetés elve
- a komplexitás elve

Az aktív kommunikáció elvével kapcsolatban, az orosz módszertan két kiemelkedő alakja Kosztomarov V. G. és Mitrofanova O. D. a következő megállapítást teszi:

«Активная коммуникация предполагает коммуникативно-ориентированную организацию и презентацию учебного материала, коммуникативное поведение обучающего и коммуникативную активность обучающихся». (Костомаров В.Г. Митрофанова О.Д. 1982,83)

(Az aktív kommunikáció elve feltételezi a tananyag kommunikatív orientált szerkesztését és prezentációját, az oktató kommunikatív viselkedését és az oktatottak kommunikatív aktivitását).

Kosztomarov és Mitrofanova ezen elv számos metodikai kérdésével foglalkoznak, mint például az oktatási célok gyakorlati irányultsága, a tipológia figyelembe vétele, a nyelvi anyag megválasztásának és prezentációjának funkcionális megközelítése, a nyelvi anyag szituációs – tematikus bemutatása, a lexika tanulása szintaktikai alapon, a tananyag koncentrikus szervezése stb. Nem szükséges bizonygatnunk, hogy mennyire elkerülhetetlenül összefügg a fenti elvvel az orosz derivátumok, szemantikájának tanítása, az orosz nyelv szókészletének döntő részét alkotó képzett szavak helyes megértése és használata, mivel a szavak helyes megértése nélkül nincs kommunikáció.

A motiváció elve: Megköveteli, hogy figyelembe vegyük a tanulók érdeklődését és szükségleteit, mert csak egy magas motivációs bázis alapján jelenik meg a tanulóknak az igény és törekvés, hogy a szükséges nyelvi eszközök felhasználásával fejezzék ki gondolataikat. Tudatosítani kell a tanulókkal, hogy az olyan jelző elemek, mint a képzett szót alkotó morfémák, állandó segítőtársak lesznek a potenciális és aktív szókészletük gazdagításában.

A problémafelvetés elve: A lexika elsajátítás folyamatának alkotó jelleget kell adnunk, elemeznünk kell az intellektuális tevékenységet, és támaszkodnunk kell a filozófiai tapasztalatra. A tananyag jellege, amely olyan gyakorlatok rendszerét feltételezi, amelyekben felhasználjuk az identifikációt, a differenciációt, az analízist, a szintézis módszereit, és amelyek a beszéd feladatok és gondolkodási műveletek állandó bonyolítását és kiélezését követeli egy egész sor problematikus kérdést vet fel és megteremti a megvitatásuk feltételét.

A komplexitás elve: Amikor a lexika deriváción alapuló tanításával gazdagítjuk beszédünket, szélesítjük szókészletünket, különös figyelmet kell szentelni a beszédtevékenység receptív formának, az olvasásnak és hallás utáni megértésnek. De a beszédtevékenység fenti formái

elválaszthatatlan kapcsolatban vannak a produktív formákkal, a beszéddel és írással, s ennek tükröződni kell a gyakorlatok rendszerében.

A vizsgált témánkat érintő specifikus elveket egy sor sajátosság, mindenekelőtt a szó, a képzett szó, az oktatási cél, és tanulók befolyásolják. A szó szemantizálásához és aktualizálásához figyelembe kell vennünk a szó, mint nyelvi egység specifikumát, közvetlen kapcsolatát a külvilággal, szemantikai kapcsolatát más szavakkal, lexikai jelentésének megnyilvánulását más szavak környezetében és a beszéd különböző funkcionális típusaiban.

Figyelembe kell vennünk a képzett szó kettős természetét, - a lexika és szóképzési rendszerhez tartozását, - struktúrájának és szemantikájának specifikumát, szemantikai kapcsolatát az azonos struktúrájú és azonos gyökű (töví) szavakkal, s azon szémák jelenlétét, amelyek nincsenek jelen a szót alkotó morfémákban.

Nem szabad elfelejtenünk, hogy a lexika szóképzésen alapuló tanulásáról van szó, hogy a képzett szó szemantikáját a tanulók aktív és potenciális szókészletének gazdagítása céljából vizsgáljuk. Éppen ezért mind a gyakorlati oktatásban, mind a feladatsor elkészítésében figyelembe kell venni bizonyos szempontokat. Ezek a szempontok a következő típusúak:

- ❖ extralingvisztikai
- ❖ szemantikai
- ❖ motiváltsági
- ❖ paradigmaticai
- ❖ kontextuális
- ❖ funkcionális
- ❖ az analízis és a szintézise

A szóképzésen alapuló szókincstanítás feltételezi a szemantikai asszociációs kapcsolatok analizisét. Ehhez a szóképző bokr szavait egybevetjük az azonos struktúrájú szavakkal és elvégezzük a többjelentésű és homoním szavak szemantikájának elemzését is. Ebben játszik fontos szerepet az extralingvisztikai elv, ami azt jelenti, hogy a nyelvi kódot, a szót egybevetjük a valósággal, a reáliával, a lexikai jelenségek tisztázása céljából.

Amikor a többjelentésű szavakból és a homonímákból képzett derivátumok szemantikáját elemezzük a szinonímák és rokonértelmű szavak viszonyában, támaszkodnunk kell a szemantikai szempontokra, ami azt jelenti, hogy az adott szót a lexikai paradigma más tagjaival is egybevetjük. A deriváción alapuló szókincsfejlesztésben a motiváltság egyik legfontosabb elv, hisz a szóban már eleve benne van az utalás az azonos gyökű szavakra, s ez a motiváció.

A paradigmaticai szempont abban jut kifejezésre, hogy a derivátumot a szóbokor többi tagjával, a szinonimákkal és antonimákkal egybevetve vizsgáljuk, struktúrájuk és szemantikájuk elsajátítása céljából.

A kontextuális szempont a derivátumot a környezetében, a kontextusban segíti a szó valenciájának feltárásában.

A képzett szó idiomitása az egyik legnagyobb nehézség a derivátum jelentésének megértésében. A szó kontextusban történő vizsgálata segít azon szemák meghatározásában, amelyek morféimákkal nincsenek kifejezve.

A funkcionalitás elve abban fejeződik ki, hogy a derivátum különböző céllal és stílusban használható.

Vannak bizonyos lingvisztikai előfeltételek, amelyekre feltétlen támaszkodnunk kell a képzett szó, így a deminutívumok szemantizációjában is. Mindenekelőtt ismerni kell a képzett szó, alapszó, motivált szó, motiváló szó, széma, szóképzési lánc, szóképzési bokr fogalmakat, a

szó struktúráját, a szavak közötti viszonyokat. Tisztában kell lenni a szóképzési analízissel, a jelentés meghatározásának módjával, a szótár egységének struktúrájával.

A fent említett általános didaktikai, lingo-didaktikai és speciális elvekre kell támaszkodnunk a deriváción alapuló szókincstanítás módszereinek kidolgozásában. Ezen elvek alapján lehet összeállítani olyan feladatkomplexumot, amely segítségével a tanulók fejleszthetik az orosz szókincs, így a deminutívumok megismerését, elsajátítását és használatát.

**Feladatsor a képzett szavak, deminutívumok gyakorlására a potenciális szókészlet
fejlesztése céljából**

A fenti szempontokat és elveket figyelembe véve a szóképzési alapon történő szókincsfejlesztéshez a következő feladattípusok, feladatkomplexum összeállítását javasoljuk.

I. A képzett szavak, köztük a deminutívumok kigyűjtése egy adott szövegből.

A szöveg legyen céltudatosan kiválasztott, szépirodalmi. Lehet próza vagy vers. A prózai szöveg lehet hosszabb, akár 3-5 oldal.

Про пана ого

Ю. Тувим, перевод Б. Заходера

Кто не слышал об артисте

Тралиславе Трулялинском!

А живет он в Припевайске,

В переулке Веселинском.

С ним и тетка –Трулялетка

И дочурка – Трулялюрка

И сынишка – Трулялишка

И собачка – Трулялячка

Есть у них еще котенок

По прозванию Труляленок,

И вдобавок попугай -

Развеселый Труляляй!

На заре они встают,

Чаю наскоро попьют,

И встречает вся компания

Звонкой песней утро раннее...

«Тру-ля-ля!» - звучит уже

На дворе и в гараже

И прохожий пешеход

Ту же песенку поет.

Все шофёры – Трулялеры,

Почтальоны – Труляльоны,

Футболисты – Трулялисты,

Продавицы – Трулялицы,

Музыканты – Труляленты,

И студенты – Труляленты,

Сам учитель – Трулялитель,

А ребята – Трулялята!

Даже мышки, даже мушки

Распевают: «Трулялюшки»!

В Припевайске весь народ

Припеваючи живет.

2. „Kakuktktojás”. A felsorolt képzett szavak közül ki kell választani egy-három a többtől eltérő derivációs jelentésű képzett szót.

Pl.: машинистка, студентка, птичка, гимназистка, соседка, артистка, сиротка, монерка, венгерка, полячка

3. A képzett szavakhoz megtalálni az alapszót, a motiváló szót. Igyekezzünk különböző derivációs jelentéssel bíró szót megadni minden szófajból. A szavak száma 10-20 között legyen. Ez elégséges ahhoz, hogy ne a véletlenszerűség domináljon, de még nem olyan sok, hogy elvegye a tanuló kedvét.

pl.: указатель, мемончик, котёнок, чтение, испанка, голосице, чистка, машинист, столик, лесник, переделка, подсвечник, выход, водочка

4. A deminutívumok kigyűjtése a hominím, polifunkciós képzőkkel képzett szavak közül. A szavak száma 15 fölött legyen és kb. a fele deminutívum.

pl.: газетчик, стаканчик, часовчик, подстаканчик, рассказик, ломтик, курилка, англичанка, селёдка, ловушка, авторучка, дорожка, конфетка, мужик, солнышко, чаёк

5. A szavak párosítása a képzőkkel. öt-tíz alapszót és ugyanannyi képzőt adunk meg.

магазин	-ец
громкий	-тель
петь	-очк
мечтать	-ость
ваза	-чик
хлеб	-ние

6. A képzett szavak kiválasztása tíz-husz felsorolt szóból.

Adjunk meg különböző szófajú szavakat.

pl.: говорить, современник, кругленький, белить, дочка, деревушка, южный, серебро, машинист, собака, улица, писать, закуска, быстро, быстроенько

7. A szótó valenciájának megállapítása. Új szavak képzése a megadott alapszóból.

читать
год
хлеб
город
дом
календарь
добрый
снег
летать
зуб

8. A szóképzései lánc összeállítása. Három-öt szóképzési lánchoz adjunk szavakat.

город, пригородный, пригород,
письмо, письмышко, писать,
минуточка, минутка, минута

9. Deminutívumok képzése megadott alapszóból. Meg kell találni a helyes deminutív képzőt.

дерево
тетрадь
огонь
друг
лента
солнце
человек
карман
окно
слово

10. A szó szerkezetek transzformációja képzett szóvá. Öt-tíz jelzős szókapcsolatot adunk meg.

холостой человек
маленький сад
слабый ветер

электрический поезд
Третьяковская галерея
перцовая водка
профессиональный союз
стенная газета
короткий час

11. Új szinoním deminutívum képzése a megadott kicsinyítő képzős szavakhoz

хлебец –
годок –
дочка –
домик –
сынок –
деревцо -
зубчик

12. Az affixumok és képzett szóba vitt szémák felismerése. A következő szémákat adjuk meg: személy, tárgy, deminutív, cselekvés, állapot.

смелость
горошек
пенсионер
курение
газетчик
машинистка
чайник
лесник
окошечко
лимончик

13. Képzett szavak morféimákra bontása 5-10 szót adunk meg.

подводный
земледелие
пригородок
подружочка

труденько

выступить

14. A szóbokor összeállítása a megadott szavakból.

писать, письмо, письмышко, выписать, подписать, подпись

15. Új szó képzése –к(а) képzővel. Kb. 10 alapszót adunk meg, de 3-5 legyen olyan, amelyhez nem járulhat a –к(а) képző.

верить

свинина

выписать

сила

комната

шутить

колбаса

16. Képezzünk egy alapszóból a szövegbe illő képzett szót.

Студент вошёл взал. (читать) города гордились новым стадионом (жить). В автобусе нельзя разговаривать (водить). Школьники дома пишутзадание (дом).

17. Deminutívumok felidézése.

Soroljon fel étellel, itallal kapcsolatos deminutívumokat. Sikerül-e felidézni olyan közhasználatú szavakat, mint (супчик, хлебушко, хлебец, чаёк, кофеёк, картошка, блинчики, пирожок, водичка, винцо.)

18. Fordítás orosz nyelvre. Érdemes felhívni a tanulók figyelmét a képzett szavak, benne természetesen a deminutívumok fordítására. A fordítandó szöveg kb. 120-300 leütés legyen (kb. 12-30 sor).

A mi kis házunk

Egy kis városban lakunk az ország Á-K-I részén. A kis rövid utca mindkét oldalán apró házak sorakoznak, melyek piros tetejét messziről látják a városba érkezők.

A mi házikónk egy 18. századi kis kápolna és egy vörös téglából épült modern épület között áll.

A ház mögötti kis kert elsősorban a pihenést szolgálja, de nemrég apu elültetett néhány facsemetét. Anyukám próbált virágot ültetni, de családunk kis kedvence, Buksi kutyus nem tartja tiszteletben anya munkáját. Igaz legutóbb a nővérem kislánya, aki nálunk töltött egy hetet, tépte ki a piciny tulipánokat és szegfűket, s ha apa nem veszi észre a kis fák sem érték volna meg a nyarat.

Természetesen a kis unoka egy mosolyával meglágyította nagymama és nagypapa szívét, s a büntetés, a “Te kis rossz gyermek!” mondattal lezárult.

Szobám piciny ablaka a kertre néz és tavasszal gyakran órákig gyönyörködök az első kis virágokban és az eres alatti fészekben kikelt kis fecskékben.

19. A motiváló szó és a szóképzési modell meghatározása. Meghatározni az alapszót és az affixumot, valamint a derivációs jelentést.

водитель
братство
мечтатель
мельник
медник
лоточник
лесник
ледник
лесок
стаканчик

20. A deminutívumok kiválasztása a polifunkciós –ец suffixumokkal képzett szavakból.

морозец
ловец
хлебец
младенец
немец
супец
любимец
живописец
рассказец

KÖVETKEZTETÉSEK

A dolgozat témája, az orosz deminutívumok kontrasztív és komparatív vizsgálata a szóképzési rendszerben, a szóképzésben. A deminutívumok pragmatikai jelentésének az expresszív, emotív, emocionális jelentéselemek meghatározása.

A vizsgálat célja a kicsinyítő képzős szavak rendszerének leírása és annak bemutatása, hogy hogyan tudjuk a szóképzést, a szóképzési ismereteket felhasználni a szókincs fejlesztésére az idegen nyelv tanulása során.

Az orosz nyelv szóképzésének többségét a képzett szavak alkotják. Igen fontos, hogy a szóképzésnek ezt a nagy részét, benne a nyelvtanításban teljesen elhanyagolt deminutívumokat hogyan lehet a szóképzés oktatás – tanulás folyamatában elsajátítani. A szakirodalom feldolgozása során az alábbi következtetéseket vonjuk le:

- Az egybevető vizsgálat alapján megállapíthatjuk, hogy a különböző típusú nyelvek, - a flektáló orosz, a szintetizáló angol és agglutináló magyar, - szóképzési rendszere sok hasonlóságot mutat, a deminutívumok képzése pedig a deriváló ugyanazon szegmensében helyezkedik el, a demoninális főnévképzésben bár messze nem azonos a súlyuk a vizsgált nyelvekben. Az orosz nyelvben a deminutív képzők száma, bár a vizsgált szakirodalomban nem minden szerzőnél azonos, - 16 – 35 – között helyezkedik el. Ezt messze elmaradva követi az angol nyolc, a német hat és a magyar három képzővel.
- Ami a deminutívumok használatát illeti, a vizsgált nyelvek mindegyikéről elmondható, hogy elsősorban a köznyelv, a társalgási nyelvben, a beszédben fordulnak elő. A deminutívumok használatában még nagyobb az eltérés, egyrészt az orosz, másrészt az angol, német, magyar nyelv között. Míg az utóbbi háromban a gyermeknyelven, gyerekszoba nyelven kívülről használatuk minimális a felnőttek beszédében, az orosz köznyelvben és beszédben olyan gyakorisággal használják, hogy egyes szerzők ezt már túlzónak tartják és „féltik a nyelvet a deminutívumoktól.”
- A deminutívumok, bár tanulmányozásuk már az ókorban elkezdődött és mára igen gazdag irodalommal rendelkezik, megközelítésük igen gyakran egysíkú volt. Hosszú

időn át kutatásuk, strukturális, szerkezeti leírás, mint szóképzési típus, illetve szóképzési modell bemutatására, leírására koncentráltak. Csak az utóbbi pár évtizedben indult meg és erősödött a funkcionális megközelítés, ahogy a nyelvészek a nyelv formális struktúrájától, kutatásaikban a beszélt nyelv felé fordultak.

- A deminutívumok kommunikatív irányultsága funkcionális vizsgálata során egy sor nehézséggel találták szembe magukat a kutatók. Hamarosan kiderült, hogy egy interdiszciplináris területre tévedtek, hisz a deminutívumok használatának vizsgálata a pragmatika irányába visz bennünket és a konnotatív, expresszív, emotív, emocionális, értékelő elemek nem kutathatók a pszichológia, logika, pszicholingvisztika eredményei nélkül.
- A deminutívumok, a deminutív, a szuffixumok jelentése vizsgálata nem történhet csak a derivációs jelentés és a szuffixumok által a képzett szóba vitt széma elemzésével, mert a deminutív pragmatikai jelentése csak a konkrét kontextusban, a konkrét beszédhelyzetben realizálódik, amelyben a beszélő, a hallgató illetve a passzív hallgatók a beszéd szituáció; a stabil és dinamikus elemei, hely, idő, körülmények, stb. minden tulajdonsága kapcsolatban, kölcsönös viszonyban van egymással.
- A nyelvi interferencia blokkolja a magyar, angol és német anyanyelvű oroszul tanuló hallgatókat a deminutívumok elsajátításában és különösen az aktív használatában.
- A nyelvoktatásban, nyelvtanulásban a szókincs fejlesztése legnehezebb feladat. A szóképzés lehetőséget nyújt a potenciális szókészlet fejlesztésére a derivációs szóbokor segítségével.

A szókincs tanításnak több eszköze van: pl.

- nem nyelvi (szemléltető) eljárások
(képi, tárgyi eszközök)
- szótárak, szószedetek, szókártyák
- nyelvi eszközök
ezen belül a szóképzés
- együttes nyelvi, képi eszközök

Mi ebből a harmadikat a nyelvi eszközöket, azon belül is a szóképzést ajánljuk a potenciális szókészlet és azon belül a deminutívumok elsajátításához.

- Az orosz deminutívumok képzését és elsajátítását nagyon gátolja a néhány zavaró nyelvi jelenség, nevezetesen a képzők polifunkciója, homonímiája, leginkább a – K (a) képzőnél és a deminutív képzők lexikalizációja.

- Véleményem szerint nem az a kérdés, hogy direkt módszerrel, vagy kodnítív módszerrel kell a nyelvet tanítani. A felnőtt hajlik a tudatos módszert felé, igényli a magyarázatot, ha erre valójában nincs is szüksége. A nyelv tanulójának a cél, a nyelv minél gyorsabb elsajátítása. Számára meglehetősen közömbös, milyen elvi háttérű módszerek és anyagok birtokában jut el a leggyorsabban a célhoz. A szóképzés, a derivációs szóbokor felhasználása a potenciális szókészlet fejlesztésére a deminutívumok elsajátítására új, de egyre inkább teret nyerő elgondolás.

Az elvégzett kísérletek eredményei bizonyítják, hogy a deminutívumok tanulásában a nyelvterületen töltött szóképzés nagy jelentőséggel bír, de nem jelent pótolhatatlan előnyt, ha egy tudatosan összeállított feladatsor segítségével gyakorolhatjuk a szóképzést és azon át a potenciális szókészlet fejlesztését.

Az orosz nyelv tanulók potenciális szókészletének szélesítéséhez a derivációs szóbokor segítségével szükség van egy tanulói szóbokor szótárra és egy jól kidolgozott feladatsorra. Dolgozatomban felvázoltam egy ilyen feladat komplexum összeállításának elveit és megadtam a gyakorlat típusokat

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Арутюнова Н.Д. Очерки по словообразованию в современном испанском языке. М.: Изд-во АН СССР, 1961..
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов
а. Москва, Советская энциклопедия, 1969
3. Бабинский ,Ю.К. Оптимизация процесса обучения
а. Москва, Педагогика, 1977
4. Виноградова В.В. Словообразование в его отношении к грамматике и лексикологии // Вопросы теории и истории языка в свете трудов И.В. Сталина по языкознанию. – М., 1952.
5. Вопросы лексики и словообразования русского языкаю – Фрунзе, 1977. .
6. Вопросы русского словообразования: Тематический сборник научных трудов профес.-препод. состава вузов Министерства просвещения Каз. ССР/Каз.пед. ин-т им. Абая. – Алма-Ата: Каз. ГПИ, 1982
7. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования //Мышление и речь. – М.:Изд-во АПН РСФСР, 1956. .
8. Ганелин Ш.И. Преемственность в обучении в взаимосвязь между учебными предметами в 5-7 классах
а. Москва, Просвещение, 1961.
9. Гак В Г Семантическая структура слова как компонент семантической структуры высказывания // Семантическая структура слова. – М.: Наука, 1971.
10. Гальперин П.Я. Развитие умений по формированию умственных действий //Психологическая наука в СССР. . – М., 1959.
11. Ганелин Ш.И. Преемственность в обучении в заимосвязь между учебными предметами в 5-7 классахю – М.: Просвещение, 1961.
12. Гинзбург Е.Л. Слово как членимое единство или как комбинация морфем? //Вопросы грааматики. Учение записки Пермскрнр гос.ун-та. – Пермь, 1972
13. Головин Б.Н. Замечания к теорию русского словообразования
а. Учёные записки Горьковского гос. ун-та им. Н.И Лобаческого.
б. Вып. 78 – Горький: Вятское книжное издательство, 1967.
14. Ермакова О.П. Проблемы лесической семантики производных и членимых слов: Автореф. дис. ... д-ра филол.наук. – М., 1977.

15. Зализник А.М. Структурно-семантический анализ словообразовательного гнезда БИТЬ: Автореф. дис. канд.филол.наук.: Ташкент, 1981. .
16. Земская Е.А. Как делаются слова. – Б.: Изд-во АН СССР, 1963.
17. Земская Е.А. Современный русский язык. Словообразование //Учебное пособие по специальности № 2101 Русский язык и литература. – М.: Просвещение, 1973..
18. Иванова Т.Ф. Частичное гнездование слов в учебно-толковом словаре для иностранцев //Проблемы учебной лексикографии. – М.: Русский язык, 1977. – 72-83.с.
19. Ильин М.С. Основы теории упражнений по инстранному языку – М.: Педагогика, 1975.
20. Кеворкова З.Г. Лпыт описания словообразовательного гнезда свет как лексическкой микросистемы: Дис. ... канд.филол. наук. – М., 1985..
21. Клычникова З.И. Психологические основы обучения чтению.
а. Москва: Наука, 1983.
22. Клычникова З.И. Психологические основы понимания иноязычного текста //Материал УП и IX Международных методических семинаров преподавателей русского языка стран социализма. – М. Изд-во МГУ, 1969. .
23. Кондратьева В.А. Оптимизация усвоения лексики ностранного языка. –М.: Высшая школа, 1974.
24. Костормаров В.Г принципы отбора лексических минимумов // Материалы четвертого международного семинара преподавателей русского языка стран социализма. .: Русский язык, 1964.
25. Костормаров В.Г. Митрофанова О.Д. Учебные принципы активной коммуникативности в обучении русскому языку. //Международная ассоциация преподавателей русского языка и литературы:
а. Тезисы докладов и сообщений. Прага, 1982.
26. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений. Семантика производного слова. – М.: Наука, 1981. .
27. Лексические минимумы русского языка /Под ред. П.Н. Денисова. –М.: МГУ, 1972. .
28. Лексические минимумы русского языка /Под ред.В.В. Морковкина. – М.: Русский язык, 1985. .
29. Леонтьев А.А. Исследования грамматики //Основы теории речевой деятельности. – М.: Наука, 1974.

30. Леонтьев А.А. Память в усвоении иностранного языка. – Иностранные языки в школе, 1975. № 3.
31. Леонтьев А.А. Психологическая структура значения //Семантическая структура слова //Психолингвистические исследования. – Ъ.: Наука, 1971,
32. Лернер И.Я. Система методов обучения (дидактический аспект)//Совершенствование методов обучения русскому . Просвещение, 1981.
33. Лирия А.Р. Язык и сознанию Москва: Издательство МГУ, 1979.
34. Лиснер Г. Значение словообразовательного анализа для обучения русскому языку //Международная конйеренция преподавателей русского языка и литературы: Тезисы докладов и выступлений. – М., 1969. .
35. Лобанова Н.А., Слесарева И.П. Учебник русского языка для иностранных студентов-филологовю Систематизиру.щий курс. Третий год обучения /Изд.ред. В.Г. Гака. Изд. второе, исправленное и дополненное. М.: Русский язык, 1984. .
36. Лопатин В.В. Русская словообразовательная морфемика
 - а. Москва, Наука, 1977.
37. Марузо Ж.. Словарь лингвистических терминов
 - а. Москва, Изд-во иностранной литературы, 1960.
38. Марузо Ж.. Словарь лингвистических терминов /Под ред. А.А. Реформатского. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1960.
39. Милославский И.Г. Словообразовательные и морфемные словари и проблемы обучения русскому языку как неродному //Актуальные проблемы русского словообразования: Сборник научных статей. – Ташкент: Укитувчи, 1982. .
40. Моисеев А.И. Основные вопросы словообразования в современном русском литературном языке: Учебное пособие. –
 - а. Л.: Изд-во ЛГУ, 1987.
41. Memory, Learning and Language. Edited by William Feindel.
 - а. University of Toronto Pres. 1960.
42. Ожегов С.И. Словарь русского языка
 - а. Москва «Русский язык», 1984.
43. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению: Пособие для учителей иностранных языков. – М.:Просвещение, 1985. .
44. Петров Я.И. Возрастные и индивидуально-типические особенности памяти взрослых.
 - а. Ленинград, 1973.

45. Потиха Э.А. Лингвистические основы изучения русского словообразования в средней школе: Автореф. дис. ... д-ра пед.наук: 13.00. 02. – Л., 1972. .
46. Потиха Э.А Современное урусское словообразование. – М.: Просвещение, 1970.
47. Психология и методика обучения второму языку Механизмы переноса речевых навыков и умений.
а. Москва, 1971.
48. Развитие современного русского языка. 1972. Словообразование . Членимость слова: Сборник статей /Отв.ред. Е.А. Земская. – М.: Наука, 1975. .
49. Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь-справочник лингвистических терминов: Пособие для учителей. Изд. 2-е, исправленное и дополненное. – М.: Просвещение, 1976..
50. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. -2-е изд. – М.: Учпедгиз, 1946..
51. Русский язык. Энциклопедия под редакцией Филин Ф.И.
а. Москва, Советская энциклопедия
52. Русское словообразование: Сборник статей /Отв.ред. А.Н. Тихонов. – Самарканд, 1971.
53. Розенталь Д.Э.-Теленкова М.А. Словарь справочник лингвистических терминов. Пособие для учителей. Москва, Просвещение, 1976.
54. Семантическая структура слова. Сборник научных трудов. – Кемерово: Кемеровский гос. университет, 1984. – 148 с.
55. Словарь современного русского лиетартурного языка в 17 томах. .: Изд-во Ан СССР, 1950-1965.
56. Словообразовательные и семантико-синтаксические процессы в языке: Межвузовский сборник научных трудов. – Пермь: Пермский гос. ун-т, 1977.
57. Соболева П.А. О гнездовом словообразовательном словаре //Всесоюзная научная конференция по теоретическим вопросам языкознания: Тезисы докладов секционных заседанийю – М.Ю 1974. .
58. Соболева П.А. Словообразовательная полесемия и омонимия. – М.: Наука, 1980..
59. Современный русский язык /Под ред.Н.М. Шанского. –М.: Просвещение, 1981.
60. Телия В.Н. Типы языковых значений. Связанное значение слова в языке. – М.: Просвещение, 1976.
61. Тихонов А.Н. Гнездовой толковый словарь русского языка //Актуальные проблемы русского словообразования: Тезисы докладов и кратких сообщений III

- республиканской научной конференции 21-23 сентября 1978 года. – Ташкент, 1978..
62. Тихонов А.Н. Проблемы изучения комплексных единиц системы словообразования //Актуальные проблемы русского словообразования: Сборник статей. – Ташкент: Укитувчи, 1982.
 63. Тихонов А.Н. Проблема составления гнездового словообразовательного словаря современного русского языка. Курс лекций
 - а. Самарканд: Самаркандский гос. ун-т. 1971..
 64. Тихонов А.Н. Формально-семантические отношения слов в словообразовательном гнезде: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. Б.: 1974..
 65. Тихонов А.Н. Словообразовательный словарь русского языка в 2-х томах. Ок. 1450000 слов
 - а. Москва, Русский язык, 1975.
 66. Тихонов А.Н. Проблемы изучения комплексных единиц системы словообразования //Актуальные проблемы русского словообразования: Сборник статей. – Ташкент: Укитувчи, 1982.
 67. Тихонов А.Н. Словообразовательный словарь русского языка в 2-х томах. Ок. 145000 слов. – М.: Русский язык, 1985.
 68. Тихонов А.Н. Школьный словообразовательный словарь русского языка: Пособие для учащихся. – М.: Просвещение, 1978. .
 69. Трушина Л.В. Возможность раскрытия значения неизученных слов на основе словообразовательного анализа //Экспериментальные исследования в методике преподавания русского как иностранного. – М., Изд-во МГУ, 1975.
 70. Трушина Л.В. Обучение русскому словообразованию иностранных учащихся с целью создания потенциального словарного запаса при чтении: Дис....канд. пед. наук, Москва 1977..
 71. Фоломкина И.Н. Основы обучения чтению на иностранном языке.
 - а. Москва, Просвещение, 1983.
 72. Хайруллина М.Г. Некоторые приемы изучения словообразовательного гнезда русского языка в национальной школе //Актуальные проблемы русского словообразования: Сборник статей. – Ташкент: Укитувчи, 1982..
 73. Частотный словарь русского языка /Под ред. Л.Н. Засориной. – М.: Русский язык, 1977.

74. Черемухина Г.А. Экспериментальное исследование универбизации в детской речи. (Психолингвистические исследования): (развитие речевой теории и теории обучения языку). – М. 1978..
75. Шайман Л.А. К обработке словарной базы курса русской литературыю – Русский язык в киргизской школе 1971. 2. 15-28.с.
76. Шанский Н.М. Очерки по русскому словообразованию.. – М.: Изд-во М. ун-та, 1968. .
77. Шатилов С.Ф. Актуальные проблемы методики обучения русскому языку иностранных учащихся. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1985..
78. Щерба Л.В. Преподавание иностранных языков в школе. Общие вопросы методики. –М.-Л.: Изд-во АПН РСФСР, 1947..
79. Щерба Л.В. Преподавание иностранных языков в школе. Общие вопросы методики. –М.-Л.: Изд-во АПН РСФСР, 1947
80. Янко-Триница Н.А.Членимость основы русского слова. Известия АН СССР, 1968. т.
81. Янцененцкая М.Н. Семантические вопросы теории словообразования . – Томск: Изд-во Томского ун-та, 1979
82. Янцененцкая М.Н. Семантические вопросы теории русского словообразования (аспект взаимодействия словообразования с лексической): Автореф. дисю ... д-ра филол.наук. – Днепропетровск, 1983
83. Stephan Ullmann: Semantics. An introduction to the science of meaning
Oxford 1962
84. Charleston, Britta: Studies on the Emotional and Affective Means of Expression in
Modern English
Bern, 1960
85. Lewendowski, Bogdan: Aspect of Emotive Language: Intensity in English and Polish
Papers and Studies in Contrastive Linguistics
Poznan, 1973
86. Zandvoort R. W.: A Handbook of English Grammar
Longman, 1972
87. Hansen, Barbara – Hansen, Klaus – Neubert, Albrecht-Schentke, Manfred: Englische
Lexikologie, Leipzig, 1982.
88. Dezső László: A nyelvtudomány szerepe az idegennyelv-oktatás komplex
megközelítésében. Budapest, TIT 1979.

89. Sandhöfer – Sixel, Judith: „Amotionale Bewertung als modale Kategorie” Grazer Linguistische Studien 1990
90. Merlini Barberesi, Lavinia: Diminutives. Oxford International Encyclopedia of Linguistics, OUP 1992
91. Leech, Geoffrey N.: Principles of Pragmatics. London, Longman, 1983
92. Kamio, Akio: The Theory of Territory of Information. Journal of Pragmatics, 1990
93. Fiehler, Reinhard: Kommunikation und Emotion. Berlin, 1990
94. Botha, Rudolph P.: Form and Meaning in Word Formation. CUP 1987
95. Quirk, Randolph-Greenbaum Sidney-Leech, Geoffrey-Svartvik Jan: A Grammar of Contemporary English. Longman, 1972
96. Marchand B.R.: Categories and Types of Present-Day Word Formation. München, 1969
97. Wrede F.: Die Diminutiva im Deutschen. Marburg, 1968
98. Struktúrális magyar nyelvtan. Morfológia. Szerk. Kiefer Ferenc Budapest, Akadémiai Kiadó 2000
99. The Aquisition of Diminutives. Edited by Ineta Savickiene and Wolfgang Dressler. John Benjamin Publishing Co. Amsterdam 2007
100. Morphopragmatic phenomena in Hungarian. Acta Linguistica 51: 325 – 349
101. Dressler, Wolfgang: Morphopragmatics. Berlin, 1994
102. Ladány M.: Szinkron összefüggésméleti és történeti magyarázatok. Nyelvészeti és irodalmi tanulmányok Horváth Katalin tiszteletére. Budapest, Tinta Kiadó 2004
103. Adams V.: An Introduction to Modern English Word Formation. London, 1973
104. Lyons J.: Semantics CUP 1977
105. Ettinger, Stephan: Diminutív und Augmentativsbildung Tübingen, 1974
106. Ettinger, Stephan: From und Funktion in der Wortbildung Tübingen, 1974
107. Gaardner, A. Bruce
„Los Llamados diminutivos y aumentativos el espanol de Mexico.
Publication of the Modern Language Association, 1966
108. Holthus, Günter – Max Pfister:
„Strukturvergleich Deutsch – Italienisch”
Zeitschrift für Romanistische Philologie, 1985

- 109.Klimanewzka, Zofia:
Diminutive and augmentative Ausdrucksmöglichkeiten der Niederländischen,
Deutschen und Polnischen Wrocław, 1983
- 110.Leech,Geoffrey: Principals of Pragmatics, London, Longman, 1983
- 111.Merlini Barbaresi, Lavinia : Semantic and pragmatic aspects of a type of lexical
anaphora in English economic texts. Bari, Adriatica, 1982
- 112.Alonso, Amada: Nocion, emocion, accion y fantasia en los diminutivos, Estudios
Lingüísticos, Madrid, Gredos, 1961
- 113.Spitzer, Leo:
Das Suffix – one im Romanischen; Beitrage zur Romanischen
Wortbildungslehre,
Halle, Niemeyer (ZRP Beiheft 29)1921
- 114.Stankiewicz, Edward: The emotive function of language: an overview, in : Walter A.
Koch, for semiotics of emotion, 73-85
Bochum, Brockmayer, 1889
- 115.Schneider, Klaus: „Ach Kundern davon verstehen Sie nichts!“ Über den sexischen
Gebrauch deutscher Deminutivformen”
Neue Fragen der Singuistik. Akten der zs.
Linguistischen Kolloquiums, 169- 174
Niemeyer, Tübingen, 1991
- 116.Volek, Bronislava: Emotive signs in language and semantic functioning of derived
nouns in Russian

Amsterdam „Benjamins, 1987Emotive semantics and semiotics”, 1990
- 117.Bierwisch, Manfred: „Wörtliche Bedeutung – eine pragmatische Gretchenfrage”,1979
„Semantic und Gradierung”, 1987
- 118.Rudolph Elisabeth: „Portuguere diminutives as special indications of emotions”
Grazer Linguistische Studien, 1990